

KİTAP TAHLİLİ

"DEVLETLER HUKUKU DERSLERİ", Yazan: Zeki Mesud ALSAN, Siyasal Bilgiler Okulu Devletler Hukuku Profesörü; Siyasal Bilgiler Okulu Öğretim Üyesi, Ankara 1947; sayfa 623: fiyat 750 kuruş.

Siyasal Bilgiler Okulu ve Ankara Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü ve Fakülte Dekanı Zeki Mesud ALSAN, evvelâ Siyasal Bilgiler Okulunda, sonra da Fakültede okutmakta olduğu Devletler Hukuku Derslerine ait notlarını, bir kitap halinde yayınlamıştır. Dört seneyi aşan bir zamandan beri, sürekli ve aralıksız bir çalışma sonucu, kitap haline gelen eser, talebeye yararlı olarak okutulduğu müessesese tarafından bastırılmıştır. Eser, kucakladığı münevverin hacmine denk bir genişliğe sahiptir. Filhakika, on bir müstakil münevverden mürekkep olan kitap Devletler Umumi Hukukunun mahiyeti, kaynakları ve tarihçesinden başlayıp milletlerarası nizamda ortaya çıkan bütün meseleleri içine almaktadır. Eser, 623 sayfalık haemi ile, bir *manuel*, bir *préface* ve nihayet bir *ders kitabı* ölçülerinden ziyade, bir *traité*ye doğru gitmek istiyorsa münevverin münevverliğini göstermektedir. Zaten, artık Devletler Umumi Hukuku sahasında yapılanlardan beklenen de, mensup oldukları disiplinin bütün meselelerini kapsayan ve bütün aslı çizgileri ile kavrayan büyük eserlerdir. Zira gerek Siyasal Bilgiler Okulunun, gerekse İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültelerinin bu sahasında yaptıkları neşriyat ile, gözüken bazı tercüme'ler, artık bu hukuk dağarcığına sahasını, Türkiye'de, Türkçe eserler halinde iyice belli etmiştir. Sonra milletlerarası politika sahasının bütün meselelerinde mevcut hukukî unsurları, memleketin politikacıları, muharrir ve gazetecileri, bütün entellektüelleri tarafından kavranılabilmesi için de, artık bu meseleleri bütün derinliğiyle kavrayan eserlere ihtiyaç vardır.

İşte, Profesör Zeki Mesud ALSAN'ın eseri, ders kitabı hüviyeti ile karışık olarak çıkmasına rağmen yukarıda söylenen kategorilere mensup münevverin gerekirken bilgileri de verecek tarzda işlenmiştir. Bu itibarla üzerinde önemle durulması lâzım gelmektedir. İşte, biz de, Okulumuzun son ilmî yayınında gözüken bu emek mahsulü eser üzerinde durmak ve onun diğer benzerlerinden ayrıldığı noktayı belirtmek istiyoruz.

Eser bir önsöz ile onbir bölümden ibarettir. Sonuca bir de, alfabe sırasıyla konular konmuştur. Yapacakları ilmî çalışmalar için muhtelif eserlere baş-

vurmak zorunda olan ve bu itibarla da, yüzlerce, binlerce sahifeyi tarayan oralarda kendi meselesini aydınlatıcı matiyeri bulmağa uğraşanlar için tahlilî alfabetik fihristin kıymeti çok büyüktür. Her eserinde bu itibarla hafaza eden sayın Profesör, bu fihristi ile eserine müracat edeceklerin fadesini daha büyük ölçüde sağlamıştır.

Şimdi, bir *traité* olmak istidadını taşıyan eserin, evvelâ, maddî bünyesini, sonra da, taşıdığı hususiyetin karakter çizgilerini göstermeğe çalışalım. Suretle, imtihan mesuliyetinin dışında kalan bir ilmîecessüs ile kitapta yazılacak öğrenciler ile, dünya meselelerini Devletler Hukukunun objektif sesinden görmeğe mecbur meslek ve ihtisas adamlarını ve nihayet, aynı şartlardan kurtulamayan bütün münevverleri eser ile daha sıkı bir temasla tanıştırmış olacağımıza inanıyoruz.

I — ESERİN MADDİ BÜNYESİ: Yukarda işaret ettiğimiz üzere profesör Zeki Mesud ALSAN'ın "*Devletler Hukuku Dersleri*" on bir bölümüne ayrı ayrı da şunlardan bahsetmektedir: Devletler Hukukunun mahiyeti; kaynakları; tarihçesi; Devletler Hukukunun şahısları; Devletlerin hak ve vazifeleri; Devletler Hukukunun şahıslarının faaliyet sahası; Devletlerarası münasebetlerin uzuvları; Anlaşmalar; Devletler topluluğunun düzeni; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı; Milletlerarası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi; Birleşmiş Milletler rejiminde anlaşmazlıkların çözülmesi; Milletlerarası anlaşmazlıkların zorlama yolu ile çözülmesi...

Bu fasıl başları ayrıca çok teferruat noktalarına kadar inen bir müfredat ile zenginleştirilmiştir. Bu suretle, Devletler Hukuku sahası içine giren bütün meseleler, inceleme konuları, mevzularının arzettiği hususiyete göre en uygun eden yerde yer alarak, eserin maddî bünyesini teşkil etmiştir. Şöyle ki:

Birinci bölümü sayın profesör, I — Devletler Hukukunun mahiyeti, II — Devletler Hukukunun kaynakları, III — Devletler Hukukunun tarihçesi diye üç ayrı kısma bölmüştür. Bunlardan birincisinde, evvelâ hak mefhumunu ele alınmakta ve bu mefhum yolu ile, Devletlerarası nizamda mevzuatın hukuka, bu hukukun müeyyidesi, mesnedi, adı, tarifi, yaşı, umumiyeti, hukuk zümresi içindeki yeri, başka ilimlerle münasebeti, ve nihayet tahkiki kısmı incelenmektedir.

Bu kısımda Profesör Zeki Mesud Alsan, hak mefhumunu ihtiyaç ve ihtiyaç ve keyfiyeti üzerine dayatmaktadır. Buna göre hukuk, cemiyet yaşamının ihtiyaçlarının tatmini hususunda girişilen münasebetlerin tanzimine müvafık tedbirler olarak gözükmüyor. Fakat o, aynı gayeyi güden başka münasebet tedbirler mecmualarından, (ahlâk ve din kaidelerinden), farklı bir kanıya

dedir. Devletler Hukukundaki müeyyide noksanı da bu farktan ge'mektedir; yani, Devletler Hukukunun, iç hukuku ahlâk ve dinden ayıran ve onu müsbet hukuk haline sokan kanun, zabıta, mahkeme müeyyidelerinden mahrum oluşundan ge'mektedir. Bu müeyyide meselesi dolayısıyla yapılan tahlillerde, profesör bugün Devletler Hukuku sahasında da, bazı müeyyidelerin varlığını göstererek, bu dalın da, artık bir müsbet hukuk mahiyeti aldığını işaret etmekte ve bu haysiyetle de, her müsbet hukukun mesnedi gibi, Devletler Hukukunun mesnedinin de, Devletlerin münferit iradelerinden ziyade Devletler topluluğunun umumî menfaat ve saadeti olduğunu ifade etmektedir.

Devletler Hukukunun adı, tarifi, yaşı meselelerini incelerken sayın Profesör, en kısa ve vuzuh ifade eden tabirin "Devletler Hukuku" olduğunu söylemekte, tarif olarak ta LE FUR'un koyduğu esasın yeni duruma göre aldığı şekli kabul etmektedir. Buna göre: "Devletler Hukuku, Devletler Hukuku Şahısları ve bunlarla Birleşmiş Milletler Teşkilâtı arasındaki karşılıklı müasebetleri düzenliyen hukuk koludur."

Profesör, Devletler Hukukunun yaşı hakkındaki mülâhazalardan sonra, onun hukuk zümresi içindeki yerini incelemektedir. Burada, Profesörün hukuku bir birlik sayan monist görüşe katılmış buluyoruz. Filhakika, bilindiği üzere, İkinci Dünya Harbi'nden sonra "Âmme Hukukunda vahdet" meselesi ortaya çıkmıştır. Bu mesele; iç hukukla dış hukuk arasındaki karşılıklı müasebetlerin mahiyetini tayin etmek, yahut ta iki hukuktan birinin öteki üzerindeki faikiyetini tesbit etmek için ele alınmıştır. Bu hususta mevcut nazariyelerden *Parallelisme* nazariyesine göre: her iki hukuk, ayrı menbalara sahip ayrı iki sistemdir. Her ikisinin, kendine mahsus hayatıyeti vardır. Her ikisi de, yan yana bulunabilir, birbirlerinden iktibasta bulunabilirler. Halbuki, buna karşı Kö'sen tarafından ileri sürülen *Internationalisme* yani *Moniste* nazariyeye göre ise: yanyana, iki yarı hukuk sistemi mevcut değildir. Hukukun esas kaidesinde vahdet vardır. Hukuk, esasında bir vahdet teşkil eden mahdelif normlardan müteşekkildir, fakat dış hukuk en yüksek hukukî normu teşkil eder. (1).

İşte Kelsen'den gelen ve Verdross tarafından müdafaa edilen bu teze sayın Prof. Zeki Mesud Alsan da katılmaktadır.

Bundan sonra Profesör, Devletler Hukukunun Tarih, Felsefe, Ahlâk ve Siyaset ile olan ilgisini inceliyor. Burada da bilhassa Devletler Hukukunda

(1) Bu nokta hakkında Türkçe bir metinden, daha geniş izahat almak isteyenlere: *Martine-Guetjévitch*'in Ali Rıza Türel tarafından tercüme edilen "*Hukuku esasiyede yeni eserler*" adlı eserinin ikinci faslına tavsiye ederiz.

ahlâkın işgal etmesi gereken yerin zaruriliği ile; siyasette hukuka yer vermenin zaruriliği üzerinde durulmuştur. Birinci bölümün ilk kısmı, Devletler Hukukunun tatbik sahasını incelemekle sona eriyor. Burada, Profesörün mensup olduğu hukuk dalının din, kıt'a, medeniyet farkı gözetilmeksizin tatbik sahası bulmasını istiyen tam hukukçu çehresi ile görüyoruz. O, Devletler Hukukunun din, kıt'a, medeniyet farkları gözetilerek ayrı kıstaslarla ayrı zümre ve bölgelere tatbik edilmesine şiddetle karşı koymakta ve bu hususta ileri sürülen delilleri çürütmektedir.

Birinci bölümün ikinci kısmında kaynaklar tetkik edilmektedir. Burada profesör Devletler Hukuku bakımından, hukukun şekli kaynakları üzerinde durmaktadır. Böyle olunca da, ancak Devletler Hukukunun kaynakları olarak, antlaşmalar, teâmül, medenî milletlerce kabul edilen genel hukuk prensipleri, ve nihayet, yardımcı kaynak olarak ta, muhtelif milletlerin kanunları ve yetkili müellif doktrinleri gösterilebilmektedir.

Halbuki, biz, sayın Profesörü, eserinin umumî muhtevası içinde bir realist hukukçu olarak görmekteyiz. Daha aşağılarda izah edeceğimiz üzere, sayın Zeki Mesut Alsan, değerli eserini, bir Devletler cemiyetinin zarurî kararı ve her şeye rağmen var olduğu mihverî etrafında inşa etmektedir. Yani, kendileri Devletler Hukuku hayatının cereyan ettiği bir içtimaî muhit kabul etmekte ve bu içtimaî muhit içinde - yani devletlerarası hayat muhiti içinde - içtimaî münasebetleri - yani devletlerarası münasebetleri -, tanzim eden bir takım hareket kaidelerinin "Devletler Hukuku" adı altında var olduğunu kabul edenler arasındadır. Böyle olunca da, kendilerinden, hukukun şekli kaynakları tarafından formülleştirilmeden evvel var olan bu hattı hareket kaidelerinin maddesi, cevheri ve bu madde ve cevheri teşkil eden tabiî, içtimaî ve li unsurları bir kelime ile, Devletler Hukukunun şer'î, rasyonel kaynakları da vuzuhlu ifadeleri ile izah etmesini beklileyebirdik. Bu suretle, Devletler Hukuku, düçar olduğu müeyyide noksanına rağmen, nazarlarımızda, çok büyük bir gerçek halinde belirirdi.

Bundan sonra Profesör, ilk bölümün son kısmı olan Devletler Hukukunun tarihçesini tasvir etmektedir. Profesör, bu kısma önem vermektedir. Bu tarihçe marifeti ile, bir taraftan, son zamanlarda milletlerarası hayatta mühim rol oynayan muvazene, müdahale, milliyet gibi esasların mahiyetleri açıklanmış olacaktır; diğer taraftan da Devletler Hukukunun, yalnız Avrupa-Hıristiyan memleketlerinde doğmayıp, onun, bütün milletlerin müşterek olduğu hakikatı belirtmiş olacaktır. İşte, sayın Zeki Mesut Alsan, büyük eserinin ana dâvalarından olan bu noktayı tarihçenin tetkikinden gelen ışıkları ile de aydınlatmaktadır. Bu bahiste, ayrıca şu da belirir:

Devletler Hukuku tarihi, Devletler Hukuku tarihi, Devletlerin karşılıklı münasebetlerinin tarihi değil, Devletler Hukuku prensiplerinin doğuşunun ve gelişmesinin tarihidir. Bu itibarla, o, asıl tarihte mevcut olan tasnif ve taksimin dışında, kendisine mahsus bölünüşlere sahiptir. İşte, bu maksatla işe girişen müellif, LE FUR'un taksiminde açıkta kalan devreyi de içine alacak Devletler Hukuku tarihini beş büyük devreye ayırmaktadır. Birinci devre, ilk çağlar devridir. Sayın Profesör, ilk çağlarda bir Devletler Hukuku mevcut olup olmadığı hususundaki münakaşadan hareket ederek, hakikatı şu tarzda tesbit etmiştir: Eski zamanlarda da, Milletler biribirleriyle temasta idiler. Bunun neticesi olarak, muahedeler, komşuluk ve ittifak bağları ile birbirleriyle bağlanmışlardı. Mamafih, Devletler Hukuku bu devrede pek gelişmemiştir. Enternasyonal münasebetler mahdut sahalarda kalmıştır. Bu itibarla eski kavimlerde, bugünkü anlamı ile bir Devletler Hukuku yer bulmamıştır:

İkinci devre: Romanın düşmesinden (475) Vestefalya Muahedelerine kadar (1648) olan uzun bir devreyi içine alır. Bu devrede doğan Hristiyanlık, müsavvat prensibi ile insan cemiyetleri arasındaki münasebetlerde müessir olarak Devletler Hukukunun gelişiminde rol oynamıştır. Keza, gene bu devrede çıkan İslamlığın da Devletler Hukukuna münafi değil, yardımcı olduğu sabat edilmektedir.

Üçüncü devre: Vestefalya Muahedelerinden (1648) Viyana Muahedesine (1815) kadar olan devredir. Vestefalya muahedesi, Devletler arasında karşılıklı bağlar bulunduğu ve onların yanyana yaşamalarından bir Devletler cemiyeti meydana geldiği düşüncesini tesbit eder. Böyle bir zihniyetin doğduğu bu devrede Devletler Hukuku çok gelişmiş, gene bu devrede olan Fransız İhtilâli ile, yerleşen tabii hak fikri de ayrıca, milletlerarası münasebetlere bir inkişaf zemini hazırlamıştır.

Viyana Kongresinden (1815) Birinci Cihan Harbinin sonuna (1923) kadar süren dördüncü devre Devletler Hukukunun gelişimi tarihi bakımından çok alâka uyandırıcıdır. Eserin değerli müellifi, bu devreyi Viyana Kongresi, Makaddes İttifak ve iflâsı, Monroe Nazariyesi, Mısır ve Boğazlar meselesi, Üçüncü Napo'leon, Kırım Harbi ve Paris Muahedesi, İtalyan, Alman, Birleştikleri serlevhaları altında gayet güzel nakletmekte ve Berlin Muahedesinden sonra hasıl olan yeni bir muvazene kurma gayretlerini, Lahey Sulh Konferanslarının getirdiği telâkkileri izah etmektedir. Bundan sonra Makedonya meselesi, ikinci Meşrutiyetin, Trablusgarp ve Balkan harplerinin, nihayet birinci Cihan Harbinin devletlerarası münasebetlere açtığı ufuklar ince'lenerek harp sonunun münasebetleri ve bu münasebetler dolayısıyla çıkan ihtilâfların harp yolu ile halledilmesini temin gayretleri incelenmektedir.

Müellif, Birinci Cihan Harbinin sonundan (1923) İkinci Cihan Harbina başına kadar olan devreyi de, müstakil bir devre olarak ele almıştır. "Beşinci devre" dediği bu devrede Vaşington Konferansı Küçük İtilâf, Lokarno Anlaşmaları, Briand-Kellog Paktı, Avrupa İttihadı, silâhsızlanma teşebbüsleri, Çin-Japon ihtilâfı, Balkan Antantı, Macar-Yuguslav ihtilâfı, Almanya'nın silâhsızlanması, İtalyan-Habeş meselesi, İspanya dahili harbi dolayısıyla enternasyonal sahada hasıl olan hadiseler ve bunların Devletler Hukukuna girdiği tesirler incelenmektedir. Ve tarihçeye son verilmektedir.

Kitabın İkinci Bölümü: Devletler Hukukunun şahıslarından bahsetmektedir. Bilindiği üzere hukukta şahıs, "hak iktisabına, vecibe iltizamına elverişli varlıklara denir. Sayın Profesör de, Devletler Hukukundaki şahısları Devletler Hukukunun kendilerine hak ve vazife verdiği varlıklar olarak almaktadır. Devletler Hukuku ise, hem Devletlere hem de Devletlerden başka varlıklara hak ve vazife tanımaktadır. Bu itibarla eserin sahibi bu husustaki en genel lâkiye bağlanarak Devletlerden başka birçok varlıkları da Devletler Hukuku şahsı saymaktadır. Lâkin, Devletler Hukuku şahsı olarak evvelâ, Devleti ele almaktadır. Burada Müellif, Devlet meselesini, unsurlarını, kurucularına ve egemenliklerine göre nevelerini, ancak kendi sahası bakımından incelemektedir. Devletin unsurlarını, bazı müellifler üçe, bazıları da dörde ayırır. Dörde irca edenler nüfus ve ülkeden sonra siyasi teşkilât ile, istikrarlı de ayrı ayrı birer unsur olarak gösterirler. Halbuki bazı müellifler de, Devletin sosyal unsurunu (nüfus, halk, millet) ile fizikî (ülke, arazi) unsurunu sonra egemenliği bir unsur olarak alır ve siyasi teşkilât meselesini onun için de mütalâa eder; Sayın Profesör Zeki Mesud Alsan, unsurları, - kendi sahasının izahlarını daha iyi yapabilmek için -, dört olarak göstermiştir. Bununla sonra, gene Devletler Hukuku bakımından Devletlerin neveleri incelenmektedir. Hemen her kitapta yer alan bu izahat manda sisteminin, İkinci Cihan Harbi'nden sonra girdiği şeklin izahı olan "Milletlerarası vesayet rejimi" bahsi ile, diğer kitaplardan farklı bir yeniliğe kavuşmuştur.

Bu bölümün ikinci kısmı, Devletler Hukukunun en başta gelen şahsını "Devletin", doğması ve tanınmasına hasredilmiştir. Sayın müellif bu meseleye de gene kendi zaviyesinden temas etmektedir. Filhakika, bir bakıma devletlerin doğumunun tetkiki, iç hukuku ilgilendiren ve seyri de tarihsel olarak takip edilen bir meseledir. Fakat eserin sahibi Devletlerin doğumuna mütalâa hususların aynı zamanda Devletler arasında bir takım münasebetler ve meseleler yarattığını itibar nazarına alıyor. Bu sebeple de, meseleyi incelerken uygun buluyor. İşte, kitapta, Devletlerin doğması; hukukî ve fiilî bir devlet ile vaki olan tanınması; bu tanınmanın, neticeleri bakımından arzettiği tesiri (asi sıfatının, muharip sıfatının, Devlet sıfatının tanınması); ve silâh

Devletlerin tanınması, hep, bu meseleler dolayısıyla Devletler arasında olan münasebetler bakımından ele alınmıştır.

İkinci bölümün üçüncü kısmı, doğmuş ve tanınmış bulunan Devletin bünyesinde, zamanla hasıl olan değişiklikler (büyüme, küçülme, zeval bulma gibi), dolayısıyla Devletler arasında çıkan hâdiseleri inceler ve nihayet Devletlerin zevalini anlatır.

İkinci bölümün son kısmı olan dördüncü kısmı ise, Devletler Hukukunun Devletten başka şahısları ele alınır. Müellife göre, Devletler Hukukunun şahısları olan Devletlerden başka, diğer bazı varlıkların da bu hukukun birer şahsı sıfatını haiz olup olmadığı meselesi ilgililer arasında münakaşa edilmektedir. Bunları, birer birer ele alan sayın Profesör, münakaşayı aydınlatacak unsurları iyice göstermektedir; bu hususta, evvelâ fert ele alınmaktadır. Evvelâ, ferdin iç hukuk sahasında dahi hak ve yetkilere, ancak tarihin devirlerinde sahip olabildiği, bu hususun ancak Kuzey Amerika ve Fransa İhtilâlinde sonra müsbet hukuk bakımından bir tanzime kavuştuğu izah edilmekte ve Devletler Hukuku alanında ise tekâmülün daha ağır olarak kendini gösterdiği ifade edilmektedir. Müellif, Devletler Hukuku sahasında ferde hak ve yetkiler tanıma ceryanının, doktrinde nasıl başladığını, hangi temellere dayanarak hangi istikamette inkişaf ettiğini anlattıktan sonra doktrin'in müsbet hukuka inkilâb etmiye doğru, adım adım nasıl gittiğini canlı olarak anlatmaktadır. Nihayet, ferdin milletlerarası hayat düzeninde işgal ettiği mevkii İkinci Dünya Harbi ile, daha vazih olarak anlaşılmağa başlandıktan sonra, ferde hak ve yetkiler, artık ferdin Devletler Hukukunun süjesi olduğu, müsbet hukuk alanında da kat'i olarak kabul edildiği tesbit edilmektedir. Buna rağmen, bundan kurulan Milletlerarası Adalet Divanının, fertlere, kendisine başvurma yetkisini tanımadığı da işaret edilmektedir.

İrklara gelince bu nihayet, etnoğrafya ve coğrafyayı ilgilendiren bir meseledir. İrklar, Devletler Hukukunu ilgilendiren bir mevzu olmadıklarından bu münakaşa süje de teşkil edemezler.

Sayın müellif, millet teşekkülünü de ele almakta, milliyetin esasını müellifin belirttiği gibi, milletin kendine has ve Devletinkinden ayrı bir mevcudiyetini incelemekte, milletin kendine has ve Devletinkinden ayrı bir mevcudiyetini ileri sürerek, onun Devletler Hukukunun süjesi de olduğunu kabul edenlerin tezini anlattıktan sonra, şimdiki halde, tatbikatta, Devletler Hukukunun kaidelerinin teşekkül tarzı ne olursa olsun, ancak Devletler arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi gayesi güdüldüğü için, milletlerin, bu hukukun süjesi sayılmamasının realiteye daha uygun düştüğünü anlatmaktadır. Bu görüşle, aynı görüşle millî azınlıkları da, bu azınlıkların himayesi işinin

önemini belirtmekle beraber, enternasyonal bir şahıs halinde tanımamaktadır. Fakat Papalık makamı, Devletler Hukuku sülhelerindedir. Hilâfet makamı ise Devletler Hukuku bahsinde yer alamaz. Lâkin Milletler Cemiyeti Devletlerin üstünde bir Devlet, veya bir Devletler ittifakı, bir federasyon veya konfederasyon olmadığı halde müstakil bir şahsiyete sahip bir teşkilat olarak Devletler Hukukunun mühim bir şahsiyeti sayılmıştır.

Bu bölüm, tafsilâtını ileriye bırakarak, Birleşmiş Milletler Teşkilâtında Devletler Hukukunun süjesi olduğunu işaret ederek sona eriyor.

Üçüncü bölümde hak ve vazifeleri incelenmektedir. Bununda birinci kısmında, Devletin sırf Devlet olmak sıfatıyla haiz oldukları aslî haklar ve haklara müteferri meseleler bahis konusu edilmektedir. İkinci kısımda ise Devletlerin vazifeleri meselesi yer almaktadır. Bu bölüm, üçüncü kısım olarak, Devletlerin enternasyonal sorumu meselesi gibi önemli bir bahisle sona ermektedir. Sorumluluk, hak ve vazifelerin bir neticesi gibi gözükmektedir, ve Devletlerin, Devletler Hukuku kaidelerine aykırı hareketlerinden doğan bir sorumluluk cezaî değildir, hukukidir. Ancak Devletler Hukukuna göre yolsuz bir hareket yapılmış olması, bu hareketin bir zarar iras etmiş olması, zarar iras eden yolsuz hareketin Devlete izafe edilebilmesi halinde bahis mevzu olur.

Devletler Hukuku şahıslarından bahseden bölümü, bu şahısların faaliyet sahalarından bahseden *dördüncü bölüm* takip etmektedir. Bu fasılda Ülkeler ve Ülkenin kazanılma veya gaip edilmesi meselesi incelenmektedir. Burada, sayın Profesör Ülke mefhumu içerisine kara, deniz, nehir ve nihayet hava muhitlerini de sokmaktadır. İşte Devlet bunlar üzerinde bir faaliyetler göstermektedir. Ülke mefhumu içerisine girmiyen açık denizler, bazı nehir ve kanallar, serbest hava hasalarından da istifade eder. Devletin ülkesi Devletin hakimiyetinin cari olduğu sahadır. Devlet ülke üzerinde mülkiyet değil hükümranlık haklarını kullanır. Bu hükümranlığa mülkî hakimiyet denir ve bu kara, deniz ve hava muhitlerini de içine alır, nehirlere de şamilir. Bu bir mülâhaza sonucu, sayın müellif dördüncü bölümün ikinci kısmında, kara ülkesini (terkibi, sahası, sınırlarının tesbiti), üçüncü kısımda su ülkesini bahsetmektedir. Su ülkesi bahsi aynı münakaşa, doktrin ve tatbikat itibarıyla mevzu olmuştur. Bu sebeple sayın Profesör bu bahiste su ülkesini inceleyen bütün muhitleri incelemekte, ezcümle deniz ülkesi, kara suları ve içki durumu, kapalı ve iç denizleri, boğazlar ve deniz kanallarını ele almaktadır. Türk Boğazlarının tarih boyunca tâbi olduğu rejimi tafsil etmektedir. A — Boğazlar rejimini, A — Boğazlar üzerinde Türklerin mutlak hakimiyet devri (1453 - 1841), B — Enternasyonal rejimin hakimiyet devri (1841 - 1936) devreleri halinde incelemekte bilhassa Lozan ve İstanbul

meselelerinde kabul edilen rejim tafsil edilmektedir; bundan sonra, deniz limanları, limanlar, koylar, körfezler, nehirler ve göller tetkik edilerek, harita ülkesine geçmekte bu yeni saha ve bahis Birinci Dünya Harbinden evveki harp arasındaki safhalar ile İkinci Dünya Harbi başlayan safhada müta- edilmektedir. Buradaki izahatın en mühim kısmını, 1944 Şikago Havacı- Konferansı ile Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı hakkında verilen bilgi teşkil etmektedir. Bu suretle eser kendi sahasındaki son oluşları da içine alması bakımından ayrıca bir değer kazanmaktadır. Bunu, açık denizler bah- ile ona bağlı diğer meselelerin tetkiki takip etmektedir. Devletler ülkesinin tanınması ve gaip edilmesi hakkındaki izahat ile, bölüm sona ermektedir.

Beşinci bölüm, devletlerarası münasebetlerin uzuvlarına ayrılmıştır. Bi- ninci kısımda, Devlet adına irade izhar edebilecek organ vaziyetindeki unsur- ları ile, nihayet, Devletin gerçek temsili organı olan bu unsurların izhar et- tikleri iradeyi tatbik edecek olan ajan durumundaki unsurlar, umumiyetle aynı hukukunda mevcut olan temsili organ ve ajan tefrikine uyularak değil, Devletler Hukukunun kendine mahsus bir tasnifi halinde, I — Devletlerin temsilcileri, II — Diplomasi memurları, III — Konsololar, şeklinde bir tef- rike tabi tutulmuştur. Konsolosluk müessile olan ilişkisi dolayısıyla, Kapitü- lasyonlar da bu bahiste incelenmiştir.

Bu beşinci bölüm ile, antlaşmalardan bahseden *altıncı bölüm*, denilebi- lir ki, ihtiva ettiği matiyerin hususiyeti dolayısıyla Devletler Hukukunun en tek- niki meselelerini teşkil etmektedir.

Yedinci bölüm ise; devletlerarası münasebetleri fiilen idare eden uzuv- ların, altıncı bölümde gözükken muhtelif antlaşma çeşitleri vasıtası ile kura- ların Devletler topluluğu düzenine temas ediyor. Bu kısım zannımızca ese- rin hususiyet taşıyan bir bölümdür. Burada, sayın Prof. Zeki Mesud Alsan'ın Devletler Hukuku anlayışının bir izahını buluyoruz. Buna göre Profesör, "Devletin "asrî hayatın şartları, federasyon esasına dayanan bir âlemşumul Dev-letin vücut bulmasını zaruri kılıyor" hükmünün zaman ile gerçekleşebilece- ği ihtimalini gözden uzak tutmuyor fakat, şimdilik mümkün görülen tek şe- yin, ortada bir vakıa halinde mevcut olan topluluk hayatının Devletlerin bir- leri ile uyularak bir düzene sokulması olduğu kanaatine varıyor. İşte, bu umu- mi kanaatten hareket eden sayın müellif Devletler topluluğunun tarihi geli- şmesini incelerken, bu topluluğun bir düzene nasıl muhtaç olduğu noktasına va- rıyor ve nihayet, kurulması zaruri olan bu düzenin gerçekleşmesi için giriş- im teşebbüslerin tarihçesini naklederek enternasyonal camianın teşkilatlan- ması dâvasının; müvazene, büyük Devletler konseyi ve panamerikanizm fikir ve sistemine müncer olduğunu anlatıyor. Bu iki fikir ve sistemin izahından sonra, enternasyonal hayatı düzenleme bakımından tarihin kaydettiği ilk fi-

ili teşebbüs olan Milletler Cemiyetini ele alıyor. Bu bakımdan onda ana fikri, gayeyi, görevi işaret ederek bu tesisin, asli vazifesini, yani, sınırlı muhafazasını ve tecavüzün her hal ve durumda önlenmesini sağlayacak kriterlere sahip olmama yüzünden nasıl zeval olduğunu anlatıyor. Bununla beraber, Milletler Cemiyeti tecrübesine yol açan fikrin, yani Devletler Topluluğunun, bir düzene tâbi olması fikrinin yaşamakta devam ettiğini ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kurulmasına saik olduğunu beyan ederek, bu Teşkilâtın başarı kazanması için, evvelâ, tanzim edeceği sosyal düzenin şartlarının bilinmesi lüzumunu ihtar ediyor. Bu suretle bu sosyal düzenin mühtelâf girişiliyor ve İkinci Cihan Harbinden sonra devletler topluluğuna verilmiş istenen düzenin mahiyetini tesbit eden Atlantik Demeci üzerinde uzun müddet duruluyor. Filhakka Atlantik Demecinde, devletler topluluğuna bir düzen vermek için hal ve tanzim edilmesi, kendisine sadık kalınması gereken şartlar derpiş edilmiştir. Bunlar; toprak meselesi, rejim meselesi, dünyaya ekonomik düzene sahip olması meselesi, ve ayrıca bir barış düzenine sahip olması meseleleri altında incelenmiştir.

İşte yedinci bölüm, bütün bu geniş izahat ile, devletler topluluğunun düzeni dâvasını incelemiş, onun şartları ve imkânları üzerinde düşünmüştür.

Sekizinci bölüm ise; devletler topluluğunun muhtaç olduğu düzenin gerçekleştirilmesi için girişilen fiilî ve büyük ikinci teşebbüsü, Birleşmiş Milletler Teşkilâtını ele almaktadır. Bizce, eserin en yeni ve orijinal tarafı, bu teşebbüsün mantıklı bir izah seyri ile kendisine varılan bu tesisin geniş bir yer almasıdır. Bu nokta ile eser, Devletler Hukuku çerçevesi içinde Birleşmiş Milletler teşkilâtını ilk eşleyen bu kitap olmuş bulunuyor. Burada, adı geçen teşebbüsün doğuşu ve mahiyeti, kuruluşu (yani bünyesi), faaliyet mekanizması ve nihayet enternasyonal düzen ile olan nisbeti bakımlarından yani bütün mahiyetini ilâve ile incelenmektedir. Şöyle ki: âmillerin izahı ile başlanıyor. Teşkilât, bir tehlike halinde ortaya çıkan devletler arası topluluk hayatını tehlikeye düşürmek için harbi önlemek, milletlerarası işbirliğini sağlamak zaruretiyle doğmuş bir âmilin sevki ile doğmuştur. Bu doğum B. M. Teşkilâtının hazırlanmasıyla başlamıştır: Evvelâ Almanya'ya karşı savaştan 26 millet 1/Ocak/1942'de "Birleşmiş Milletler" adı ile bir nevi Milletler cemiyeti kurdular. Bu cemiyet Almanya'yı yenmek ve Atlantik Demeci esaslarına göre dünya nizamını kurmak için 1/Ocak/1942 den sonra, bu milletler arasında muhtelif sahalarda faaliyetleri başlandı. Nihayet Birleşmiş Milletler Anayasası içinde çabaları başladı. Evvelâ Dumbarton Oaks projesi yapıldı (1944 ekim). Bu proje, sonra, Sanfransisko da tekrar ele alındı ve neticede; bunun ana hatlarını muhafaza eden Sanfransisko antlaşması imzalandı (26 haziran 1945). Bu antlaşma Türkiye'de karışmıştır; Bu suretle Birleşmiş Milletler Anayasası...

Bu Anayasa ile kurulan B. M. Teşkilâtı devletlerden mürekkep federal birlik veya üstün bir parlamento değildir. Sayın Profesör Zeki Mesud Alkan kanaatine göre: B. M. Teşkilâtı, "aralarında antlaşma devam ettiği devletçe büyük devletler direktuarının demokratik kisveye bürünmüş enternasyonal bir icra organı" dır. (Sahife 426). Bu teşkilât enternasyonal hayatından mühim olan devletlerin egemenliği ve devletlerin hak eşitliği prensipleri üzerine oturmuştur. Fakat bu egemenlik, mutlak mahiyetini galip etmiş ve yumuşamış, eşitlikte: büyük devletlere tanınan veto müessesesi prensibinden inhiraf etmiştir.

Sayın profesör bu bölümün ikinci kısmında B. M. Teşkilâtının kuruluşunu bahsetmektedir. Bu kısımda, evvelâ terim meselesi ele alınmakta, 26 Haziran 1945 te Sanfransiskoda kabul edilen metne "Birleşmiş Milletler Antlaşması" denileceği, fakat arasına "Anayasa" tabirinde kullanılacağı ilâve edilmiştir.

Bu kısımda, evvelâ, B. M. Teşkilâtının amaçları gösteriliyor: Bu amaçlar antlaşmanın gerek dibace kısmı, gerek birinci maddesi incelenerek şu üç noktada hülâsa edilmektedir.

- 1 — Harbi ortadan kaldırmak. Bu da iki suretle olur: a — Harb sebepleri yok ederek ve patlamasına imkân vermemek suretiyle, b — Harb patlamak olursa mütecevize karşı gelerek bastırmak suretiyle.
- 2 — Devletlerarası münasebetlerin tabi olacağı esas kaideleri tesbit etmek.
- 3 — Milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek. Müellif, bu meseleinin, Devletler Hukuku sahasında, yeni bir yer tutacağına inanıyor. Bunun içindir ki, milletler arası iş birliğinin üzerinde duruyor.

Amaçlardan sonra, bu amaçlara varmak için kendisine uyulacak prensipler geçilmiştir. Her amacın gerçekleşmesi için gereken prensipler şöyle gösterilmiştir:

- 1 — Harbi ortadan kaldırmak amacına ulaştıracak prensipler: Milletlerarası anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi; Teşkilât üyelerinin milletlerarası münasebetlerde tehdide veya kuvvet kullanılması başvurmaktan kaçınmaları; Teşkilât üyelerinin, teşkilâtın giriştiği herhangi bir teşebbüse her türlü yardımda bulunmaları ve teşkilâtça aleyhine önleyici veya zorlayıcı tedbir alman devlete yardım etmekten kaçınmalarıdır.

- 2 — Devletlerarası münasebetlerin tabi olacağı esas kaideler tesbit etmek amacıyla ilgili prensipler de: Teşkilâtın, bütün üyelerin egemen eşitliği prensibi üzerine kurulmuş olması; Teşkilât üyelerinin Anayasa hükümlerine iyi

niyetle yerine getireceklerini taahhüt etmeleri; Başka bir devletin toprak bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını tehdit etmemeleri özü itibariyle bir devletin millî yetkisi içinde bulunan işlere karışılmamasıdır.

3 — Milletlerarası işbirliği amacını hedef tutan bir prensibe raslanmıyor. Lâkin, müellife göre teşkilâtın giriştiği her işte birbirine yardımda bulunmalarını ifade eden Prensib, azçok, onu da şümulü ve mânası içine almaktadır (Sahife 439).

Böylece, B. M. Teşkilâtının güttüğü amaç ve dayandığı prensibleri tahsil eden sayın Profesör, aynı zamanda, gördüğü tezatları, kifayetsiz noktalarını objektif bir tarzda inceliyor, fakat B. M. Teşkilâtının oynayacağı rol hakkındaki hükmü istikbale atfediyor.

Bundan sonra teşkilâtın üyelerine geçiyor, burada raslanan aslî üye sıradan katılan üye tefrikinin; hak, vecibe, yetki bakımından bir fark kullanılmadığı gözetiliyor. Üyelik sıfatında doğan hak ve imtiyazları kullanmanın yetkisinin kaybedilmesi bahsinden sonra, teşkilâtın uzuvlarının tetkiki ile bütümün ikinci kısmına son veriyor.

Üçüncü kısımda: Teşkilâtın faaliyet mekanizması gösteriliyor, bilhassa "oy" meselesi üzerinde duruluyor. Burada bir prensib ile, bir realite karşılaştırılıyor; Prensib: eşit devletlerden her biri aynı oya sahip olmalıdır. Ve kendi oyu lâhik olmaksızın hiç bir devlete bir taahhüt yükletilemez. Realite ise herhangi bir cemiyet hayatını üyelerinin ittifakı ile düzenlemeye imkân vermez. İşte bu prensib ile realitenin çarpışması sonucu oy meselesi şöyle kılınmıştır.

Genel kurulda: Her üye bir oya sahiptir. Önemli meselelerde oy veren üyelerin üçte iki çokluğu ile, diğer meselelerde üçte bir çokluğu ile karar alınır. Önemli işlerin neler olduğu ayrıca zikredilmiştir.

Güvenlik meclisinde: her üye bir oya sahiptir. Usul meselelerinde mevcut onbir üyeden - kimler olursa olsun - yedisinin müsbet oyu ile karar alınabilir diğer meselelerde ise; bir karar alabilmek için evvelâ güvenlik meclisindeki beş büyük devletin ittifakı, sonra da diğer üyelerden ikisini bunların itihakı, yani yedi üyenin ittihadı lâzımdır. Evet, burada bir karar almak için onbir üyenin ittifakı şart koşulmamış lâkin bu onbir içindeki beş büyük devletin ittifakı şart koşulmuş ki, bu suretle, ileri bir adım sayılan bu usulün "yeni neticeler bakımından bir terakki teşkil ettiğinden şüphe edilebilir." (Sahife 452) Bu usul, Rusya'nın teşkilâta iltihakının sağlaması için kabul edilmiştir. Rusya teşkilâta girerse; kendi oyu olmaksızın, kendi hakimiyet ve nüfuzunun hasmında herhangi bir harekete geçilmesi ihtimali ortadan kaldırmak için

Anglo - Amerikanlar; teşkilâtın hiç vücuda gelmemesinden ise böyle özür olarak doğmasına (s. 454) razı olarak, Rusya'nında ona katılmasını sağlarlar.

Bundan sonra, B. M. Teşkilâtı memurlarının hukuki durumu inceleniyor. Teşkilâtın görev ve yetkileri inceleniyor. Burada görev ve yetkiler; amaçlar bahsinde zikredilen tasnif muvazi olarak tetkik ediliyor. Ve bu görev ve yetkilerin, teşkilât uzuvları arasında nasıl taksim edildiği tafsil edilerek (s. 456 - 467). Bölge anlaşmalarının B. M. Teşkilâtı ile olan münasebeti naklediliyor.

B. M. Teşkilâtından bahseden bu bölümün son kısmı, B. M. Teşkilâtı ile uluslararası düzen arasındaki rabıtaı inceliyor. Bu fasıl, harbin; Devletler Hukuku bakımından dayandığı telâkkiyi izah etmekle işe başlıyor. Buna göre, harp, bir zamanlar, menfur olmak şöyle dursun bir fazilet ve terakki yolu sayılıyordu. Fakat, bilhassa İkinci Cihan harbinde hasil olan teknik ilerlemeyle, harp çok korkunç bir mahiyet almış ve insanlar tarafından artık, şeref meselesinin ötesinde mütalâa edilmeğe başlanmıştır. Böyle bir girişten sonra sayın profesör harp hakkındaki görüşleri: Milletler Cemiyetinden önce, Milletler Cemiyetine göre, B. M. Teşkilâtına göre üç safhada inceliyor. Birinci safhada harp caiz, meşru ve hattâ faydalı, sayılmaktadır. Harp hakkı, devletin egemenliğinin en yüksek belirtisidir. Bu sebeple Devletler Hukuku konularında arasına, birde harp hukuku bahsini sokarak neticede kanunsuzluğu ifade eden harbi, kanunlar, usullere bağlamak teşebbüsüne girmiştir. (S. 472). Fakat bunlara her zaman niyet edilmemiştir. Nitekim 1899, 1907 Lahey Konferanslarında düzenlenen harp hukukunun, Birinci Cihan Harbi, suya düşürülmüştür.

Milletler Cemiyeti ile açılan ikinci safhada, bazı harplerin haksız, gayri-meşru ve binaenaleyh memnu olmaları lâzım geldiği belirtilmiştir. Briand-Kellog Misaki harbi kanun dışı saymış isede bunun müeyyidesi olmadığından şüphâ değeri de yoktu.

B. M. Teşkilâtı ile açılan üçüncü safhada ise harp, artık, tamamiyle memnu bir fiil, cezalandırılması gereken bir suçtur. Şu veya bu sebeple caiz ve meşru görülen harpler de yoktur. (s. 477). Fakat herhangi bir devletin tecavüzde bulunması ihtimali de vardır. Bu takdirde tecavüze maruz kalan devletin "meşru müdafaa" hakkı vardır.

Ayrıca, bütün B. M. Teşkilâtının harekete geçmesi vardır ki, buna harp demekten ziyâde zabıta hakkının kullanılması demek lâzımdır. Fakat, prensip bakımından harp ortadan kaldırılmış olmakla beraber tatbikatta onun bertaraf edecek vasıtalar konamamıştır. Zira, tatbikatta harbi beratâraf ede-

cek müessir tedbirlerin alınabilmesi için Güvenlik Meclisindeki 5 büyük devletlerin ittifakı lâzımdır ki bu da her zaman mümkün olamaz. Zira, harbi çıkaracak olan zaten onlardan biri olacaktır. Acaba, B. M. Teşkilâtının mekânizmasındaki bu aksaklık dolayısıyla baş kaldıracak olan harbi nasıl telâkî edeceğiz. Bu nokta, sayın profesör şu kanaattadır ki: bir defa, bu harbi telâkî ru değildir, bir suçtur. Hukuk dışı çıkan bu harbin icrasına taallük etmek üzere bir harbi hukuku da kurulamaz. Zaten bu harbin, kendisi, kendini bilmekle kaidelerle bağli saymıyacaktır. Binaenaleyh müthiş bir tahrip vasıtası olacaktır. İşte bu endişedir ki milletleri harpten yüz çevirmeğe teşvik etmektedir. Bundan sonra müellif, B. M. Teşkilâtının Devletler Hukuku üzerindeki yaptığı tesiri, onda husule getirdiği yenilikleri inceleyiyor. Burada, hülâsa denebilir ki B. M. Anayasası, bir taraftan Devletler Hukukunun ana prensiplerini teyit ve ilân etmekte, bir yanda, onların ne yolda anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Sonra, B. M. Teşkilâtı başarı ile işlerse, bu Devletler Hukuku namına büyük bir kazanç teşkil edecek, onu hukuk zümresinin başına geçirecek müsbet mahiyetini gittikçe belirterek, ona yeni gelişme safhaları açacaktır. Bundan sonra, Milletler Cemiyeti ile, B. M. Teşkilâtının mukarresesi yapılıyor. Ve farkların, bilhassa, görev ve yetkilerle, müeyyide noktalarından belirlediği izah ediliyor.

Nihayet B. M. Antlaşmasının ve Teşkilâtının umumi bir taktiri ile bütün sona eriyor. Burada sayın profesör, mülâhazalarını, sırf Anayasa hükümlerine ve prensiplere hasrediyor. Truman ve Atlee'nin Anayasa ve Teşkilât hakkında söylediklerini zikreden sayın müellif şu hükme varıyor: "Anayasa kitabı, zatında büyük bir şey ifade etmiyor. Etmesi, ancak, onun tatbik edilmesinin zihniyete bağlıdır. Bunu da hadise ve realiteler gösterilecektir." (S. 492) Profesör, sonra, hükümetimizin B. M. Anayasası hakkındaki kanatını de zikretmek nihayet şu umumi anlayışa varıyor: "B. M. Teşkilâtı bugünkü mekânizması ile, iyi işleyemez. Yani, ne güvenliği, ne de işbirliğini sağlayamaz. Herhalde düzeltilmeğe muhtaçtır. Bu da ya mümkün olacak veya olmayacaktır. Hangi ihtimalin gerçekleşeceğini bugünden kestirmeğe imkân yoktur. Bu için, insanlık, bugün, bilhassa kendi kendini aldatarak istikbale ümit kabulecek bir anayasaya can kurtaran simidi imiş gibi sarılmıştır. Geleneksel ümitlerin yaşamaması da, elbette hiç mevcut olmamasından daha doğrudur" (S. 494).

Dokuzuncu bölümde, milletler arası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi tetkik ediliyor. Bu hususta dostane teşebbüs, tavassut, Milletler Cemiyeti soruşturma ve uzlaştırma, tahkim müesseseleri anlatıldıktan sonra, Milletler Cemiyeti rejimine göre anlaşmazlıkların hal tarzı ele alınıyor.

çokça geniş bir izahat ile; enternasyonal ihtilâflarının, harbe baş vurmadan çözülmesi yollarının izahı ile, bölüme son veriliyor.

Fakat, bu anlaşmazlıkların B. M. rejiminde nasıl çözüldüğü hususu, kendi tetkik yeri olan bu bölümde değil, müstakil bir bölümde - onuncu bölüm - inceleniyor. Meselenin arzettiği ehemmiyet dolayısıyla böyle yapıldığı anlaşılıyor. B. M. rejiminde anlaşmazlıkların çözülmesi: Siyasi yollar, hukuki yollar adları altında tetkik edilmiştir. Hukuki yol, munhasıran Adalet Devletlerinin tetkikinden ibarettir. Kitabın son bölümünü sulh yolu ile çözülemeyen devletler arası anlaşmazlıkların, zorlama yolu ile çözülmesi meselesinin tetkiki teşkil ediyor. Evvelki bölüm kadar bu bölüm de Devletler Hukukunun teknik ve müsbet noktalarını ele almaktadır. Misilleme, zarar ile mukabele, ambargo, boykotaj, müslihane abluka, diplomatik münasebetlerin kesilmesi, işgaliye işgal ve bombardıman ve Milletler Cemiyeti kanalı ile yapılan müstakim zorlama tedbirlerinden sonra, B. M. Antlaşmasına göre zorlama tedbirleri izah edilmektedir ki bu son nokta ile, eser emsalinden teferrüt etmektedir.

II — Eserin hususiyeti: buraya kadar verilen geniş izahat ile, eserin madde bünyesi gösterilmek, muhtevası anlatılmak istendi. Şimdi, bu unsurlara ve muhtevaya göre, eserin arzettiği hususiyet işaret edebiliriz.

1 — Eser, herşeyden önce bir devletler cemiyetinin zaruri olarak mevcut olduğu fikri etrafında tekevvün etmiştir. Filhakika, sayın profesör; devletleri kendi kabukları içine çekilip birbirleriyle hiç münasebete girmeksizin ya da bir devletler cemiyeti teşkil etmeksizin yaşayamayacakları binaenaleyh, bir devletler cemiyetinin zaruri olarak vücut bulacağı ve bulduğu fikrini, kitabına bir ilk giriş noktası olarak almıştır. Profesör dünyanın adeta küçüldüğünü medeni ihtiyaçlarının çok arttığını, buhar, makina, elektrik, uçak ve radyonun dünya münasebetlerine yeni unsurlar getirdiğini müşahede ederek bu yeni unsurların kurduğu münasebetler dünyasında, devletlerin, diğer devletlerle hiçbir münasebete girişmeden, tek başlarına yaşayamayacakları kanaatine varmakta binnetice bir devletler cemiyetinin zaruri olarak varlığına hakikatına varmaktadır. Kitap bu devlet'ler cemiyetinin münasebetlerini incelemektedir.

2 — Kitap, ikin hususiyet noktası olarak ta, gene, her şeye rağmen, bu devletler cemiyetinin hukuku olan bir Devletler Hukukunun var olduğu, devletlerin ettiği noktasını ele almaktadır. Buna göre, madem ki bir Devletler Cemiyeti mevcuttur. O halde, bu cemiyetin azaları olan devletlerin karşılıklı münasebetlerini düzenleyecek bir Devlet'ler Hukuku da zaruridir. Fakat Hakkın, hukukun varlığı ile tatbik alanına geçmesi ve müeyyidesinin bulunup bulunmaması ayrı meselelerdir. Aile teşekkülünden başlayarak, kabile, şehir ve

millet hayatı gibi cemiyet hayatının her merhalesinde bir yaşama sâvâpının hüküm sürdüğü ne kadar doğru ise, onu önlemek, hiç olmazsa en aşağı hak dine indirmek için ham ve kaba kuvvetlere karşı hak kalkanının kullanılması da bir hakikattir. O halde, Devletler arası nizamda da bir hak fikri, yani Devletler Hukuku daima var olmuştur. Eğer böyle bir hukuk var olmazsa devletler devamlı bir anarşi ve harb içinde yaşayacaklardır ki harbin bu günkü mahiyeti ve bilhassa atom bombasının keşfi dolayısıyla insanlık uzun müddet buna dayanamayacaktır. - veya, bir devlet, bütün dünyaya hakim olarak kendi nizamını diğer devletlere zorla kabul ettirecektir. - ki maddî, manevî bakımdan türlü hayat seviyesinde bulunan büyük insan kitlelerinin bugünkü zihniyet ve durumları buna da imkân vermemektedir. Binaenaleyh, her halükârda, Devletler Hukuku, varlığından şüphe edilemeyen bir realite halinde mevcut olacaktır. İşte kitap bu Devletler Hukukunun varlığının izahını yapmak için yazılmıştır.

3 — Eserin üçüncü hususiyet noktası varlığı bir gerçek olan bu Devletler hukukunun, muasır şartlara göre en iyi temin edilmesi hususunda mevcut mevzuat ve tedbirlerin, B. M. Teşkilâtı içinde şekillenişinin izahıdır. İlk iki bölüme, az çok her yerde raslamağa imkân vardır. Fakat Devletler Hukukunun bilhassa B. M. Teşkilâtı kanalı ile gerçekleşmesi meselesi - mümkün ve mümkün olmayan cepheleri ile - mevcut Türkçe eserlerde böyle incelenmemiştir. Onun için, biz de bu noktada fazla durduk.

4 — Nihayet son bir hususiyet noktası: Eser Devletler Hukukunun varlığını inanan Türkiye'nin, onun, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı yolu ile gerçekleşmesi dâvasındaki rolüne de işaret etmektedir. Bu hususta, Türk politikasının tesbit ve takibinde kendisine uyulan zarureti eşyanın emirleri (konferanslar, ratifler) ve direktifleri üzerinde durularak B. M. Antlaşmasının tamamlanması Türk Devletinin gayretleri hülâsa edilmektedir.

Bahri SAVCI

"DEVLET ANAHUKUKU DERSLERİ, Cilt I. Fasikül I" Yazan, Dr. Hüseyin Nail KUBALI, İstanbul Üniversitesi Devlet Anahukuku profesörü, İstanbul, Adnan Kitabevi, 1946, 288 sahife, 6. lira.

İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Dr. Hüseyin Nail KUBALI 1942 ders yılı başından beri okutmakta olduğu - kendi tabirleri ile - Devlet Anahukuku derslerinin bir kısmını birinci cildin, birinci fasikülü olarak - kârda gösterilen yıl'da ve matbaada bastırmıştır. Birinci cildin ilk fasikülü teşkil eden 288 sahifelik kıymetli eser, sayın profesörün trete etmekte olduğu - ları geniş kitabın, ancak küçük bir kısmını mevzu ve muhteva olarak -

Şimdi, Sayın müellifin, Devlet Anahukuku tedrisatına ait yayınlarının ilki, 1943 te, (Esas Teşkilât Hukuk Dersleri I. Cilt. Nazariyeler ve prensipler.) adıyla çıkmıştı. Bu kısım, 1942-1943 ders yılı içindeki takrirlerden ibaret ve tamamlanmamış olmasına rağmen, talebenin âcil ihtiyaçlarını karşılamak üzere birinci cilt olmak üzere bastırılmıştı. Profesör bu cildin, ileride değerli ve ikmal edileceğini ve "Türk Esas Teşkilât Hukuku'na ait bahislerin de ikinci cilt olarak yayınlanacağını ilâve ediyordu.

İşte, bu kayıtlar altında çıkan o ilk kitap, aynı zamanda, profesörün bütün derslerinin çerçevesini teşkil edecek bir umumî plân da veriyor. Lüzum ve ihtiyaca göre bir değişikliğe de uğrayabileceği kaydedilen bu plâna göre, profesör; derslerini - ve binnetice eserini - iki kitap, halinde tertîbi düşünmüştü. Birinci kitap; dört fasıldan ibaret olacaktı. Birinci fasıl: Devletin menşei, hukukî mahiyeti ve başlıca tarihî devlet tiplerini; ikinci fasıl: modern devlet hükümet şeklini (siyasi demokrasi); üçüncü fasıl: devlet ve hukuk; dördüncü fasıl da: siyasi demokrasiye muhalif devlet sistemlerini ihtiva edecek idi. İkinci kitap da yedi fasıl halinde "Türkiye Esas Teşkilât Hukuku"nu teşkil edecek idi.

Sayın profesörün dedikleri üzere, bu plânda değişiklikler olabileirdi fakat, ne kadar değişiklik yapılsa yapılsın bu plânın anahatlarının sabit kalacağı şüphesizdi; zira, bu anahatlar materyelini teşkil ettikleri hukuk dalının gerçek muhtevasına uygun idi. İşte bu sebeple, bu plâna bakarak, o zamanki "Esas Teşkilât Hukuku" tedrisatında, matiyerini her cephesi ile inceliyen bir esere kavuşma sevincini duymuştuk. Hüseyin Nail Kubalı'nın o zaman yayınladığı eser bu umumî plânın çok küçük bir kısmından ibaretti; yani, sadece, birinci kitabın, ikinci fasılının bir kısmını ihtiva ediyordu.

Sayın Profesör Hüseyin Nail Kubalı'nın bu defa, Devlet Anahukuku Dersleri, cilt I. Fasikül I. diye çıkardığı kitap ta, 1943 te çıkan kitabın, ancak birinci faslında ele alınan meselelerin izahından ibarettir. Yani, giriş kısmıyla beraber, ancak, devletin menşei ve hukukî mahiyetini tetkik etmektedir. Bu suretle gün geçtikçe, geniş bir traité olmak cevherine sahip olan bu plânın daha fazla kısımlarını kitap olarak elde edeceğimiz yerde, daha dar bir kısmına sahip oluyoruz. Bu halin, merakımızı ve eserin bütününe sahip olma arzularımızı daha fazla tahrik ettiğini açıklamalıyız.

Şimdi, uzun askerlik hizmetleri dolayısıyla, kendisinden bahsetmek fırsatını bu ana kadar bulamadığımız esere dönelim. İstanbul Üniversitesinin bu profesörün bu kitabı taallük ettiği hukuk dalının çok küçük bir kısmını işlemekle beraber, bizi o hukuk dalının gerçek muhtevası ile sıkı bir temasla getirmektedir. Geniş bir plânın küçük bir kısmından ibaret olan bu kitap-

da, biz, "Devlet Anahukuku" nun gerçek bir mahiyeti ile karşılaştığımızı görüyoruz. Bu itibarla, - imtihan mesuliyeti olsun olmasın -, bu hukuk dalına öğrenmek istek ve zorunda olanları, onu tetkik etmeğe davet ediyoruz. Bunun için, eserin kuruluşu ve hususiyetleri üzerinde durarak, onun hakkında bilgi vermeğe çalışacağız.

Kitab, etraflı bir giriş ile başlıyor. Burada sayın müellif evvelâ, bu hukuk dalına verilmesi gereken ad üzerinde duruyor. Kendisi, bu hukuk dalına ad olarak ileri sürülen muhtelif terimleri tenkid ederek, onları kifayetsiz bulmaktadır. Profesöre göre, en doğru terim "Devlet Anahukuku"dur. Bu hususta esaslı mütalâalar ileri sürmektedir. Bunları anlamak kolay, fakat "Esas Teşkilât Hukuku" adının neden devam edemeyeceğini anlamak biraz zordur.

Sayın Müellif, giriş kısmında evvelâ Devlet Anahukukunun, hukuk dalındaki yerini inceliyor ve bu hukuk dalının "hukuk ilminin âmme hukuku dalına ve âmme hukukunun da, iç âmme hukuku şubesine dahil" olduğunu ve "bu şubenin en eski ve en başta gelen bir tâli dalını teşkil" ettiğini tebaruk ettiriyor.

Sonra, Devlet Anahukukunun mevzuu ve tarifine geçiliyor. Burada da profesör, bir tarife doğru giderken daima, Devlet anahukukunun mevzuunu ihtiva ettiği iki unsuru - Devletin ana yapısı ve fonksiyonları ile devlet karşısında fertlerin ana hak ve hürriyetleri unsurlarını - göz önünde tutuyor. Bu na göre de varılan tarif şudur: "Devlet Anahukuku, devletin ana yapısını ve bu ana yapının muhtelif parçaları arasındaki münasebetleri ve bütünümleri fonksiyonlarını ve devlet karşısında fertlerin ana hak ve hürriyetlerini koruyan ve düzenliyen hukuk kaide ve müesseseleri ve bunları tetkik ve izah eden hukuk dalıdır." (Sahife 23).

Girişin üçüncü kısmı, Devlet Anahukukunun kaynaklarına hasredilmektedir. Bu kısım, hukukun hangi dal ile meşgul olursa olsun, hukuk ve kaynakları üzerinde düşünmek isteyenlere iyi bilgi vermektedir. 1943 tabında hukukta kaynak tabirinin iki mâna ifade ettiği, bu son tabında ise, üç mâna ifade ettiği zikredilmektedir. Birinci mânada kaynak tabiri; hukuk kaidelerinin, hukukî nizamın; tarihi, sosyolojik, ve felsefi mahiyetteki köklerini ifade etmektedir; İkinci mânada ise: bu hukuk kaidelerini, bu hukukî nizamı meydana getiren Devlet organlarını anlatmaktadır. Nihayet üçüncü mânada kaynak kelimesi, hukuk kaidelerine objektif bir varlık temin eden vakıfları, onları izhar ve ifade eden şekilleri, formülleri anlatmaktadır. Hukukun bu üçüncü mânadaki kaynakları ikidir:

1 — Gerçek kaynaklar, 2 — Şekli kaynaklar. İşte profesör, bu bahsi 200

tab'ındakinden daha farklı bir tasnif ile incelemekte bundan sonra da, Devlet Anahukukunun şekli kaynaklarını ele almaktadır. Bunlardan da, evvelâ örf ve âdet tetkik edilmektedir. Burada, 1943 tab'ında da incelenen örf ve âdetin maddi ve mânevi unsurlarına ilâveten müeyyide unsurunda izah edilmektedir. Ve bilhassa devlet anahukukunda işgal ettiği yer gösterilmektedir.

Devlet Anahukukunun şekli kaynaklarından ikincisi kanundur. Müellif kanunları evvelâ ihtiva ettikleri hükümlerin kuvvet ve şumulüne göre emredici, yedek ve tefsir edici kanunlar şeklinde tasnif etmiştir. Sonra da, yapılmalarında kanun koyucunun iradesinin rolüne göre, izharî, kurucu kanunlar diye bir tasnif yapmaktadır. Üçüncü, olarak, kanunlar ihtiva ettikleri hukuk kaidelerinin mahiyetlerine göre şekli ve maddi mânada kanun diye bir tasnif yapılmaktadır. Nihayet kanunlar Devletin Anahukuk nizamı ile olan ilgileri bakımından ele alınarak bir devletin Anahukukî (1) nizamını kuran Anayasalar bahsine gelinmekte ve Devlet Anahukukunda başlı başına bir yer tutan bu nokta uzun uzun izah edilerek anayasalar muhtelif bakımlardan incelenmektedir. Bu suretle, bu bahis, Devlet Anahukuku denen disiplin ile temasa gelen bir kimseye her şeyden evvel, bu dalın en esash kaynağı olan Anayasa hakkında yeter bilgi vermektedir. Bu bilgi, disiplinin mahiyetini kavranmada çok işe yaramaktadır.

Bundan sonra, bir Devlet Anahukuku ders çerçevesi içinde belki fazla geniş yer tutan, fakat, ciltler tamamlanınca, karşımıza bir "traité" çıkacağına göre böyle, fuzulî genişlikte sayılmasına pek imkân olmıyan bir sahife kalabalığı halinde, muahedeler, mahkeme içtihatları ve ilmî içtihatların, hukukta betahsis Devlet Anahukukunda kaynak olarak işgal ettikleri mevki iyice tetkik edilmektedir. Burada, bilhassa ilmî içtihatların ve doktrinlerin Türk Devlet Anahukukunda işgal ettiği yerin tetkiki, tecessüsümüzü uyandırmaktadır. Yalnız, bu bahsin esash bir şekilde incelenmesi bizim Devlet Anahuku-

(1) Bu tabirin arzettiği gramer garipliğini görmemeğe imkân yok. Esas Teşkilât Kanununun türkçeleştirilmesi her şeyi hal edememiş, bilakis bilhassa bu kanuna dayanan hukuk disiplininin adı bahsinde bizi bir çıkmaza sokmuştur. İşte, kitabının başında sayın prof. Kubalının gayet mukni gözükten izahat ile takdim ettiği isim, bakınız burada nasıl garip bir vaziyet, gramer kaidelerine aykırı bir hal, ve nihayet Türk selikasına uymayan çöresizlik yarattı? Kanunun adının "Anayasa" olması, bizi, onunla ilgili her mefhumda, mahakkak bu yasa ve ana kelimelerini kullanmak mecburiyetinde bırakmalıdır. Aksi halde, işte buradaki "Constitutionel" kelimesinde, "Anahukuki" gibi Türk gramer ve bilhassa selikasına uymayan bir tabir ile karşılamak lâzım gelecektir. Eğer, bu ilim dalının adını tesbit ederken "Ana" ve "yasa" kelimelerine bağlanmak mecburiyetimiz olmazsa, o zaman bu disipline, muhtevastında iyi ifade etmek üzere "Esas Teşkilât Hukuku" denebilir. O zaman, "constitutionel" kelimesini ve mafhumunda "esasi" diye ifade edebiliriz. "L'ordre constitutionel" tabirinde "Anahukuki nizam" diye değil "esasi nizam" veya daha doğru olmak üzere "Esas teşkilât nizamı" diye ifade edebiliriz.

kumuzun tarihi anlatılırken izah edileceğinden, bu merakımızın tatmini bir hayli geriye atılmış oluyor. Gayretli profesörün, bu noktalara çabuk gelmesini dileriz.

Nihayet, girişin, son kısmı, Devlet Anahukukunun bir ilim olarak doğuşu, inkişafı, diğer sosyal ilimlerle münasebeti, metodu hususlarının incelenmesine hasredilmiştir. Profesör burada bu hukuk dahnın, cemiyetin manesi ve morfolojik şartlarına tabi olarak nasıl doğup inkişaf ettiğini, uzun uzun anlatmaktadır. Bunu yaparken de, ferd realitesinin karşısına, aynı derecede zaruri bir realite olarak çıkan devletin hukukunu eski çağlardan itibaren ele alıyor. Devlet Anahukukunun, diğer içtimai ilimlerle münasebeti, orijinal bir görüşle inceleniyor. Burada da, meseleyi evvelâ, devletin yapıcı unsurları olan ülke, nüfus ve hâkimiyet ile sonra da devletin fonksiyonları olan "yasama", "yürütme" "yargı" unsurlarına göre inceliyor. Metot bahsi ile giriş sona eriyor.

Asıl kitab, Devlet ve Devlet Anahukukuna hâkim teoriler ve prensipler bahsi ile başlıyor. Burada incelenen bahisleri; yani Devletin menşei ve hukuki mahiyeti bahislerini, sayın profesör, daha ziyade, Devlet Hukukunun (Umumi Âmme Hukukunun) mevzuuna girer sayıyor. Fakat, asıl Devlet Anahukukuna giren meselelerin daha kolay anlaşılması için, bunların da bilhassa lüzumuna işaret ederek bu bahisleri kısaca ve umumî bir izahat çerçevesi içinde, tetkik edeceğini ilâve ediyor. Fakat şunu itiraf edelim ki, asıl Devlet Anahukuku mevzuu içinde saymadığı bu bahislere, sayın müellif - kitabın belki de esash veçhesi ile bir ders kitabı olduğuna göre - fazla yer verememiştir. En büyük "traité" lerde de, bu bahisler, Esas Teşkilât Hukuku sahastan çıkarılmadığı halde, bundan pek de fazla yer almamaktadır.

Sayın profesör Hüseyin Nail Kubalı, Devletin menşei bahsinde devlet realitesinde hem müşahhas, objektif bir mahiyet, hem de mücerret sübjektif bir mahiyet görüyor ve izahlarını daha iyi yapabilmek için Devleti, evvelâ bu müşahhas ve objektif mahiyet ile, yani bir sosyal müessese olarak ele alıyor, bu bakımdan devletin tarihî menşeiini tayin etmeğe uğraşan nazariyeler gözden geçiriyor.

Bu bahiste; devletin menşeiini anlatan nazariyeler, evvelâ iki gurupta toplanmıştır: 1 — Devleti akıl ve irade mahsulü bir vakıa halinde gören doktrin'ler, 2 — Devleti, kendiliğinden meydana gelen tabii ve içtimai bir vakıa mahiyetinde gören teoriler. Birinci nevi doktrinlerden olmak üzere, bilhassa Hobbes'un, Lock'un, ve nihayet Rousseau'nun içtimai mukavele teorisini izah ediyor. Bütün bunlarda müşterek nokta cemiyetin ve devletin, in-

ın iradesinin, topluluk ve devlet hayatına geçişi nasıl meydana getirdiği gösterilmektedir.

İkinci nevi teoriler ise, devletin; insan akıl ve iradesi ile birden kurulmuş sun'î bir müessese olmadığını, bilâkis, tabii bir tekâmül yolu takib edilerek, bir tabiat vakıası veya bir içtimai vakıa halinde, kendiliğinden ve yaşaşa meydana gelen bir müessese olduğunu isbata çalışıyor: Yalnız, bu esas olan hareket eden müelliflerden bir kısmı; cemiyeti ve devleti, tamamiyle tabiat kanunlarının tesiri altında teşekkül eden bir tabiat hâdisesi olarak görmüş; (patriyarkal aile teorisi, kuvvet teorisi, biyolojik teori), gibi bir kısmı da, cemiyet ve devletin teşekkülünde tabiat kanunlarının tesirini tamamiyle bertaraf etmekle beraber cemiyet ve devleti, daha ziyade, sosyal kanunların mah edebileceğini kabul etmiştir. (sosyolojik teori gibi.)

Filhakika, birinci nevi teorilerden patriyarkal aile teorisine göre: Devlet patriyarkal ailenin büyümesi ile, yani, köklerini aynı aileden olan ailelerin bir araya gelmesi ile teşekkül etmiş, tabii bir vakıadır. Kuvvet teorisine göre de: Devlet, galiplerin mağlûplar, kuvvetlilerin zayıflar üzerindeki tahakkümünden meydana gelmiş tabii bir vakıadır. Biyolojik nazariyeye göre ise: Devlet de, diğer canlı varlıklar gibi bir varlıktır, bir uzviyettir. O da, diğer canlı varlıklar gibi doğar, büyür, yaşar ve ölür. Devletin doğuşu, yaşayışı ve ölüğü, biyolojinin, kanunları gereğince kendiliğinden vukua gelmektedir. Sosyolojik teoriyegör e de: sadece, ne ferdi ruh ve iradenin ne yalnız kuvvetin, ne de biyolojik sebeplerin mahsulüdür. O, hakiki mânası ile bir sosyal vakıadır. Devlet; cemiyetinin morfo'ojik tekâmülü, dinî tasavvurların tekâmülü, kalanın toprağa yerlemesi, husum'lığın kadından erkek tarafına geçmesi, potlaç müessesesinin meydana gelişi gibi muhtelif amillerle, hakimiyetin ferdileşmesi, merkezileşmesi neticesi görülen bir siyasi farklılaşma mahsulüdür.

Devletin menşei hakkındaki muhtelif teorilerin izahından sonra profesör Hüseyin Nail Kuba'lı, devletin hukuki mahiyeti meselesine temas ediyor. Şimdi sosyal müessese olarak değil, sübjektif ve mücerret bir realite yani bir hukuki müessese olarak tetkik edilmektedir. Profesörün görüşüne göre, bu kavramı teşkil eden hususlar, yani, devletin tarifi, unsurları, şahsiyeti, hâkimiyeti, organları, fonksiyonları şekilleri bilinmez ise, Devlet Anahukukunun daha hususi meselelerini kavramak mümkün olamaz. (2) Burada sayın pro-

(2) Burada, gene şu meseleye dönmek zorundayız: Profesörün Devlet Hukuku adı ile göstermek istediği Umumi Âme Hukuku ile, Devlet Anahukuku adı ile gösterdiği Esas Teşkilât Hukuku arasında, nazariyatta mezvu ve saha tesbit bakımından ne kadar enerjik davranılırsa davranılırsa, tatbikatta, Esas Teşkilât Hukuku denen disiplin, profesörün Umumi Âme Hukukuna hasretmek istediği bazı bahisleri, bilhassa devletin hukuki ma-

fesör, evvelâ, devlet müessesesinin hem sosyal, hem de hukuki realitesini aynı derecede esas alan bir tarif verdikten sonra (sahife 180) devletin unsurlarına geçiyor. Bu unsurları ülke, nüfus, şahsiyet ve hakimiyet, merkezleşmiş teşkilâttir. Bunlara hücumu kadar işaret edildikten sonra devletin şahsiyeti ve hakimiyeti meselesine tekrar dönülüyor. Zira, bu unsur devlete birliğini, devamlılığını veren en mühim unsurdur. Devlet te hukuki mânasında bir şahısdır, daha doğrusu bir hükmi şahısdır. O halde, evvelâ hükmi şahısların ne olduğunu görmek lâzımdır. Bu maksatla, hükmi şahsiyeti kabul eden teoriler hükmi şahısları bazı kayıt ve şartlarla kabul eden nazariyeler, hükmi şahsiyeti inkâr eden teoriler tetkik ediliyor. Bütün bunların neticesinde, devletin de diğer hükmi şahıslar gibi bir hükmi şahıs olduğu kanaatına varılır, fakat devlet hükmi şahsiyetine, diğer hususi hukuk ve Âme hukuku mükmi şahısları arasında üstün bir durum temin eden bir unsur vardır ki; o da hakimiyettir. O halde sıra onun tetkikine gelmiştir. Hâkimiyet; muayyen bir ülkede kullanılan ve devlet iradesine bağlı olan en yüksek iktidar ve selâhiyettir. (Sahife 213). Yunanda ve Roma'da, hakimiyetin bu hukuki mânasına rastlanmamaktadır. Bu mânada hâkimiyet, orta çağda, Fransa'da görülmüştür.

Hâkimiyetin menşesine gelince: teokratik telâkkilere göre, o, Allah'tan gelmektedir. Demokratik doktrinlere göre de hâkimiyet, menşeyini beşeri akıl ve iradeden alır, ve münhasıran millete ait kahr. - Millî hâkimiyet prensibi - realist doktrine göre ise: devlet, kendisine mahsus bir irade ve şahsiyete sahip o'lmadığı gibi, bir hakimiyete de sahip değildir. Hâkimiyet, nihayet, bir vakıadan ibarettir; lâkin bu vakıada haşin bir kuvvet değil, objektif hak kaidelerine ve dolayısıyla, içtimai bağliğin icaplarına uyan bir vakıadır.

Hâkimiyetin mahiyetine gelince: burada sayın profesör, hâkimiyet hakkındaki Fransız ve Alman doktrinlerini izah ile işe başlıyor.

Filhakika, Fransız doktrinine göre hâkimiyet, kimseye tâbi olmayan, kayıtsız ve şartsız bir üstünlük ve istiklâl mâlik olan devlet kudretidir. Daha

biyetine taallük eden; devletin tarif ve unsurları, organları, fonksiyonları gibi bahisler de kendi içine almaktadır. Görülen şudur ki: tatbikatta bütün bu bahisler Esas Teşkilî Hukuku disiplini tarafından tedris edilmektedir. Binaenaleyh, bunların, felsefi, tarihsel, sosyolojik bakımdan sentetik bir tarzla mütalâasını Umumi Âme Hukukuna bakarak, hukuki bakımdan tetkiklerini Devlet Anahukuku sahası içine katı olarak alraktır. Böyle vardır. Zaten sayın profesör de, bunları, kendilerinden sonra gelecek bahisleri aydınlatma bakımından ele aldığı beyan etmekle beraber bu bahisleri kısaca temas etmekle yetinmiyor, bilakis onları, uğraştığı disiplinin tam mevzuları olarak inceliyor. Yani bu bahisleri Devlet Anahukuku sahasında tedris eden sistem ve görüşe katılmış oluyor. O halde tatbikatın getirdiği bu hali, kabul edip bu bahisleri, ihtirazi kayıt ileri sürmeden Devlet Anahukuku içinde telâkki edip ona göre hareket etmek ve bu suretle de kitabın son bölümünü, bir giriş olmaktan çıkarmak daha münasip olur kanaatindeyiz.

doğrusu, devlet; milletin hukuki ifadesidir, ve hakimiyet de - devletin hâkimiyeti de - milletin şahsının iradesidir. (Sahife 220 notu ve Sahife 221). Bu hakimiyet iradesi: en yüksek bir iradedir, muhtar ve müstakil bir iradedir, tekdir, parçalara bölünemez, başkasına devir ve ferağ edilemez ve mürürü zamanla da asla kaybolmaz. Alman doktrinine göre ise: hâkimiyet, devletin kendi iradesi ile kendi selâhiyetini tâyin etmesidir (sahife 223). Bu suretle, Fransız doktrinine göre, hakimiyet, devlet şahsiyetinin mutlak surette muhtar, müstakil ve bölünmez iradesidir, yani, şahsiyet ve mutlak hâkimiyet bir aynı şeydir. Halbuki, Alman doktrinde hâkimiyet böyle telâkki edilmemektedir. Orada, hâkimiyet; devletin, kendi selâhiyetini bizzat tayin ve tahdit etmesidir. (Sahife 223).

İtiraf edelim ki, yukarıki satırlarda gösterildiği üzere, farklı bir şekilde anlatılmağa uğraşılan bu iki doktrin, nasıl bir fark arzettiği, hele öğrenciler için, pek kolay anlaşılmamaktadır. Biz, Fransız ve Alman hâkimiyet telâkkileri arasındaki farkı 223 üncü sayfada açıkça ifade etmiş görüyoruz. Zira; Alman doktrinini diye gösterilen telâkkiye göre hâkimiyet; selâhiyetin selâhiyetidir; Yani, kendi selâhiyetini ancak kendinin tâyin etmesi, kendi selâhiyetini bizzat kendi çizmesidir; yani, faaliyetinin sahasını, yapabileceği, yapmağa mecbur olduğu, yapmaması lâzım gelen şeylerin sahasını kendisinin çizmesidir; yani yapacağı faaliyetlerin serbest surette tesbit edebilmesi iktidardır. Bütün bunlar ise Fransız doktrinde hâkimiyete verilen "hakimiyet, muhtar ve müstakil bir iradedir. Muhtardır, çünkü başka bir iradeden doğmaz" değildir. Müstakildir, zira kendisinden başka hiçbir iradeden emir almaz." Vasıflarının ifadesinden başka bir şey değildir. O halde bu iki doktrin arasındaki fark nerededir? Bu farkı 223 üncü sayfada göremediğimiz itirafa mecbur kalıyoruz.

Bundan sonra, sayın müellif profesör H. N. Kubalı, hâkimiyetin tahdidini meselesini ele alıyor. Bu hususta Alman, Fransız ve realist doktrinlerden sonra kendi şahsi kanaatini belirtiyor.

Fransız doktrinine göre: Devletin hâkimiyetini, ferdin, tabii hakları sınırlar. Alman doktrinine göre de, devletin hakimiyetini sınırlayan devleti haklara bağli kılan sadece ferdi tabii haklar değildir. Devleti bağliyan; gene devlet kendisidir, kendi iradesi eseri olan hukuktur. Duguit'nin realist doktrinine göre ise devlet kudretini sınırlayan; insan iradesinden ayrılıp, cemiyete müsterek, objektif bir kudreti halinde beliren hukukun esası olan vazife mecburiyettir. Yani, hükümet edenler de, içtimai tesanüd kaidelerinin icabından dolayı bazı mükellefiyetleri yerine getirmeğe mecburdurlar. Bu mecburiyet dolayısıyla, hareketleri sınırlanır. Bu sınıra uymazlar yani bu mükellefiyetlerini yerine getirmezlerse, kullandıkları hakimiyet meşru olmağa son ve-

rir. Bu sebeple, meşruiyetlerini devam ettirebilmek için, içtimai tesanüd kaidelerinin kendilerine empoze ettiği mükellefiyetleri yerine getirmelidir. Yani iradelerini hukuka tabi tutmalıdırlar.

Sayın müellifin şahsi kanaatına göre ise: hâkimiyetin tahdidi, ferdi hürriyetle, devlet hakimiyetinin telifi meselesidir. Bu telifi yaparken üzerinde dayandığımız esas "adalete dayanan içtimai menfaat" prensibidir. Bu prensibi gerçekleştirecek tarzda hakimiyeti tahdid iki şekilde olur: a — Hukuki tahditler şeklinde: hukuki tahditlerde iki kısım vardır. 1 — Şekli veya subjektif tahdit: başta Anayasa olmak üzere devletin iradesi halinde olan bütün yazılı hukuk kaidelerinden gelen tahdittir. 2 — Gerçek veya objektif tahdit: Devlet iradesinin dışında kendiliğinden meydana gelen hukuki normlardan gelen tahdittir, yani, hak ve adalet fikri ile, bir takım hukuki prensiblerden ileri gelen tahditlerdir. b — Hukuki olmayan tahditler şeklinde: Bunlar da iki kısım vardır. 1 — Subjektif tahdit: Bu; devlet hakimiyetini kullananların ahlâki duygularının, fikrî ehliyetlerinin ve kabiliyetlerinin temin ettiği tahdittir. 2 — Objektif tahdit: Bunlar da, bir cihetten biyolojik, psikolojik ve coğrafi mahiyetteki tabii hal ve şartların zaruri kıldığı tahdittir. Diğer cihetten de, cemiyetin içinden doğan ahlâki, dinî, iktisadi, siyasi mahiyetteki bir takım içtimai amillerin zaruri kıldığı tahditlerdir.

Üzerinde, genişçe durduğumuz bu devletin şahsiyeti ve hakimiyeti meselesinden sonra, sayın profesör, devletin organları meselesine geliyor. Organ bir hükmi şahsın iradesini, o hükmü şahıs adına izhar ve ifadeye ehil olan hakiki bir şahıs veya hakiki şahıslardan mürekkep bir heyettir. Devlet de bir hükmi şahıs olduğundan, onun iradesini kullanacak bazı organları vardır. İşte, bu bahiste devletin bu organları incelenmektedir. Evvelâ devlet organlarının neveleri; asli organlar, fer'i organlar diye tasnif edilmekte, sonra da devlet ile organları arasındaki münasebetler incelenmektedir.

Bundan sonra, devletin fonksiyonlarına gelinmektedir. Bu terim ile, devletin umumi menfaatleri temin etmek gayesi ile icra ettiği her nevi maddî fiil ve hukuki muameleler kastedilmektedir. Burada, devletin fonksiyonlarının hem nevelerinin, hem de hudutlarının zamana, mekâna göre uğradığı değişiklikler incelendikten sonra hukuki bakımdan mahiyetleri ve neveleri görülüyor ve bilhassa teşrii fonksiyonu, icra ve idare fonksiyonu, kazâi fonksiyonu tahlil ediliyor.

Nihayet birinci fasikülün son bahsi olarak devletin aldığı muhtelif şekiller inceleniyor. Burada, muhtelif devlet şekilleri birbirinden tefrik edilirken; devleti, diğer hukuki müesseselerden ayıran unsura göre bir tefrik yapılmaktadır. Yani, devletin şekilleri; devlette en esassı hukuki unsurları

hakimiyetin aldığı şekillere göre bir tasnife tabi tutulmaktadır. Hakimiyet unsuru ele alındığına göre de, devlet şekilleri evvelâ; hakimiyetin kaynağı bakımından (1 — Monarşik devlet 2 — cumhurî devlet); sonra; hakimiyetin yapısı bakımından (1 — Basit devlet, 2 — Mürekkep devlet) ve nihayet hakimiyetin tahdidi bakımından (müstakil devlet, yarı müstakil devlet) çok güzel bir tasnif içinde ve meseleyi iyi bir hukuki ihataya ulaştıran bir sıra altında tetkik edilmiştir. Görülüyor ki eserin kuruluşu; yukarda arz edildiği üzere sağlam bir bünyevi ihataya maliktir. Bu kuruluşun içini dolduran muhtevanın gösterdiği özelliğe gelince:

1 — Eser, bu birinci fasikülü ile dahi, bize, ele aldığı hukuk disiplininin sahası, hududu, muhtevası bakımından sağlam bir fikir veriyor; filhakika, bu hukuk disiplininin, mevzuu, mevzuunun sahası, sahanın sınırları da tıpkı adı gibi çok değişik anlayışlarla, çok farklı şekillerde gösterilmektedir. Biz bu kitapta, müellifin Devlet Anahukuku dediği hukuk dalının mevzuunu saha ve muhteva itibariyle iyi tesbit edilmiş görüyoruz. Yalnız, sayfa altı notlarında kısaca işaret ettiğimiz gibi, devletin menşei, ve hukuki mahiyetine müteallik bahisleri de, tarihî ve felsefî bir sentez halinde değil fakat bir hukuki tahlil halinde işliyerek bu disiplin içine almada, daha fazla bir fayda vardır kanaatindeyiz.

2 — Profesör Hüseyin Nail Kubalı mevzuunu işlerken, sadece, teorik mülahazalar ve ifadeler çerçevesi içinde kalmadığı gibi, sadece mevzuatla uğraşan bir pozitif hukukçu idraki içinde de kalmıyor; mevzuun her iki bakımından da hakkını veriyor. Filhakika, Esas Teşklât Hukuku, sadece nazariyelerden ibaret değildir; fakat sadece mevzuatın tefsir ve izahından ibaret escégétique bir usule de sahip değildir. İşte bu noktayı anlıyan müellif, ne sadece nazariyelerin izahı ile iktifa etmiştir, ne de münhasıran pozitif hukuka bağlanıp kalmıştır, mevzuunun, her iki bakımdan hakkını vermiştir.

3 — Sahanın idare hukuku ile ilgili bütün meseleleri; idare hukukundan gelen ışıktan da faydalanılarak, fakat o hukuk dalı ile karıştırılmadan tetkik edilebilmiştir.

Bahri SAVCI

“CEZA HUKUKUNDA HATA”, Yazan: Yargıç Dr. Cemil Halit BENGÜ, Ankara, 1948, saf. 142, 300 kuruş.

Yargıç Dr. C. H. BENGÜ, “Ceza Hukukunda Hata” konusu üzerinde yapılmış bir inceleme mahsulü olan çalışmasını yayımlamış bulunmaktadır.

Kitabının Önsöz’ünde dediği gibi, ‘kanununda veya suç teşkil eden fiil

veya cezayı artıran sebep ve hallerde, bilgisizlik veya yanılma neticesinde işlenen suçlar dolayısıyla, failin sorumluluğunun belirtilmesi hususunda, Ceza Kanunumuzda, ihtiyaca yeter, hükümler bulunmaması ve bu yüzden tatbikatımızda raslanan güçlüklerin çokluğu", onu "küçük etüdünü takdimde bir fayda olacağı kanaatine" sevk etmiştir.

Meselenin bizde önemi bu konu ile ilgili ve konuyu kesin olarak halledecek şekilde, mevzuatımıza hususi hükümler konmamış olmasındadır. Delayısı ile, etüd, Ceza Kanunumuzun bir boşluğu üzerinde durmaktadır.

Kitap, umumi olarak beş bölüme ayrılmaktadır; fakat asıl, III., IV. ve V. bölümler etüdü ana bünyesini teşkil etmektedir.

Brinci bölüm, unumiyetle ve bizde meselenin durumuna tahsis edilmiştir.

İkinci bölümde, Ceza Hukukunda Hata'nın tarifi ele alınmıştır. Her ne kadar her mevzuda tesadüf edilen ve en başta halledilmedikçe tartışmaları birbirine aykırı istikametlere sürükleyen, tarif meselesi için müellif, şöyle demektedir: "Hiç şüphesiz bu mefhum etrafındaki bulanıklık, mümkün olduğu kadar tarif ve tahdidine gidilerek, hudutların çizilmemiş ve diğer mefhumlardan bilhassa kast ve taksirin muhtelif hal ve derecelerinden ayırt edilmemiş bulunmasından ileri gelmektedir" (S. 14). Muhtelif yazarların (Cuche, Roux, Hatier, B. Kantar) hata üzerindeki tariflerini naklettikten sonra, kendisi şu tarifi vermektedir: "... hata, kısaca, işlenen fiilin suç olduğunu bilmemesi, yani, suçlu bir iradeye (kast veya taksir) sahip bulunmadığı halde yanlış bir suç işlemiş olmaktan ibarettir" (s. 17).

Hata konusunun tahlil ve teşrihinde müellifin ne derece çalışmış olduğunu belirtmek için, müteakip bölümlerin muhtevasını toplu olarak gözden geçirebiliriz:

Üçüncü Bölümde, Ceza Hukukunda Hatanın tasnifini şu şekilde yapmaktadır: Eylemde hata (Bilgisizlik, Yanılma); Hukukta hata (1 — Ceza Hukukunda hata (Bilgisizlik, yanılma), 2 — Cezadan maada hukukta hata (Bilgisizlik, yanılma).

Dördüncü Bölüm hatanın Ceza hukukundaki yerine tahsis edilmiştir. Bu bölümde şu bahisler incelenmektedir: A — Suçun sübjektif unsuru meyanında (Suçluluk meyanında, İsnadiyet meyanında); B — Suçun objektif unsuru meyanında; C — Cezayı hafifleten sebepler meyanında; Ç — Hataya verilmesi gereken en münasip yer (hatayı suçun objektif unsuru meyanında müteakip etmek münasip olur mu? Hatayı hafifletici sebepler arasında müteakip etmek

mesuliyetli olur mu? Hatayı isnadiyet meyanında müta'âa etmek doğru olur mu? Hatayı suçluluk meyanında müta'âa etmek mümkün olur mu?)

Beşinci Bölümde, "Hatanın ceza mesuliyetine tesirinden bahsedilmektedir. İki esas kısma ayrılan bu bölümün birinci kesiminde, Eylemde hatanın tesiri incelenerek, Kasıtlı cürümlerde hata (Kast), Taksirli cürümlerde hata (Taksir), Kabahatlerde hata, Fiilin unsurunda hata, Ağırлатıcı sebeplerde hata, Suçu kaldıran sebeplerde hata, Cezayı hafifleten sebeplerde hata, Esaslı ve esaslı olmayan hata'lar bahisleri ele alınmış bulunmaktadır. Bu bölümün ikinci kısmı, "Hukukta hata"nın incelenmesi konusuna ayrılmıştır; Ceza Hukukunda hatanın tesiri, Cezadan mâada hukukta hatanın tesiri, Yeni İsviçre Ceza Kanununun hükmü bahislerini ihtiva etmektedir.

Hata konusunu bu şekilde inceliyen müellif, şu neticelere varmış bulunmaktadır: Nazarî yönden, suçlu bir iradeye sahip bulunmadığı halde, yanlışlıkla bir suç işlemiş olmaktan ibaret gördüğü hatanın, doğrudan doğruya suçun manevî unsuruna ve bu meyanda kast veya taksir ve diğer derecelerde tesirli edebilen suçlu iradeye, yani suçluluğa müessir olarak, mevcut olduğu derecede onu azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak suretiyle, bu hatayı işleyen failin mesuliyetini de o dere azaltması veya tamamen ortadan kaldırması lâzım gelmektedir. Müellif şöyle diyor: "Bu neticenin, umumiyetle takdirin ve mevzuatta, henüz bu ölçüde tahakkuk etmemiş bulunmasına rağmen, bazı yeni kanunlarda, bu yol üzerinde yürümek için yargıca verilmiş olan geniş imkânlarla, doğruluğunu ve ileri adalet his ve ihtiyaçlarına karşılık vermekte olduğunu, kâfi derecede, ispat etmiş olduğuna inanıyoruz.

"Pratik yönden yani, mevzuat ve tatbikatın, adalet ihtiyaçlarını daha emin ve isabetli bir şekilde tatmin etmesi için, ikmalî bakımından da, hata hukukunda, umumiyetle ceza kanunlarına ve hususiyle kanunumuza, açık hükümler konması lâzım gelir neticesine varmış bulunuyoruz" (s. 127).

Hatayı ceza mesuliyetine müessir olarak kabul eden sarîh hükümlerin bulunmamasını adaletin tecellisi bakımından "büyük bir boşluk" sayan müellif, Ceza Kanunumuzdaki "kanunu bilmemek mazeret sayılmaz" şeklindeki formül (md. 44), "ileri sürülen hatanın diğer kanunlarda ve suçun unsurlarında ve cezayı ağırлатırıcı sebeplerdeki fiilî (esaslı) hata mahiyetinde bulunup bulunmadığını tetkike ekseriya lüzum görmeden, bu kaidenin tesis etmiş olduğu aşkanlık saikası ile, alehtlak, hatanın nazarı itibara alınmayacağı yolunda anlaşılmasının ve tatbik edilmesinin mümkün bulunması da, hata iddiasına isnat ettirilen müdafaaların tatbikatta tesirsiz kalmalarını kolaylaştırılmaktadır", demektir (s. 130).

Ceza Kanunumuzun 44 üncü ve 45 inci maddeleri üzerinde duran müellif, 45 nci maddenin, "cürümde kasdın bulunmaması cezayı kaldırır" umumî

hükmünden istifade ile, hata iddialarını da tatmin etmek mümkün olduğu düşünce ile, ayrı hükümler derpişine ihtiyaç olmadığını kabul eden şahsın isabetten mahrum olduğunu belirtmektedir. Vatandaşların kanunları bilmek mecburiyeti ve bu sebeple bilmemesinin mazeret sayılmaması onun bu kanunlar hakkında bilgisini temin hususunda esaslı bir rol oynamaktan başka uzak kaldığını söyleyen müellif, değil her vatandaşın, kanunlarla uğraşmayı kendisine meslek edinenlerin bile, bugün bu kanunların yalnız ceza hükümlerini tamamen bilmelerine imkân tasavvur edemiyor.

Müellif işte "bu düşüncelerle ki, kanunumuzdan bir yandan 44 inci maddenin bu menfi kaidesinin kaldırılmasına ve diğer taraftan, umumiyete gerek fiilde ve gerek hukukta hatayı kabul eden hükümlerin kanunumuzdan konmasına ihtiyaç olduğu ve, ne 45 inci maddenin koyduğu umumî kaide ve ne de bazı ağırlatıcı ve hafifletici sebeplerin sirayetini tanzim eden 52 nci maddeler hükümleri ile, yine 52 nci maddenin esaslı ve mesuliyete mensur bir hata sayılmıyan şahısta veya icrada hata hususundaki hükmün bu ihtiyacı tatmine asla yetemeyeceği kanaatine varmış" bulunmaktadır (s. 130).

Eserin sonunda, etüdün hazırlanmasında istifade edilen kaynakları gösteren geniş bir bibliyografyadan başka, "konu ile ilgili olarak incelenen diğer başlıca mefhumlar", "konu ile ilgili olarak incelenen Türk ve yabancı mevzuatın kanun maddeleri ile bahsedildikleri sahifeler" endeksleri, Ceza Hukukunda Hata konusu ile alakalanacaklar bakımından ayrıca araştırma koleksiyonları sağlamaktadır.

Birkaç lisan üzerine geniş bir literatürden faydalanan ve yalnız kitaplarla, ders ve el kitaplarıyla yetinmiyerek dergileri de, çok yerinde olarak incelemiş bulunan müellif, Önsöz'deki maksadını gerçekleştirmiş görünmektedir: meselenin nazari ve amelî bütün yönlerini, misalleriyle tetkik eden ve, gerek doktrin, gerek mevzuat ve içtihatların vermiş oldukları hal tarafları içerisinden, ihtiyaca ve ilme en uygun olanlarını seçmeğe çalışmak, vatanın neticeleri adaletin hizmetine koymak.

Ceza Hukuku ve bilhassa Ceza Kanunumuz bakımından önemli bir konuyu, ufak kitabında, mümkün olduğu kadar etraflı ve esaslı bir şekilde inceleyen Dr. Bengü'nün bu eseri, temenni ederiz ki, cezacılarımız arasında ilgi olduğu alâkayı görür ve verimli tartışmaları temin ve teşvik eder.

"TREATY SERIES, *Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations* - RECUEIL des TRAITES, *Traités et accords internationaux enregistrés ou classés et inscrits au répertoire au Secrétariat de l'Organisation des Nations Unies.*", 1946-1947, I. Nos. 1-15; II. Nos. 1-15.

Bundan otuz sene kadar önce, Devletler Hukukunda önemli bir yenilik olmak üzere, devletlerarası antlaşmaların ve anlaşmaların teşçili ve neşri mecburiyeti kabul edilmişti. Böylece, devletlerarası münasebetlerde kanun vazifesini gören devletlerarası taahhütler aleniyete ve umumî efkârın kontrolüne tabii olacaktı.

Gizli diplomasinin doğurmakta olduğu endişelere bir nevi cevap teşkil eden Devletler Hukukunda bir tekâmül sayılabilecek olan bu yeni kaide, ilk önce Milletler Cemiyeti Misakı ile kabul edilmişti. Milletler Cemiyeti Sekreterliği tarafından 4.834 antlaşma ve sözleşme teşçil ve neşredilmişti.

İkinci Cihan Harbi'nden sonra, Birleşmiş Milletler kurulunca, Antlaşma'nın 102 nci maddesi aynı esası kabul etti:

1 — İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Birleşmiş Milletlerin bir üyesi tarafından aktedilen her milletlerarası antlaşma veya anlaşma, mümkün olan en kısa zamanda Sekreterlikte teşçil edilecek ve Sekreterlikçe neşredilecektir.

2 — İşbu maddenin 1 inci fıkrası hükümlerine uygun olarak teşçil edilmiş olan bir milletlerarası antlaşma veya anlaşmanın taraflarından hiçbiri Teşkilâtın bir uzvu önünde anılan antlaşma veya anlaşmayı ileri süremez.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1946 toplantısında, Antlaşma'nın 102 nci Maddesini tatbik mevkiine koyacak bir nizamname hazırladı. Sekreterlik, bu neşir işini sadece 102 nci Maddenin hudutları içinde bırakmak istemedi.

Nizamnamenin 10 uncu maddesi şu hükmü koymaktadır:

Sekreterlik, bu Nizamnamenin 1 inci maddesi hükümlerine dahil olanlardan başka, aşağıdaki kategorilere giren devletlerarası antlaşmaları ve anlaşmaları tasnif ve bir repertuvar tanzim edecektir.

a) Birleşmiş Milletler Teşkilâtı veya, bir veya birçok özel kurullar tarafından aktedilmiş devletlerarası antlaşmalar ve anlaşmalar;

b) Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyelerinden biri tarafından verilen ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi tarihinden önce aktedil-

miş, fakat Milletler Cemiyeti Antlaşmalar Mecmuası'na konmamış olan antlaşmalar;

c) Birleşmiş Milletler üyesi olmıyan, fakat bu antlaşmalara veya antlaşmalara taraf olan Devletlerce, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden ister önce isterse sonra akdedilmiş olmakla beraber, Milletler Cemiyeti Antlaşmalar Mecmuası'na konmamış olanlar.

Nizamnamenin 12 nci maddesi de, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 12 nci maddesine uygun olarak teşkil edilmiş antlaşmalarla, repertuvarda kayıtlı ve tasnif edilmiş olanları bir tek mecmua halinde yayımlamağı derpiş etmektedir.

İşte, şimdi elimizde olan bu cilt, Birleşmiş Milletler'in *Antlaşmalar Mecmuası* neşriyatının başlangıcını teşkil etmektedir.

Mecmua iki kısma ve üç lâhikaya ayrılmıştır.

Birinci kısım, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın yürürlüğe girme tarihinden - 24 Ekim 1945 - sonra, bir veya birçok Birleşmiş Milletler üyesi arasında akdedilmiş ve taraflardan ister birinin teşebbüsü ile, isterse bizzat Sekreterlik tarafından Nizamname'nin 4 üncü maddesi uyarınca teşkil edilmiş antlaşmalara tahsis kılınmıştır.

"Devletlerarası antlaşmalar ve anlaşmalar" terimi tartışmalara yol açmıştır. Sekreterlik bu hususta, San-Fransisko Konferansları IV ncü Komitesi'nin verdiği raporda "anlaşma (accord-agreement)" terimini, "kabül edilmiş olan devletlerarası mahiyette tek taraflı taahhütleri" de içine alan tefsir tarzını tercihe şayan görmüştür.

Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Mecmuası'nın ikinci kısmı da teşkilî tâbi tutulmamış, fakat Nizamname'nin 10 uncu maddesi uyarınca tasnif ve repertuvarda kaydedilmiş olan antlaşmaların neşrine tahsis edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Mecmuası'nın A ve B lâhikaları, mütekabillen, teşkil veya tasnif edilmiş veya repertuvara kaydedilmiş antlaşmalarla ilgili olarak, sonra tahaddüs eden vakıaların neşrine ayrılmıştır.

Bundan başka, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 12 Şubat 1946 kararı ile, Milletler Cemiyeti Asamblesi'nin 18 Nisan 1946 kararına uygun olarak, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Milletler Cemiyeti'ne emanet edilmiş antlaşmaların, sözleşmelerin, anlaşmaların ve diğer devletlerarası vesikaların muhafazasını da üzerine almaktadır.

Birleşmiş Milletler Sekreterliği böylece, bu antlaşmalar hakkında sorumlu

vuku bulacak hâdiseleri de Milletler Cemiyeti kayıtlarına yazmak vazifesi ile mükellef olmaktadır. Sözü geçen bu olaylar da Mecmuanın C lâhikasında yayımlanacaktır..

Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Mecmuası'nda metinler, umumiyetle, fransızca ve İngilizce neşredilmektedir. Ekseriya aynı metnin Fransızcası bir sayfada, İngilizcesi diğer sayfada; metin bir tek sayfada bulunduğu zaman, sayfanın yarısına İngilizcesi, diğer yarısına Fransızcası dercolunmuştur. Asılları bu iki dilde hazırlanmamış antlaşmaların (meselâ Yugoslavya-Polonya, Yugoslavya-Çekoslovakya, Yugoslavya-Arnavutluk, antlaşmaları, s. 53, 67, 81), asıl metinleri ile birlikte Fransızca ve İngilizce tercümeleri de verilmiş bulunmaktadır. Böylece karşılaştırmalar yapma kolaylığı ve metin ihtilâflarını önleme imkânı sağlanmıştır.

Cildin ilk yazısı, yazımızın başında telhisen verdiğimiz, neşir ve teşcil hakkında Cekreterliğin notunu ihtiva etmektedir. Bundan sonra, yine iki esas kısım dışında kalmak üzere, "*Devletlerarası antlaşmaların ve antlaşmaların teşcili ve neşri*" hakkında, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 102 nci Maddesini tatbik mevkiine koyacak Nizamname bulunmaktadır (s. XX-XXXI). Genel Kurul'un, 14 Aralık 1946, altmış-beşinci toplantısında tasvip edilen, 14 maddeden ve bir lâhika'dan ibaret olan bu Nizamname, teşcil (md. 1-9), tasnif ve repertuarın tanzim tarzı (md. 10-11), neşriyat (12-14) bölümlerini ihtiva etmektedir.

Mecmuanın I inci Kısmı, 14 Aralık 1946 ile 31 Mart 1947 arasında teşcil edilmiş antlaşmaları havidir (No. 1 ilâ 15).

Bu kısımda şu antlaşmalar vardır:

— Devletlerarası Adalet Divanı'nın kazasını, Divan Statüsü'nün 36 maddesinin 2 inci paragrafı uyarınca, bir antlaşmanın tefsirine ve yürürlüğüne müteaddir hukukî mahiyette bütün meseleler hakkında kabul eden beyannameler: İngiltere'nin, No. 1 ss. 3-5; Hollanda'nın, No. 2, ss. 7-9; A. B. D. nin, No. 3, ss. 9-13; Çin'in, No. 5, ss. 35-36; Norveç'in, No. 6, ss. 37-39; Danimarka'nın, No. 10, ss. 45-46; Guatemala'nın, No. 12, ss. 49-51, beyannameleri.

— Birleşmiş Milletlerin imtiyazlarına ve muafiyetlerine dair Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 13 Şubat 1946 da kabul edilmiştir. No. 4. ss. 15-33.

— Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na yeni üye olan Devletlerin iltihak vesikaları: Afganistan, No. 7, ss. 39-40; İzlanda, No. 8, ss. 41-42; İsveç, No. 9, ss. 43-44; Siam No. 11, ss. 47-48

— Dostluk ve karşılıklı yardım antlaşmaları: Yugoslavya ile Polonya arasında (Varşova, 18 Mart 1946), No. 13, ss. 53-65; Yugoslavya ile Çekoslovakya arasında (Belgrad, 9 Mayıs 1946), No. 14, ss. 67-79; Yugoslavya ile Arnavutluk arasında (Tiran, 9 Temmuz 1946), No. 15, ss. 81-93.

Mecmua'nın 2 nci Kısım, 14 Aralık 1946 dan 31 Mart 1947 ye kadar tasnif ve kaydedilmiş devletlerarası antlaşmaları ve anlaşmaları ihtiva etmektedir.

Bu kısımdaki antlaşma ve anlaşmalar şunlardır:

— Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler ile Birleşmiş Milletler Yardım ve İnşa Teşkilâtı (UNRRA) arasındaki anlaşmalar: No. 1, ss. 97-107; No. 2, ss. 139-151;

— Birleşmiş Milletler ile Milletler Cemiyeti arasında bazı tasfiye anlaşmaları: No. 2, ss. 109-117; No. 3, ss. 119-129; No. 4, ss. 131-133; No. 5, ss. 135-137.

— Birleşmiş Milletler ile Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı arasında: No. 10, ss. 207-131.

— Birleşmiş Milletler ile İsviçre Konfederasyonu arasında: No. 7, ss. 153-161.

— Birleşmiş Milletler ile İsviçre Federal Meclisi arasında: No. 9, ss. 163-181.

— Birleşmiş Milletler ile Devletlerarası İş Teşkilâtı arasında: No. 8, ss. 183-205.

— Birleşmiş Milletler ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı arasında (UNESCO): No. 11, ss. 233-259.

Seha L. MERAY

“LA FRANCE A SAUVÉ L'EUROPE”. (1).

Üçüncü Cumhuriyet Fransasının son Başbakanı Paul Reynaud “Fransa Avrupa’yı kurtardı” adı altında bin ikiyüz kırksekiz sahifelik bir eser yayımlamıştır. İki ciletten mürekkep olan bu büyük eser iki Cihan Savaşı arasındaki devrede Fransanın iç ve dış politikasını tenkidî bir gözle incelemekte yapılmış olan işlerle yapılması gereken işleri birbiriyle karşılaştırıp Fransanın işlediği hataları kuvvetli bir kalemle ortaya koymakta, İkinci Cihan Savaşı

(1) Paul Reynaud. Flammarion. Paris, 1947

Bu Cephesinin muharebe durumunu, Fransanın diğer devletlerle ve bilhassa İngiltere ve İtalya ile olan münasebetlerini, vesikalara istinaden izah etmektedir. Ölgüsüz bir muhabbetle vatanına bağlı olduğu kitabının her satırında kolayca hissedilen Paul Reynaud, bilhassa Nazi partisinin Almanya'da iş başına gelmesinden sonra, Fransayı tehdit etmeğe başlayan tehlikeleri tam zamanında görüp Milletini uyandırmışa çalışmış, onu, yaklaşan tehlikeyi karşılayacak bir duruma getirmek için yıllarca mücadele etmiştir. Paul Reynaud bu mücadelesiyle uzağı gören büyük bir devlet adamı sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır. Yazar "Fransız meselesi" ni muhtelif cephelerinden mütalâa etmiş, bu devletin İkinci Cihan Harbinde uğramış olduğu acı mağlûbiyetin sebeplerini pek vazıh bir surette açıklamış, Fransız mağlûbiyetinde mesul gördüğü meseleler arasında en ağır yükü Mareşal Pétain'e yüklemiştir. Kitapta, sosyal, ekonomik ve malî meselelere de temas edilmekle beraber eserin siklet merkezi daha ziyade askerî ve siyasî olaylar üzerinde toplanmıştır.

Eserin tahliline, kitaba neden bu derece iddialı bir ad konduğunu açıklamakla başlayacağız. Yazarın da söylediği gibi, 1940 baharında ağır bir mâğlûbiyete uğramış olan bir memleket için bu ad pek iddialı görünmekte ise de Paul Reynaud bu noktada şöyle bir muhakeme yürütmüştür: Fransa, Münih'in evvel veya sonra Polonya'ya karşı olan tahhüdünü bozmuş olsaydı Avrupa'nın mahvolacağı muhakkaktı. O zaman İngiltere, 1929 martunda yaptığı gibi Polonya'ya karşı bir taahhüde girişemez ve tek başına kara Avrupasına müdahaleyi düşünemezdi. Şüphesiz ki İngiltere, Rusya ve Amerikanın rolleri Fransanın rolünden çok daha büyük olmuştur; lakin bidayette Fransa zaaf göstererek taahhütlerinden kaçınmış olsaydı Avrupa esaret altına girmiş olurdu.

Fransa vazifesini yapmayıp, meselâ Romanya gibi, o da Almanya'ya bağlanırdı; Rus ordusu Almanlara karşı muzafferane savaşamazdı. 1939 Finlandiya harbi bunu göstermiştir; zira Rusya o sırada hazırlıklı değildi. O halde Almanya Brest'den Bakûye kadar bütün kıtanın kaynaklarından istifade ederek dünya hakimiyetini eline geçirecek ikinci bir hamleyi hazırlıyabilirdi. Bir iki aylık bir mühlet Stalin'e korkunç harp makinesini hazırlamak için fırsat ve zaman kazandırmıştır. Bu sebeplerle Fransa, bütün dünyayı kurtarmak için kendi kendini feda etmiştir.. (Sahife 30).

1 — Birinci cilt, iki harb arası meselelerine tahsis edilmiştir. İlkın Versey muahedesi'nden Hitler'in iş başına gelmesine kadar olan devre anlatılmakta, 1918 de olduğu gibi bugün yine bir Alman meselesiyle karşı karşıya bulu-

nulduğu cihetle, bir daha yapılmaması gereken hatalara işaret edilmiştir. 1918 den sonra Müttefiklerin en büyük hatası zaferi müteakip hem birbirlerinden uzaklaşmış olmalarıdır. Amerika, Versay andlaşmasını ve kendi öz em-lâdı olan Milletler Cemiyetini redderek İnfiratçılığa dönmüş; hatalı bir para politikasından mütevellit iktisadî bir sıkıntıya uğramış olan İngiltere kitadan yüz çevirerek Avrupa'nın "İktisadî nekahetine" bir engel teşkil eden korkusuyla Almanya'ya karşı kuvvet istimaline sistemli bir surette husumet göstermiştir. İtalya ve Japonya, muzaffer devletler safından "Proleter milletler" cephesine geçmiş, Rusya ise bir cüzamlı gibi "dokunulmaz" telâkki edildiği bir sırada, "yaralı bir atlete" benzeyen 65 milyon nüfuslu Almanya karşısında 41 milyon nüfuslu Fransa yalnız bırakılmıştır.

Bu suretle Almanya karşısında yalnız kalan Fransa "Zafer mirasını" ancak bir "cehit politikası" ile muhafaza edilebilecek iken o, bilâkis bir zaferin gevşeme siyaseti gütmüş ve zaferin temin ettiği kazançları kaybetme tehlikesine maruz kalmıştır. Fransa, silâhsızlanma bahsinde Almanya ile Pazariyat katiyen yanaşmıyacak, Almanya'nın Versay andlaşmasını ihlâl teşebbüslerini şiddet ve süratle önleyebilmek için ordusunu bu işi yapabilecek bir durumda her zaman hazır tutacaktı. Halbuki o, muahedenin en açık bir surette ihlâlini müsamaha ile karşıladı; fakat bunun gerekli kıldığı vasıtaları istemedi (sahife 38).

Yazar, Almanya'nın ödemeğe mecbur edildiği tamirat bedeli üzerinde durmuş, bunun aynen mi yoksa nakden mi ödenmesinin daha doğru olduğunu hakkında uzun uzadıya fikir serdettikten sonra Daves, Young plânlarını bahsetmiştir.

Reynaud müşterek emniyet meselesi üzerinde İngiltere ve Fransa'nın muhtelif nazarları arasındaki farkı belirtmiş, Milletler Cemiyetinin hizmetine her kerî bir kuvvet vermek istiyen Fransa görüşüne İngiltere'nin muhalefet ettiğini, Alman darbeleri karşısında lâkayt davrandığını ve ancak 15 Mart 1920'den sonra, yeni taarruzlara teşebbüs ettiği takdirde silâha sarılacağını Almanya'ya bildirmiş olduğunu anlatmıştır.

Yazar Lokarno anlaşmasını şidetle tenkid etmektedir; Zira 1923'de Ruhr'un Fransızlar tarafından işgalinden sonra Alman politikasının üç gayesinin biri bu sayede tahakkuk etmiştir: Almanya Versay barışının hükümlerini tatbikten kaçınacak olursa artık Fransa'nın yeniden kuvvet kullanması imkân kalmamıştır. Stresemann'ın bu zaferi İngiltere sayesinde mümkün olmuştur. Gerçi Fransa halkı Lokarno anlaşmasını, Almanya'nın batıda bir harbe girmekten vazgeçtiğini gösterdiği cihetle, sevinçle karşılamıştı; fakat hakikatte bunun bir önemi yoktu. Zira Alsas - Lorenin...

bir harple geri alınabileceği düşünülürse, o tarihte Almanya bir harbe girecek durumda değildi. Almanya'nın Fransa'nın dostu ve müttefiki bulunan iki devlete, Polonya ve Çekoslovakya'ya karşı kati bir taahhüde girmeyişi Fransanın zararına olduğu kadar onun da kârına idi. "Lokarno politikası deve kuşunun politikası idi; yahut daha doğrusu - en vahimi de bu idi - daha Lokarnoda Münih espiri vardı." (Sahife 48-49).

Yazar, Lokarnoyu müteakip Renanya işgal muntakalarının zamanından evvel boşaltılmış olmasını, siâhsızlanma konferansında Almanya'ya diğer devletler gibi müsavi bir hakkın tanınmasını tenkit etmektedir.

Daha sonra, Hitlerin iktidara yükselmesinde birinci derecede müessir olan dünya iktisadi krizi ve bunun Almanya'daki tepkileri hakkında malûmat verilmekte, İngiltere'nin 1925, ve 1931 deki para politikasından bahsedilmekte, Hitlerin iktidara gelmek için yaptığı mücadelelere temas edilmektedir; iktidara geldikten sonra Alman iktisadiyatına verilen istikamet üzerinde durulmuştur.

2 — Reynaud, 'ya göre Almanlar 1870 ve 1914 harplerinden evvel olduğu gibi 1939 dan önce'de böyle bir harbe hazırlanmakta olduklarını haber verdikleri, bunu ilân ettikleri halde Fransa hasetten birinci ve üçüncü harplerde büyük bir gaflet içinde kalmıştır. Halbuki Mein Kampf Almanya'nın yapmak istediği şeyleri bütün vuzuhiyle çoktan ortaya koymuş, bu devletin Fransa, Rusya, İngiltere, İtalya'ya karşı güdeceği siyaset ve nihayet dünya hakimiyetinin temini yollarını çoktan tesbit etmişti. Hitler siyasette kuvvet ve hileye dayanmış olan büyük Frederike benzetilmiş, onunda, Almanya'ya parayan, faydalı şeyin hak ve zararlı olan şeyinde haksızlık olduğu yolundaki Prusya siyasetine sadık kaldığı hikâye edilmiştir. Böyle olduğu halde Mein Kampf'ta ilân edilmiş olan bu niyetler karşısında İngiliz ve Fransız devlet adamlarının hareketsiz kalmış olmaları şiddetle tenkit olunmuştur.

3 — Reynaud, Hitlerin iktidara gelmesinden dört ay sonra kurulmuş olan Dörtlü paktı, bunun reviziyonit bir siyaset gütmekte olan iki diktatöre karşı ilk bir tâviz, Versayın değiştirilmesi gereken bir andlaşma olduğunun batılılarca kısmen kabul etmek olduğunu söyliyerek tenkit etmiştir. Dörtlü pakt, Fransa'yı 1914 de kurtarmış ve her zaman cermenlere karşı bir mukabil vezin teşkil etmiş olan Rusya'yı dışarda bıraktığı, onu Avrupa işlerine karıştırmadığı için Fransa bakımından bir hezimet, Hitler bakımından da büyük bir başarı sayılmalıdır. Dörtlü pakt Fransa'ya bağlı küçük devletleri de Fransadan uzaklaştırmıştır. Ezcümle Polonya derhal Almanya'ya teveccüh etmiştir. "Dörtlü pakt Fransanın geleneksel politikasıyla ve müvazene siyasetiyle şiddetli bir surette taarruz halinde idi." (S. 89). Zira Fransa'nın barışı kurtar-

mak için küçük devletleri terk etmeğe hazır olduğunu ilân ediyordu. Küçük devletlerin Fransa'dan yüz çevirmesi ise onun Almanya karşısında yalnız kalmasını intaç edecekti.

Daha sonra, Hitler Propagandasının Fransadaki tesirlerinden, Fransız yazarlarından ve devlet adamlarından bazılarının nazi propagandasına, bilerek bilmiyerek alet olduklarından bahsediliyor. Burjuvazi" nazizmi komünizm karşı bir muzadı sem gördüğü için" (94) bu dâvayı tutmak ve Fransa hakkı efkârı müşterek Alman tehlikesi önünde bir çok kısımlara bölünmüş. "Harpten evvel Fransa'da vatanperverliğin yeni bir şekli icat edilmişti: şarta bağlı vatanperverlik. Bir kısım kimseler "Komünistler veya Blum tarafında idare edilmemiz şartıyla vatanperverim; aksi halde Hitleri tercih ederim" derken bazı kimseler de Fransanın Sovyetlerin politikasını gütmemesi şartıyla vatanperverim; aksi halde Stalini tercih ederim" diyorları. (S. 97).

Buraya kadar genel genel mahiyette ve dağınık bir surette müteaddit meseleler hakkında fikir serdedilmiş ve bundan sonra birinci ciltte üç önemli mesele, daha doğrusu iki harb arasında Fransa'nın işlemiş olduğu üç esaslı ihmâl ve hata üzerinde ısrarla durulmuş, bunlardan herbiri teferruatıyla izah edilmiştir. İki harp arasında Fransa'nın en büyük hatalarından biri müttefik bulmamış olması, ikincisi tahkimat yapmaması, üçüncüsü de silâhlanmaması olmalıdır. Bunlardan her biri üzerinde serdedilen fikirleri kısaca hülâsa edeceğiz.

4 — İki harb arasında Fransa'nın işlediği üç mühim hatadan biri kendisine müttefik bulmamış olmasıdır. Fransa'nın kendisine bağlanacağı en tabii müttefik Rusya idi. Rus ittifakını aklı selim, coğrafya, tarih ve Hitlerin Plânını emrediyor, bunu zaruri kılıyordu.

A — Fransız-Rus ittifakını bir kere aklı selim emrediyordu. Zira bu ittifak, ta on üç asır önce bir Çin hükümdarı tarafından söylenmiş olan "yakında olanlara karşı uzakta olanlarla birleşmeli" (S. 109) yolundaki düstura tamamen uygundu. Fransa öyle bir müttefik bulmalı idi ki Alman ordusu kendisine taarruz ettiği zaman müttefik bu orduyu arkadan çevirebilsin; ve Fransa, tecavüze uğrıyan müttefikini müdafaa etmek için taarruz ettiğinde o müttefik Alman ordusuna mukavemet edebilsin. Bunu, 170 milyon nüfuslu Rusya'dan başka hiçbir devletin ordusu yapacak durumda değildir.

B — Rus ittifakını coğrafya da emrediyordu. Zira Fransa'dan kırk defa geniş ve dünya karalarının altıda biri kadar olan uçsuz bucaksız Rus ülkesinde Rus oldukları Alman tazyikinden kurtulmak için istediği kadar geriye çekilmek imkânına sahiptiler.

C — Rus ittifakını tarih te emrediyordu. İhtilâl Fransası ordularının kazanmış olduğu zaferde Avusturya ve Prusya'nın Polonya isyanı ile uğraşmış olmalarının tesiri yok mu idi? Bismark daima iki cephele bir harpten çekinmiş değil mi idi? İkinci Nikolayı Uzak Doğuya süren ve Rusya'yı Mançurya mağlûbiyetine uğratan İkinci Vilhelm bunu, Fransayı yalnız bırakmak niyetiyle yapmamış mı idi? Rusya Japonya karşısında yenilir yenilmez Kayzer Lancaya çıkararak Fransa'ya meydan okumuş idi. Almanyanın 1914 de iki cephele bir harbe tutuşmak cesaretini göstermesi, Rusya'yı zayıf bilmesinden ileri gelmiyor mu idi? Almanya'nın iki cephele bir harbe girmekten çekinmesi tarihi bir hadise değil midir?

D — Nihayet, Fransız-Rus ittifakını Hitler'in plâmı da zaruri kılıyordu. Sıra Mein Kampfda ilkin Fransa ile hesap görülecek ondan sonra sıra Rusya'nın parçalanmasına gelecekti.

Hülâsa, Rus ittifakı Fransa için hayatî değerde bir ittifaktı. (Sahife 110). Rus ittifakını bu derece önemli bulan yazar, Laval tarafından 2 mayıs 1935 de imzalanmış olan Fransız-Rus ittifak andlaşmasının metnini şiddetle tenkit etmektedir: Lavalden evvelki dış işleri bakanı Barthou tarafından hazırlanmış olan muahede projesinde "taarlardan biri tahrik etmeksizin bir Avrupa devletinin taarruzuna uğrarsa Rusya ve Fransa'nın birbirlerine derhal yardım ve muzaheretle bulunacakları" yazılı idi. Laval, muahedenin ruhunu teşkil eden bu maddeyi, "Avrupa barışını Stalin'in elleri arasında" bırakmış olmanın korkarak, tayyetti. Taraflar Milletler Cemiyeti Konseyinin tavsiyesine uymayı taahhüt ediyorlardı. Bu tavsiyeler ise ittifakla alınmak lâzım idi. O halde, eğer Almanya Rusya'ya karşı bir taarruza girişir ve Milletler Cemiyeti Konseyi de sadece iktisadi zecri tedbirler üzerinde mutabık kalırsa Fransa, Milletler Cemiyetinin herhangi bir üyesi gibi Almanya'ya zecri tedbirleri tahrik ederek Rusya'ya karşı almış olduğu taahhütten kurtulmuş olurdu. Ve eğer Almanya Rusya'ya karşı mutaarrız olmakla beraber, Milletler Cemiyeti Konseyi, ittifak olmaması sebebiyle, hiçbir tavsiyede bulunmazsa o zaman Fransa, Rusya'nın kendisinden istediği yardımın Lokarno muahedesinden mütevellit taahhütleriyle uygun olup olmadığını takdirde serbest kalacaktı. O halde, Lokarnonun kâfili olan iki devletle, İngiltere ve faşist İtalya ile iş yapacaktı.

Bu bakımdandır ki Fransız-Rus ittifakı, ne Rusya ve ne de Fransa'yı koymuyordu. Fransa, bu yarım tedbirlerle ittifak yapmış gibi görünmekle beraber hakikatte Rusya'yı kendisine müttelik yapamamıştı. Yazar, Lavalın iç politikada sömürmek istediği Moskova paktını bir "riyakârlık abidesi" diye tanımlamakta ve Lavalın hakikatte Rus ittifakına taraftar olmadığını söylemektedir. (S. 112. - 114).

Reynaud'un Rus ittifakı üzerinde öne sürdüğü diğer bir tenkit te, Fransız hükümetlerinin bu ittifakı askerî bir mukavele ile takviye etmemiş olmalarıdır. Rusya bunu istediği ve bu işin peşine düştüğü halde Fransa bundan daima kaçınmıştır. Nitekim Laval hükümetinin harbiye nazırı Fabry, Rusya'nın bir harbi tahrik edeceğinden endişelenerek, Paristeki Rus büyük elçisi Potemkin'in, Moskova paktının askerî bir mukavele ile ikmalini istiyen teklifini reddetmiştir. (115-117).

Yazar, Rus ittifakı karşısında Fransız halk efkârının durumunu da tenkit edip lehte ve aleyhte olanların mütalâalarını göstermiştir. Askerlerden General Weygand - ki Rus elçiliğine her ne sebeple olursa olsun gitmekten daima içtinap etmiştir - Ordunun maneviyatı üzerinde zararlı olmaması kaydıyla ittifakı kabul etmiş, harbiye nazırı General Maurin bakanlar kurulunda "askerî bakımdan bu ittifakın değeri olmadığını" söylemiştir. (122). Mareşal Pétain ise "Moskova'ya el uzatmak demek kominizme el uzatmak demektir" demiş ve askerler bu meseleyi hemen daima iç politika durumu bakımından mütalâa etmişlerdir. (123).

Halbuki yazara göre, Rus ittifakını sadece seçimlere tesiri bakımından mütalâa etmek yanlışti. Almanya'ya karşı Fransa'nın mukavemeti Rus ittifakı şart koşuyordu. Zira Fransız genel kurmayı bir harb halinde Almanya'nın 200 tümen Fransa'nın ise 150 tümen çıkaracağını hesap etmişti. (124). 1936 yılında Parlemantodaki müzakerelerde Rus ittifakını şiddetle tenkit etmiş milletvekilleri, bilâhare Fransa'nın sukutunu müteakip Pété'nin nazırları olmuşlardır.

Sosyalist partisinin bir kısım üyeleri ise, bu ittifakı bir harp fikrinin kabulü tarzında mütalâa ettiklerinden ona karşı bir durum almışlardı. "Zira o devirde Fransa'da öyle kimseler vardı ki bunlar harpten içtinap etmek için harbin fenahlığını söylemenin kâfi geleceğine inanıyorlardı". (125).

Sosyalistlerin bir kısmını bu sebeple Rus ittifakına aleyhtar olduğundan Léon Blum, 1936 haziranında iktidara geldiği vakit, Sosyalist partisinin içindeki ittihadı bozar endişesiyle Rus ittifakını takviyeye yanaşmamıştır. "Léon Blum belki Hitler Almanya'sıyla bir anlaşmanın mümkün olduğunda harp yapmıyordu." (125).

Reynaud, Fransız-Rus ittifakı karşısında Polonya'nın durumunu da tenkit etmiştir. Rusya ile Almanya arasında müşterek bir hudut mevcut olduğundan Almanya, Fransa'ya veya Çekoslavakya'ya taarruz ettiği zaman Rusya ancak ya Baltık devletlerinin veya Polonya ve Romanya'nın arazilerinden geçerek yardıma gidebilecekti. Bu devletler de Milletler Cemiyetinin üyeleri olduklarından, paktın 16 maddesi gereğince, yardıma gidecek olan Rus

kıvvetlerine geçit vermekle mükellef idiler. Halbuki Polonya buna yanaşmıyordu. Bunda, 1914 den evvel bir asırdan fazla sürmüş olan askeri işgalin acı hatırası müessir olduğu gibi, 1920 deki Rus taarruzu ve komünizm korkusu altında Polonyalılar kızıl ordunun kendi memleketlerine girmesini istemiyorlardı. Polonya, Rus ordusuna geçit vereceğini Almanya'nın öğrenmesinden de endişe ediyordu.

Yazar, Polonya'nın bu politik duygusuzluğunu beğenmemektedir. Gerek Fransa ve gerek Polonya'nın yakından ilgilendiren böyle bir meselede Fransanın Polonya'ya sıkıştırması ve Milletler Cemiyeti paktı ile üzerine almış olduğu taahhütlerini ifaya onu davet etmesi ve icabında, ona karşı hareket serbestisini muhafaza edeceğini söyleyerek tehdit yoluna dahi gitmesi gerektiğini söylemektedir. Fransa, 1936 da Polonya'ya silâhlanması için önemli bir borç verirken bunu yapmak fırsatına sahipti. Fransa bunu yapmadığı ve hattâ Albay Beck'in hükümetten ayrılmasını istemediği için hata işlemiştir.

Polonya sadece hava meydanlarını Rus uçaklarının emrine bırakmağa müsaade ediyordu. Rus ordusunun geçmesine uzun müddet yanaşmamış olan Polonya nihayet buna 1939 ağustosunda muvafakat etti ise de artık iş işten geçmiş bulunuyordu. (126-127).

Romanya'ya gelince; Reynaud, General Gamelin'nin Romanya kralından Rus ordusuna geçiş müsaadesi almış olduğunu söylüyorsa da bunun ne zaman ve ne suretle elde edildiğini açıklamıyor. (127).

Yazar, Rus ittifakının Fransa için "Coğrafi bir emparatif" olduğunu yıla gerek parlâmentoda ve gerek yazı ile müdafaa etmiştir. Fakat Rus ittifakına taraftarlık edenler, hasseten Gringoire gazetesi tarafından şiddetli hücumla uğramışlar ve hattâ A. Tardieu bu yüzden Reynaud'ya "Bolşevik dostu" demiştir. (130 - 131).

Reynaud, uzun müddet Fransız-Rus ittifakını askerî bir mukavele ile tanıtmak isteyip te bunu Fransa'ya bir türlü kabul ettiremeyen Rusya'nın 1939 ağustosunda Almanya'ya döndüğünü yazmaktadır. Bu arada, 1939 baharında İngiltere - Fransa - Rusya arasında Moskova'da başlamış olan müzakerelerin bazı noktaları da açıklanmıştır. Rusya, zaferden sonra eski Baltık eyaletlerini ele geçirmek istediklerini öne sürmüş, buna İngilizler muhalefet etmişlerdir. Moskova müzakereleri hakkında başbakan Daladier mecliste izah edip, Rusların Baltık devletlerini istediklerini söyleyince Reynaud "istediklerini veriniz" demiş ve başka devletlerin ülkeleri ve istiklâlleri üzerinde fütursuzca yapılan bu pazarlığı yazar şu garip sözlerle meşru göstermeğe çalışmıştır: "Zira bahis mevzuu olan şeyin Fransanın hayatı olduğu intibamı taşıyordum." (133). Rus ittifakına bu derece önem veren Reynaud Rusya'nın 23 ağustos 1939

da Almanya ile anlaşmasını "Fransız Diplomasisinin Vaterlosu", "Fransız diplomasi tarihinin en acıklı bir sahifesi" olarak vasıflandırmıştır. (132 - 135)

Yazar, Fransız-Rus münasebetlerini yukarda gösterdiğimiz şekilde anlatıktan sonra sözü Fransız-İtalyan münasebetlerine intikal ettirmiştir.

İtalya, kısa tarihinde daima zaferi kazanan devletlerin yanı sıra harbe girmiş, kendi ordusu bir başarı elde edemese dahi, harpten muzaffer münafikleriyle birlikte galip ve kârlı ayrılmış olduğu halde Mussolini bu geleneği bozarak İtalya'yı ilk defa olarak mağlûp tarafın safında harbe sürüklemiştir. İtalyan ordusu harplerde hiçbir zaman bir varlık gösterememiştir: Almanlar Güney Somme'deki köprü başlarından hareketle Fransa'ya karşı son büyük taarruza başladığı yani Fransa'nın yıkılmasında kimse şüphesi kalmadığı bir sırada, 5 haziran 1940 da, Mussolini zaferden kolay bir hisse çıkarmak niyetiyle hemen harbe girmek istemiş fakat Hitler Somme cephesini bozuncaya yani 10 hazirana kadar buna müsaade etmemiştir. Fransa'nın bu derece zayıf bir zamanında harbe girmesine rağmen ve Fransız kuvvetleri İtalya'nınkilerin ancak beşte biri kadar olduğu ve üstelik Fransız kuvvetleri B sınıfından ihtiyat askeri yani en yaşlı ve hem de iyi teçhiz edilmemiş olduğu halde kara gömlekliler kanlı bir hezimete uğramış ve çok miktarda esir bırakmışlardır. (136-137).

İtalya'ya karşı takibedilecek siyasette Fransız halk efkârının muhtelif görüşe sahip olduğu, Fransız-İtalyan münasebetlerinin ötedenberi bir hıncet havası içinde kaldığı anlatılmış sonra Habeş harbi üzerinde durulmuştur. 1935 ocağında Mussolini ile Romada bir takım anlaşmalar imzalanarak Fransız-İtalyan dostluğunu kurduğunu zanneden Laval İtalyan diktatörünce "Modern İtalya tarihinin en güzel sahifesini siz yazdınız Duçe" diyerek onu Habeşistan üzerinde serbest bırakmıştır. Laval bakanlar kurulunda Roma görüşmeleri üzerinde malûmat verdikten sonra bir arkadaşın "Mussolini sizin hiçbir şey istemedi mi?" yolundaki sualine: "hayır... zavallı Habeşistan!" diyerek cevap vermiştir. (157).

Habeş harbinde petrole anbarı koydurmamak için Laval'in gayretleri anlatılmış, İngiltere'nin takındığı durum izah edilmiştir. Bu buhranda İngiltere, Fransa'nın yardımından mahrum kaldığı cihetle İtalya'ya karşı tehdidini daha fazla ileri götürememiştir. (162). Laval'in bu meselede İngiltere'ye tutmaması kollektif barışa büyük bir zarar verdiği gibi İngiltere'yi de kollektif barış siyasetinden uzak kılmıştır.

Bir fiyasko ile neticelenecek olan Lavalin politikasını yazar mecliste gördüğü bir surette tenkit etmiştir. Lavalin politikasının kat'i iflâsı 1936 anlaşmasında görülmüş, Fransa'ya yaklaşmak şöyle dursun Mussolini Berlin'de...

lak kurmuş; Mareşal Bodoglio, şahsi dostu olan general Gamelin'e, Mussolini'nin artık Fransa'nın mahvolduğuna inandığını ve bu kanaatla Berlin'e tevccüh ettiğini, kendisinin bu gidişten son derece müteessir olduğunu bildirmiştir. (177).

Bu suretle Berlin-Roma mihveri kurulduktan sonra Fransız-İtalyan müzakerelerinin gittikçe bozulduğu hikâye edilmiştir. Daladiyer kabinesinde maliye nazırı olan Reynaud 22 nisan 1939 da, İngiliz başbakanına da haber vererek Mussolini'ye yolladığı bir mektuba onun verdiği cevapları açıklamıştır: Reynaud iki devlet arasında bir harbi önlemek için, İtalya'yı Fransa'dan ayrılan meselelerde müzakereye daima hazır olduğunu Mussolini'ye bildirdiği halde o, sert ve kuru bir cevapla İtalya'nın Almanya'nın müttefiki bulunduğunu ve bu ittifaka sadık kalacağı yolunda cevap vermiştir.

İtalyan ordusunun zaafı belirtilmiş, bu harpte de katiyen iyi çarpışmadığı anlatılmıştır. Beşinci orduya komuta etmiş olan General Caracciola, muhakemesi esnasında şu enteresan malûmatı vermiştir: 15 temmuz 1943 de 500 bin kişiye ve 30 generale komuta ederken eylül başlarında emri altında birtek subay kalmış, daha birkaç gün sonra kendisinden başka bir tek nefer kalmış, ordunun üst tarafı bu derece dağılmış ve esir düşmüştür. (187).

Reynaud, İtalya ile Fransa arasında bir ittifakın hayat kabiliyeti olup olmadığı noktasını da inceliyerek bunun imkânsız olduğu kanaatına varmıştır. Zira Fransa Mussolini'ye sadece statüko veriyordu; bu ise, ancak perestile yaşayabilen bir rejimin ihtiyaçlarını olduğu kadar Mussolininin şahsî ihtiyaçlarını da tatmin edemezdi. Zaten Fransa'nın Habeş harbinde göstermiş olduğu uysallığa rağmen İtalyan dostluğunun elde edilememiş olması tarihen saht bir hakikat değil midir?

Diğer taraftan İtalyan politikası daima "en kuvvetlinin tarafına geçecek olan" kanununa riayet ettiğinden Fransa, İtalyan ittifakını ancak kuvvetli olmakla muhafaza edebilirdi. Bu itibarla Mussolini'nin Fransa'yı bırakmış olmasına hayret etmemelidir; Fransa esasen kendi kendisini bırakmıştır. Mareşal Pétain yüksek askerî komitenin bir celsesinde Fransız ordusunun taarruzda kullanılamıyacağını, harbiye nazırı da Fransız ordusunu Majino'dan çıkarmanın bir cinnet olacağını söylemiş mi idi? Bütün bunlar Fransa'nın zafını gösteriyordu. Makyavel'in zayıfa itibar ettiği görülmüş müdür? Zayıfın tarafı Statu quo'nun tarafı Mussolini'nin nazarında kazancı olmaksızın sadece mülk sahibi olan bir taraftı. Halbuki kuvvetlinin safında ne kadar fazla kazanç imkânı vardı! "Mussolini'nin mizacı, iki rejimin tesanüdü, diktatörlüklerin perestij ihtiyacı, Roma imparatorluğunu diriltme vaadi, herşey İtalyan diktatörünü Hitler'in tarafına sevk ediyordu." Böyle olunca Hitleri devirmek me-

selesi Fransa için son derece önemli idi. Fransa'nın eline böyle bir fırsat geçtiğinde onu katiyen kaçırmamalı idi. Halbuki 1935 de ve bir de 7 mart 1937 de Fransa iki fırsat kaçırmıştır. (190).

5 — İki harp arasında Fransa'nın işlediği üç mühim hatadan ikincisi de tahkimat yapmamasıdır. On yıldanberi Fransızlara Majino sayesinde rahat uyuyacakları söylenip durmuş olmasına rağmen bu hattın hakikatte bir değeri yoktu. Kaldı ki Majino hattı Fransa istilâsının klâsik yolu üzerinde de

Fransa'nın klâsik istilâ yolu Belçida'dan ve Fransa'nın kuzeyinden geçiyordu. Franklar Go-ya'yı Belçika'dan gelerek zaptetmişlerdi. Otton de Brunswick'in yüz bin cengâveri Belçika'dan gelmişti. XIII üncü Louis zamanında Fransa'yı zapteden İspanyol-Alman ordusu yine Belçika yolunu tutmuştu. Condé'nin Rocroi de yendiği İspanya ordusu Belçika'dan gelmişti. XIV üncü Louis devrinde Malborough ve prens Eugène'nin orduları Belçika'dan gelmişlerdi. konvansiyon zamanında Avusturyalılar, İngilizler ve Hollandalılar Fransa'ya yine Belçika'dan taarruz etmişlerdi. 1815 de, Napoleon'u Waterloo'da yendikten sonra Paris'e giren İngiliz-Rus orduları yine aynı yoldan gelmemişler mi idi? 1914 de Paris kapılarına kadar ilerlemiş olan Alman orduları Belçika'dan geçmişlerdi. Zira bu yol hem kısa ve hem de düz bir yoldur. Belçika beldesi üzerinde Sedan Paris'e Strazburg'dan iki defa daha yakındır.

Majino hattı yukardaki tarihî hakikat katiyen göz önünde tutulmadan yapılmış ve hem de noksan yapılmıştır. İstilâ yolunun kapatılması, tahkim edilmesi için İsviçre'den kuzey denizine kadar imditat eden 760 kilometrelik bir sahanın tutulması gerekirdi. Halbuki Fransa, 70 şer kilometrelik bir tahkimat parçası, ki ceman 140 kilometrelik bir hat inşa etmiştir. Ve bu parçanın arasında hafif tahkimatla örtülmüş açık bir kısım bırakılmıştır. Bari bu yarım yamalak yapılan Majino hattı Fransanın klâsik istilâ yolu üzerinde midir? Hayır. Ren nehri ile Longuyon arasındadır, "Majino, kalbi katanmayan iki parça zırhtan müteşekkildi." (193).

Bu türlü yanlış tahkimat sistemini kuran kimdi ve bundan kimleri menfaatlandırmak lâzımdı? 1914 harbinin ferdasında Fransa bir daha istilâ edilme korkusuyla kurtulmak, yine aynı hale düşmemek için çareler düşünüyordu. 1922 de Mareşal Joffre'nin başkanlığında kurulan bir tetkik komisyonu İsviçre'den kuzey denizine kadar, Dunkerque, Valenciennes, Maubeuge, Mezières, Sedan, Belfort gibi mevkiilerde, ordunun etrafında manevra yapacağı müteaddit tahkimat birlikleri tesis etmek istedi. Bu plâna Pétain itiraz etmiş ve Joffre'nin itirazı zorunda kalmıştır. "Eğer Joffer'in plâmı kabul edilseydi 1940 mağlubiyetimiz Sedan'da yarılmazdı." (195). 1917 den 1931 e kadar başkomutanlıkta bulunmuş olan Pétain ve onun fikirlerine hiç itiraz etmemiş olan bazı

azırlarından Fransa'nın tahkimatı meselesindeki mesuliyetleri pek büyük-
tür.

Reynaud, 1930 da inşasına başlanmış olan Majino hattının inşa tarzını da tenkit etmekte ve bunun büyük mesuliyetini yine Pétain üzerinde görmekte-
dir. Majino hattının tabyaları yerin içinde dört katlı olarak yapılmış, zemi-
nin üstünde düşman tarafından tahribi pek kolay olan birkaç müşahede aleti
de burçlar bırakılmıştır. 1940 mayısında yere gömülü tabyanın neye yaradığı
görölmüştür.

Sonra, Majino hattının hududa daha yakın yapılmamış olması ayrı bir
hatıradır. Hudutla Majino arasında bir kısım arazi bırakılınca burayı ve ez-
zimize Longwy'nin önemli sanayi bölgesini düşmana kaptırmamak için buraya
asker yollamak gerekirdi. Böyle olunca da Fransa'ya kuvvet tasarruf ettirme-
ni beklenen Majino hattı şimdi bu maksadı teminden uzak kalıyordu.

Hülâsa Majino, Fransız istilâsını önleyemediği gibi bir müstahkem mev-
kin temin etmesi gereken kuvvet tasarrufuna da imkân vermemiştir. "Sadece
Majino hakkındaki mesuliyet mareşal Pétain'i ezmeğe kâfidir." (200).

Fransa'nın tahkimatı işinde Pétain'in üzerine düşen diğer bir mesuliyet
Belçika-Fransa arasındaki hududa tahkimat yapmaması ve buna mâni olma-
dır. Pétain'e göre kuzey hududunda tahkimat yapmak demek Belçikayı ken-
di haline terk etmek demektir; Halbuki Fransa'nın kuzey hududunu Belçika'
ya girip oradan müdafaa etmelidir. Kuzey hududunda tahkimat yapmaktan-
da tayyare yapmak daha hayırlıdır: "Fransa'nın, düşmanın havadan yapacağı
tasarruflara karşı koyacak 200 avcı tayyaresi, bir veya iki ton bombayı 1000
kilometreye götürecektir. 200 bombardıman uçağı oldu mu idi barış te-
minat altına alınmış olacaktır." (203). Halbuki Almanya 10 bin tayyare ile
sarılabilecektir.

1931 de Pétain'in yerine başkomutanlığa general Weygand gelince kuzey
hududunu tahkime ehemmiyet veriyor ve hattâ bunun için 240 milyonluk
bir tahsisat dahi alındığı halde, yüksek askerî şûrada üye olan mareşal Péta-
in'in tesiri ile bu proje suya düşüyor.

6 Şubat 1934 hadiseleri üzerine Mareşal Pétain harbiye nazırlığına geti-
rildiği. 13 aydanberi Hitler iktidarda idi. Ayan meclisinin ordu encümeninde
senatörler bir istilâ tehlikesinden endişeli olduklarını açıklayınca
Mareşal Pétain Fransa'nın bir tehlikeye maruz bulunmadığını söyleyerek on-
ları teskin ediyor. Arden ormanlarının bulunduğu bu hududun hususiyetleri-
ni anlattıktan sonra "o halde bu bölge tehlikeli değildir" kanaatına varıyor.
Halbuki Alman orduları Arden'leri kolayca geçecekti.

1935 yılının başlarında Weygand'ın yerine başkomutanlığa general Gamelin geliyor. Gamelin Kuzey hududunda Majino hattı gibi bir hat yapmak için beş yıldan fazla bir zamana ve fazla paraya ihtiyaç olduğunu, hâlbuki mali bir buhran içerisinde bocalıyan Fransa'nın silâhlanmayı devamlı tahkimata tercih etmiş, fakat aynı zaman Dunkerque'den Montmédy'ye kadar kuzey hududunda hafif tahkimat ve Majinoda'da ilâve tahkimat yapıyor. Fakat bunlara pek geç başlanıldığı cihetle harb açıldığı zaman bazı yerlerin hâlâ natamam olduğu görülüyor. Hattâ o derecede ki Parlâmentanın ordu encümeni üyelerinden iki kişi 1940 martında Sedan bölgesinde yaptıkları teftiş sonunda tesisatın henüz rüseyim halinde olduğunu yazıyorlardı. (21)

Majino hattı üzerinde halk efkârının görüşüne gelince; "bu hattın Fransa'nın kalkını olduğu yolundaki nazariye Birinci Cihan Savaşında aktığı kanla bitap bir duruma gelmiş olan bir halkın gizli arzusuna cevap veriyordu. Bu nazariye popülerdi; Birinci Cihan Savaşının heyeti umumiyesi üzerinde hüküm yürütecek durumda olmayan halk efkârına cazip görünüyordu ve onu iğfal ediyordu. Eski muharipler, 1915 de yapılmış olan lüzumsuz kışkırtıcı kanlı taarruzlarla, 1917 de akim kalan Nivelles taarruzunun elemli hatıralarını muhafaza ediyorlardı. Taarruz, mareşal Pétain'in "askerin kanını idare etme ve tasarrufla kullanmak, israf etmemek" yolundaki müdafaa sistemine karşı, muhtelif telefata lâkayt reaksiyoner şeflerin doktrini gibi gösteriliyordu." (22)

İşte bu sebeplerle müdafaa taraftarları, nefret ettikleri taarruzun bir an da ki gibi gördükleri cihetle, zırhlı birliklere de yanaşmıyacaklar ve bu ise Fransız mağlûbiyetinin sebebini teşkil edecekti.

6 — İki harb arasında Fransa'nın işlediği mühim hatalardan biri de silâhlanmamış olmasıdır.

Reynaud'ya göre Fransa icabında kuvvetli bir müttefik aramaya çalışmalı ve tahkimat ta yapmayabilirdi; fakat taarruzî bir harbe girecek bir orduya sahip olmak zaruretinde idi. "Fransayı müdafaa ordusu ile techiz etmek için bu harbin arasındaki mânevi ve fikri zaaf ve gevşekliğimizin en vahim belirtilerinden biriydi." (22). Fransa'nın sadece müdafaa ordusu ile iktifa etmesi demek, müttefiklerinin onu terk etmesi ve Almanya'nın silâhlanması demek olacaktı. Fransa, 1918 de kendisine zaferi kazandırmış olan orduyu muhafaza etti ve bu harbin ileride de yine zaferi temine kâfi geleceğini zannetti. Fakat yeni silahlar, zırhlılara, pike hücumu yapan bombardıman tayyarelerine ve havada harp sanatında meydana getirdiği inkilâba lâkayt ve seyirci kaldı. Harbin ileride de geldikten ve askerî hazırlığını yaptıktan sonra Fransa'nın yapacağı bir şey vardı. A — İsviçreden denize kadar bir hat, bir çin seddi yapıp ordunun kuzeyinde müdafaa modern silâhlarıyla mücehhez bir müdafaa ordusu yapmak. B — Yahut Alman kuvvetini denkleştirmek için doğuda müttefiklerle birleşmek.

mak ve Almanya müttefiklerimize taarruz ederse ona karşı kullanılacak kadrette bir taarruz ordusuna sahip olup düşmanı iki cephele bir harb kâbusu içinde yaşatmak.

Reynaud, bu iki görüşten, birincisine şiddetle muhaliftir. Zira Fransa'nın kendi kabuğuna çekilmesi demek kıtanın diğer kısımlarını Almanya'ya bırakmak, onu oralarda serbest kılmak demektir. Aynı zaman da kitabın bütün kaynaklarından istifadesine imkân verilecek olursa o zaman Alman ordusu için Majino geçilemez bir hat olmaktan çıkacaktı. O halde Alman'ların bu hatı geçmelerine imkân vermemek için Fransa'nın, modern harbin taarruz silâhlarıyla mücehhez bir ordusu olmak lâzımdı. Halbuki hem 760 kilometre uzunluğunda bir Majino hattı yapmak ve aynı zamanda modern silâhlarla mücehhez bir taarruz ordusu hazırlamağa Fransa'nın kaynakları müsait değildi.

Şüphe yok ki bu iki siyasetten Çin seddi siyaseti fena idi; fakat Fransa sistemli olarak ne birini ve ne ötekini tatbik etmedi. Ren'le Montmédy arasında Çin seddinin iki parçasını inşa etti; fakat klâsik istilâ yolu üzerinde, yani Montmédy'le Dunkerque arasında, Maubeuge ve Valenciennes'dekilerden müda daimî tahkimat yapmadı. Fazla olarak müdafaa ordusuna zârurî olan miktarda silâh ta temin edilmedi.

Avrupa müvazenesi ve doğuda ittifaklar siyasetine gelince; Fransa bu politikayı da gütmeydi. Rus ittifakını reddetti. Halbuki Almanya'ya devamlı bir tehlike açtırabilicek yegâne ittifak bu idi. Doğuda Polonya ile Çekoslovakya'ya ittifakına aldı. Bu yeni teşekkül etmiş olan Devletlerin yardım etmekte istemede yardım görmeğe ihtiyaçları vardı. Almanya bu müttefiklerimizin birine taarruz ettiği gün Fransa'nın da Almanya'ya mutlaka taarruz etmesi lâzımdı. Halbuki Fransa bir müdafaa ordusu hazırlamıştı. "O halde, dış politikamızla askerî politikamız arasında esaslî bir tezat mevcuttu." (224).

Askerî politikanın Dış politika ile ahenkli olmayışından kimler mesuldü? Burada da yine 1917 den 1931 e kadar başkomutanlık yapmış olan Pétain'i mesul tutmalıdır. Pétain siyasetini 1931 ile 1935 arasında general Weygand den emretmiştir. Her ikisi de bu ordu ile Fransa'nın, doğudaki müttefiklerinin yardımına gidemeyeceğini biliyorlardı. Böyle olduğu halde bir müdafaa ordusuyla Belçika'ya girerek kuvvetli bir tarzda bir harbe hazırlanmış olan Alman ordusunun karşısına çıktılar.

Yazar, daha 1924 den beri Fransa'nın bir taarruz ordusuna ihtiyacı olduğunu müdafaa etmeğe başlamıştır. Almanya muahedeye riayet etmediği takdirde ona Versay andlaşmasının hükümlerini tatbik ettirebilmek için Fransa'nın kuvvetli bir orduya sahip olması gerekiyordu. Halbuki "muahedenin gerektirdiği orduyu hazırlamadık; muahede yırtıldı. Politikamızın gerekli

kıldığı orduyu hazırlamadığımızdan ordumuzun durumuna göre bir politika tatbik ettik: Hitler'i silâhlanmakta, Renanya'yı yeniden işgale, Anşlus'u ta-hakkuk ettirmeğe ve bizi Münihe sürüklemekte onu serbest bıraktık; fakat bütün bu zaaflarımız bizi harpten kurtaramadı." (227).

Reynaud, Fransız ordusunun müdafaa esasına göre hazırlanmış olmasında Mareşal Pétain'in büyük bir mesuliyet hissesi olduğunu defaatla ileri sürmüş ve bu nokta üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre, Pétain Birinci Dünya Savaşında da taarruz değil müdafaaya önem vermişti. Korkak, çekingen ve istiyatkâr tabiatının bir sonucu olarak Pétain Verdun'de daima fazla takviye istemiyordu. Başkomutan Joffre'in bu mesele üzerinde şunları söylediği naklediyor: "Eğer Pétain'in dileklerini yerine getirseydim bütün Fransız ordusu Verdön muharebesine bağlanmış olacaktı." (231). Pétain'in Verdön düşmandan daha fazla kuvvet yığıldığı halde taarruza katiyen yanaşmadığını söylüyor.

Pétain'in fazla önem verdiği müdafaa sistemi onun tabiatındaki belâliklikten ve fikren menfi oluşundan ileri geliyordu. Askerin kanını tasarruf etmek istemesi ise onun halk arasında şöhret kazanmasını temin etti. Esasen general Joffre'in hatıralarına göre Verdönun hakiki kurtarıcısı Pétain değil general Nivelle idi.

Harpten sonra başkomutanlıkta kalmış olan Pétain 1921 yılında, kendi başkanlığı altında bir komisyon tarafından kaleme alınmış olan "büyük belâlik'lerin taktik kullanılması hakkında talimatname"de Fransız ordusunun temel harb doktrinini formüle ediyordu. O vakte kadar Fransız ordusunun temel kaidesi "kati neticeleri sadece taarruz verir" kaidesini ortadan kaldırılmış ve onun yerine "ateş öldürür" formülünde hülâsa edilen müdafaayı ikame etmişti. Halbuki taarruz fikrinin kaldırılması ordu ve memleketin moraline zarar vermişti.

Pétain 1917 ve 1918 yıllarında tankın oynadığı kat'i rolü ve bu silâhın harp sanatında husule getirdiği çok önemli yeniliğin değerini kavrayamamıştı. Onun nazarında kat'i neticeyi yine piyade oynıyacaktı. Tank piyade ile ilerlemesini kolaylaştıran ve ona sadece yardımcı olan bir vasıtadan ibaretti. Nasıl ki yukarıda söylediğimiz talimatnamede tanka sadece iki satır yer verilmişti.

Pétain'in tayyare hakkındaki düşüncelerine gelince tayyare'ye de tankla aynı rolü veriyor, bu silâhın doğrudan doğruya muharebeye işgale yardımcı düşünmüyordu.

Harbin ferdasında Pétain'in yapmış olduğu hatalı işlerden biri de...

ında askerlik hizmetini üç yıldan bir buçuk yıla indirmiş olmasıdır. Bunda, harbin ferdasında Fransada büyük bir şöret ve prestije sahip olan Pétain kadar devrin harbiye nazırlarının da mesuliyeti vardı. Foch yüksek harb meclisinde “askerlik müddetini 18 aya indirdiğiniz andan itibaren muahedeyi tatbik ettirebilecek bir orduya artık sahip olmayacaksınız” demiş ve fakat sözünü yürütememişti. (240).

Pétain Cihan Savaşında gençleşmiş olan komuta mevkilerini yeniden ihya etmiş, ehliyetli subaylar, kadroların yaşlılar tarafından dolu bulunması sebebiyle terfi edememişlerdir. Bu sebeple de yüksek harp konseyine genç unsurlar iştirak imkânını bulamamışlardır.

Fransa'nın silâhlanmasını engelleyen diğer bir olayda, hatalı bir politika sebebiyle tesirleri uzun zaman devam eden iktisadi buhran olmuştur. Kriz Fransa'ya geç gelmiş ve fakat hükümetin hataları sebebiyle uzamış ve vahimleşmiştir. Bu, tevhit ettiği iktisadi ve sosyal karışıklıklardan başka Fransız maliyesini bozmuş, fabrikaları durdurmuş ve çok önemli neticeler husule getirmiştir: A — İktisadi buhranın reperküsyonları silâhlanmayı frenledi; B — Milletini idealini sarsarak, diktatörlükleri cemiyet nizamının muhafazasında daha kabiliyetli göstererek bir kısım halkın nazarında Cumhuriyet rejimini itibarını kırdı, diktatörlüklerin perestijini yükseltti ve binnetice düşmanın Fransa içerisindeki propogandasını kolaylaştırdı. C — Komünist tehlikesinin uyandırdığı korkuyu artırarak Fransa için zarurî olan bir ittifaktan, Rus ittifakından onu çevirtti. D — Memleketin o zamanki manzarası Belçika'yı bizimle olan ittifakını bozmağa sevkettiği gibi Mussolini'yi de Hitler'in tarafına geçirdi. (243).

Reynaud, iktisadi buhranın Fransadaki tesirlerinden uzun uzadıya bahsettikten sonra Almanya ile Fransa'nın harb hazırlıkları arasında bir mukayese yapmıştır: Hitler iktidara geçtikten sonra “bir yıl içinde fabrikaların % 70 ini harb imalatına tahsis etmiş” (285, askerî bütçe iki milyar artırılmış, Fransa'da ise 1932 den 1934 yazına kadar askerî masraflar 2 milyar azaltılmıştır. 1933 senesinde Fransız faal ordusunun subay miktarı 29 binden 24 bine düşürülmüştür. (287).

Diğer taraftan 1928 den beri Fransa'da askerlik hizmeti bir seneye indirilmişti. Halbuki Riom mahkemesinde şahadette bulunan bütün askerî şefler mağ'ûbiyetin bir sebebini de askerlik hizmetinin bir sene olmasında görmüşlerdir. (289).

Hitler'in iktidara gelmesiyle ve hele 14 ekim 1933 de Milletler Cemiyetinden çekilmesi ile birlikte Fransa süratle askerî hazırlığa koyulmak mecburiyetinde olmasına rağmen buna bir türlü yanaşmamıştır. 1934 Doumergue ka-

binesi zamanında artık resmen başlamış olan silâhlanma yarışında Fransa ne çok geride kalmıştır. Bu kabinenin harbiye nazırı olan Pétain öyle bir gâret ve perestij sahibi idi ki Fransa'nın emniyeti için ne kadar tahsisat istese onu kabul ettirebilir di. İsteddiği tahsisatı kabul ettiremediğini ilân ederek tifa etse hiçbir hükümet iktidarda tutunamazdı. Böyle olduğu halde Almanya üç zırhlı tümenin plânlarını yaparken Pétain de sadece 7 ağır tank sipariş ediyordu. (297).

Weygand, Gamelin ve yüksek harb sûrası askerlik hizmetinin iki yılın karılmasını "zaruri ve acil" buldukları halde Pétain, parlâmentoda ve kabine arkadaşları üzerinde pek kötü tesirler bırakacağını düşünerek bunu yapmadı.

1935 de Flandin kabinesi askerlik müddetini iki seneye çıkardı ise de ordunun tank ve tayyare durumu pek feci idi. 1934 martında Fransa'nın 100 tane modern tankı vardı; tayyare bakımından ise hemen hemen 1918 deki durum devam ediyordu. (311)

Halbuki ordunun modernleştirilmesi ve bilhassa tanka önem verilmesi lüzumunun müdafaa eden askerler yok değildi. 1934 de yarbay de Gaulle neğretmiş olduğu "Vers l'armée de métier" isimli eser, bilâhère Hitler'in nazik edeceği yeniliklerin önemini ısrarla belirtiyor ve fakat başta Pétain ve Weygand olmak üzere büyük askeri şef'ler bu fikirlere lâkayt kahıyorlardı.

Reynaud, De Gaulle'ün eserinden ilhamını aldığını söyleyerek, 1935 yılından itibaren, Fransız ordusunun ihtiyaca kâfi bir durumda olmadığını Almanların bir taarruzu mümkün kılacak bir ordu hazırladıkları halde Fransa'nın geride kaldığını söylemiş ve zırhlı birliklerin teşkili üzerinde ısrarla devam edecek bir mücadele açmıştır. Fransa'nın Avrupa'da birçok devletlere yardım taahhüdü olduğundan bu taahhütlerini yerine getirmek için yeni bir orduya ihtiyacı olduğunu mecliste müdafaa edip duruyordu. Bu noktada Reynaud gizli kalmış bir takım bilgiler de vermektedir. 1935 martında harbiye nazırı Laval Stresa konferansına gitmeden önce yüksek askeri komiteyi toplanmasını istemiş. Anşlus vukuunda, Fransız ordusunun taarruza kalkıp kalmıyacağını Mussolini'nin herhalde kendisine soracağını ve buna nasıl bir cevap vermesi lâzım geldiğini komitede bahis mevzuu etmiştir. Üyelerden Pétain Fransız ordusunun bir müdafaa ordusu olduğunu ve taarruza muktedir olmadığını söylemiş, Başkomutan Gamelin ise Mussolini'nin böyle bir soru sorması halinde Lavalın müsbet bir cevap vermesi yolunda fikir beyan etmiş ve Fransız ordusu bunu yapmıyacak olursa o zaman milli varlığını koruyamayacağını söylemiş olacağını ilâve etmiş. (321).

Reynaud, De Gaulle'den aldığı ilhamla 28 mart 1935 de zırhlı birliklerin teşkili için meclise bir proje veriyorsa da buna Pétain, Weygand ve diğer askerler itiraz ediyorlar.

Yazar, 1936 martında Alman ordusunun Renanya'yı işgalinde Fransa'da geçen hadiselerin iç yüzünü açıklamıştır. Fransız genel kurmayı, Fransız-Rus paktının mecliste tasdiki ile birlikte Almanya'nın Ren muntikasına ordu sokacağını kestirmiş ve bunu hariciyeye bildirmiştir. Reynaud işgalden sonra bu mesele hakkında kabine de geçen müzakereleri, askerlerin ve sivillerin durumunu izah etmiştir. Bu buhranda, Varşova'daki Fransız büyük elçisi ile Fransız ataşemiliteri Fransız hariciyesine tel çekiyorlar ve Polonya'nın yürümeğe hazır olduğunu bildiriyorlar; fakat hariciye bu telleri ancak iş işten geçtikten sonra başkomutan general Gamlen'e tebliğ etmiştir. (356). Reynaud'ya göre Fransa'nın bu hadisede harekete geçmeyişinin hakiki sebebi zırlı bir öklere sahip olmamasındandır.

Renanya'nın işgali Fransa bakımından son derece zararlı neticeler tevhit etmiş, Hitler burada 1937 den itibaren Siegfried hattını yapmağa başlamıştır. Bu ise Almanya'ya, ilkin Fransanın müttefklerini parçalamak, sonra da ona dönme imkânını verecektir.

7 mart 1936 darbesi Belçika'nın Fransa ile 1927 de yapmış olduğu ittifakı bozmuş ve Belçika'yı yeniden 1839 daki tarafsızlığına avdet ettirmiştir. Bu ise Fransa bakımından ne derece zararlı ise Almanya bakımından da o derece yararlı olmuştur: Diplomatik bir gerginlik vukuunda Belçika artık Fransız ordusunu çağırılmıyacağından Fransa, Almanya'ya en müsait bir taarruzun yapılabilceği yere yani Belçikanın doğu hududuna gidemeyecektir. Almanya bu sayede Fransa'nın doğudaki müttefiklerini parçalıyacak ve Fransa ona taarruz edemeyecektir. Diğer taraftan Hitler kendisinin en müsait bulduğu bir zamanda Belçika'ya girecek, Fransız ordusu ancak ondan sonra Belçika'nın yardımına koşabilecektir. Bu ise Fransız ordusuna, Belçika mukavemet hattının yani Albert kanalının gerisinde yerleşme imkân ve fırsatını vermiyecektir. (396).

Reynaud, Belçika'yı yeniden tarafsızlık siyasetine çekmiş olan kral III üncü Albert'in bu kararını tenkit etmektedir: eğer Belçika tarafsızlığa geçmemiş olsaydı 1939 ağustosunda Fransız ordusu Belçika'ya girer ve doğu hudutlarına yerleşirdi. O zaman Almanya, kuvvetlerinin büyük bir kısmını Polonya'ya sevkettiği bir sırada 93 tünden mürekkep İngiliz-Fransız kuvvetleri buradan karşılarındaki 40 Alman tümenine karşı taarruz ederlerdi.

Almanya bittabi bu halden kurtulmak istiyecekti. Bunun için de 1 eylül 1939 da Trèves'e kadar uzanmış olan Siegfried hattını Hollandaya kadar temdit ettikten sonra harb açmak cesaretini gösterirdi. Bu ise harbin bir yıl geçmesi demektir. Bu müddet zarfında İngiltere'de ilân edilmiş olan mecburi askerliğin te irleri gözükür, hava kuvvetleri çoğalmış olur ve Fransanın 1940

yılıının başında teşkil ettiği zırhlı tümenler talim ve yetiştirme zamanı bulmuşlardı.

Binnetice harpten sakınmak imkânı mevcuttu. Belçika kralı müttefiklere geçit vermiyerek tarafsızlığa geçmekle beşeriyete bu şansı kaybettirmiş ve Hitler'e, ilkin Polonya'yı ve sonra da Fransasa ve Belçika'yı ezmek, hem de istediği bir zamanda ezmek, imkânını vermiştir. (399).

Reynaud, Léon Blum hükümetinin iç siyasetinde bahsetmiş ve silâhlama üzerinde bunun da menfi bir tesir mevcut olduğunu belirtmiştir. Yazar, Blum hükümetinin ilk icraatı arasında 12 haziran 1936 da 40 saatlik bir ta kanununun çıkarılmasını şiddetle tenkit ediyor. Halbuki Almanya bu savaşlarda tepeden tırnağa kadar silâhlamakla meşguldü. Almanya'da çelik işçileri 1932 de 5 milyon tondan 1936 da 19 milyon tona yükselmişti. Fontenay-sali ise 3 milyondan 15 milyona. (384). Hitler 24 ağustos 1936 da askerî müddetini iki yıla çıkararak silâh altındaki askerî miktarını 1 milyon 510 bin e yükselttiği halde Fransa'nın ordu mevcudu 407 bin kişidir. (386).

Yazar iki yıl önce yaptığı gibi 1937 yılının başında, zırhlı kıtaların teşkil hususunda yine ısrarda bulunmuştur. Bu defa karşısında Millî müdafaa nazırı olarak Daladier vardı. Daladiye 1935 de olduğu gibi bu sefer de yine zırhlı kıtaların teşkiline muhalefet ediyordu. Zırhlı kıtalar ona da bir taarruz aleti gibi görünüyordu; halbuki Fransa taarruz değil kendisini müdafaa edecekti.

Reynaud, tank ve uçağın öneminden mütemadiyen bahsedip durmuş, Alman ordusunun süratli vasıtalarla techiz edildiği halde Fransanın yeni ordusuna ayak uyduramış olduğunu her fırsatta söylemiştir. "Bugünkü Alman ordusu 1914 dekine nazaran arabanın yanında şimendüfer gibidir. 1914 de piyade eski Roma lejyonerleri gibi saatte 4 kilometre mesafe alıyordu. Halbuki şimdi tanklar çamurlu arazide saatte 30 kilometre gidiyor, tayyareler ise saatte 400 kilometre yol alıyor" (404-405) diyordu.

Reynaud, Fransız ve Alman orduları arasında bir mukayese yaptıkta sonra "kaybedecek tek bir günümüz yoktur" (408) diyerek süratle ordunun techizinde ısrar ediyordu. Halbuki "1870 den önce hükümet, parlâmentonun memleket barışçı ve ordu tedafüi sistem doktrini ile nasıl meşbu bir halde bulunuyor idiye 1939 dan evve'de böyle idi. Bu, her iki harpte de mağlubiyetimize malolmuştur." (418).

Yazar, 1936 nisanından 1939 aralığına kadar, yüksek harp konseyinin zırhlı birlikler teşkil meselesini dört defa müzakere ettiğini ve fakat bir karar veremediğini teferruatıyla anlatmış ve harb çıktığı zaman Fransız ordusunun

sunun tek bir zırlı tümeni olmaksızın muharebeye girdiğini açıklamıştır. Yüksek harb konseyi yaşlı üyelerden mürekkep olduğundan bunlar ordunun tecdidi yolunda bir kararı kolay kolay kabul edememişlerdi.

Reynaud, ordunun tensiki yolunda 1937 şubatında yaptığı mücadelelerden üç ay sonra "Problème militaire français" adlı bir kitap neşrederek Fransız milletini bir kere daha ikaz ediyor ve "neticeyi veren sadece taarruzdur" formülünde fikirlerini telhis edip, tank ve tayyarenin önemini şöylece belirtiyor: "bundan böyle bütün harb sanatı hava filolarından ve zırlı tümenlerden en iyi bir surette faydalanmaktan ve bunların hareketini kombine etmekten ibarettir." (426). Böylece, birçok askerlerin askerlik sanatında husule gelen büyük tahavvülü henüz takdir edemedikleri bir sırada, ilhamını De Gaulle'den aldığı söylenen Reynaud mütemadiyen ordunun tensikinden bahsedip durmuştur.

Yazar 1937 kasımında Almanya'da yaptığı seyahatten avdette Alman amelesinin silâh imlinde nasıl büyük bir gayretle çalışmakta olduğunu Fransız işçisine anlatarak işçi sınıfını da uyandırmaya gayret etmiştir. (429). Fakat Reynaud'nun bu ikazları birçok kimse'ler tarafından ona "harbi" lâkabının verilmesine sebep oluyor. Halbuki o sıralarda Almanya ayda 350, İtalya 200 tayyare yaparken Fransanın aylık tayyare imali 65 den 35 e düşmüştü. (432).

Reynaud'nun devamlı bir surette yaptığı bu mücadele halk efkârı üzerinde pek müessir olamamıştır. Zira devrin meşhur askerleri sükût ederken sivil bir kimsenin bu sahada harcadığı gayret pek te anlaşılamiyordu. Reynaud 28 ocak 1938 de verdiği bir konferansda "Fransa'yı tarihinin en korkunç zamanlarından birinde" gösteriyor ve "Vatan bugün büyük ihtilâldeki günlerden daha da tehlikededir" diyordu. (433).

7 — Reynaud, Fransız ordusunun durumunu uzun uzadıya anlattıktan sonra harbin başlarında İngiliz-Fransız münasebetleri üzerinde durmuş, İngiltere'nin Fransa'ya vadettiği yardımı yapıp yapmadığı meselesini incelemiştir.

Ona göre İngiliz havacıları İkinci Cihan Savaşında çok mühim hizmetler görüp başarılar elde etmişlerdir: Dunkerque çekilmesini kolaylaştırmışlar, 1940 eylülünde "İngiltere muharebesi"ni kazanmışlar, Atlantik zaferin iştirak etmişler, Almanya'da fabrika ve şehirleri yıkmışlar, Romanya'da petrol tasfiyhanelerini tahrip etmişler, Normandie'ye yapılan ihracı himaye etmişler, 7 inci Alman ordusunu bombardıman altında ezmışler ve fakat 1940 mayısında bu havacıların Belçika muharebelerinde rolleri pek önemli olmamıştır. (449).

İngiltere, Belçika taarruza uğradığı zaman ilkin Ruhr'u bombardıman etmek niyetinde imiş. General Gamlen İngiltere'den tayyarelerini Ruhr'a gönderceği yerde kara muharebesine iştirak ettirmesini istemiştir. Buna karşı İngiltere hava mareşali Newal İngiliz uçaklarının bizzat muharebe meydanı üzerinde vazife görmek için gereken evsafı haiz olmadığı yolunda cevap vermiştir. Bunun üzerine, Britanya bombarduman tayyarelerinin, kuzey doğu cephesi baş komutanının ta'ebine göre, muharebe meydanının gerilerinde harekât yapmaları kararlaştırılmıştır. (449).

Hava kuvvetlerini üçe ayırmış olan İngiltere'nin, uçaklarından bir çoğu Avrupa karasında olmayıp ekserisi İngiltere'de bulunduğundan bu tayyarelerin Liège-Namour hattının kuzeyinde, muharebe meydanının gerilerinde, Fransız tayyarelerinin de bu hattın güneyinde harekât yapacakları kararlaştırıyor.

10 Mayıs 1940 da Almanya'nın Belçika'ya taarruzu üzerine İngiliz havacıları aşağı Renanya'nın demiryol kavşak noktalarını dövdü. Bu, ilkin maattiki idi; fakat Belçika ve Lüksemburg'un istilâsı başlayınca o zaman bu tayyarelerin Maestrich köprüleri ile Albert kanalına hücum etmeleri lâzım idi. Zira kuzey Belçikayı istilâ eden Alman ordusu buralardan geliyordu. İngiltere bunu yapmadı.

İngiltere bunu yapmayınca onun yerine bu işi Fransız havacıları kendî üzerlerine aldılar. Bu ise büyük bir hata idi. Zira esaslı iş bırakılıyor ve tal işlerle uğraşıyordu. Fransız tayyarecileri Liège ile Arlon arasında Dinant ve Sedan vadilerine doğru yönelmiş olan Alman istilâ ordularıyla çarpışmak idiler. Riom muhakemesinden anlaşıldığına göre, İngiliz hava kuvvetleri komutanı Barrat, tutunamayan bir piyadeyi desteklemenin beyhude olduğunu kani idi. (450).

Reynaud'ya göre İngiliz havacıları hata işlemiş iseler de Vichy basına iddia ettiği gibi egoist bir hisle Fransaya yardımdan kaçınmış değildir.

16 Mayıs 1940 da Fransız cephesinde 80 kilometrelik bir gedik açıldı. İngiliz başbakanı Çörçil Parise ge'iyor. Reynaud, Daladiye ve Gamlenin talepleri üzerinde, İngiltere'deki avcı uçaklarından bir kısmının Fransaya gönderilmesini Çörçil'den rica edip bunda ısrar ediyor. Bunun üzerinedir ki İngiltere adalarının müdafaasına tahsis edilmiş olan avcı uçaklarının dörtte birini (10 Squadron) Fransa'ya gönderiyor.

8 — Reynaud, bundan sonra politika ile ordu arasında bir koordinasyon mevcut olmayışından şikâyet etmiştir. Barış zamanında Ordunun müdahale kısımları, hava, kara ve deniz arasında tahsisatı taksim ve müşterek bir kom-

ket esası kuracak, Fransa'nın askeri politikasını hükümete ve parlâmentoya arz ile mükellef bir millî müdafaa vekâleti ve ona bağlı bir genel kurmayın bütümünden bahsediyor. Böyle bir teşkilât olmadığı cihetle kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında tahsisat bakımından bir müvazene görülmemiştir. 1933 den 1935 e kadar tayyarelere, gemilere sarfedilen paranın onda biri kadar tahsisat ayrılmıştır. (460). Alman zırhlı tümenlerinin Parise gelmesi korkusu herşeyden daha fazla varit iken kara ve hava silahından daha çok gemiye para ayırmak elbette ki doğru değildi. Bir milyar frankla bir zırhlı veya 500 bombardıman tayyaresi yahutta 1000 tank almak mümkündü. İşte bu tercihi yapmak, Fransız harb politikasını kül halinde düşünebilen bir teşkilâtın vazifesi idi.

Bilâhare bir Milli Müdafaa Nezareti ihdas edildi ise de bu defa genel kurmayı teşkil edilmedi. Daha sonra Milli Müdafaa genel kurmay şefi tayin edildi ve fakat bunun teşkilâtı noksan bırakıldı.

Bu teşkilâtın kurulmamasında, kurulduktan sonra da yarım yamalak bırakılmasında harbiye ve millî müdafaa nazırı olan Daladier âmil olmuştur.

Diğer tarfta Birinci Cihan Savaşı tecrübesi tahminin çok üstünde silah ve malzeme sarfiyatı olduğunu göstermişti. Fransa Birinci Cihan Harbine 3 bin top ve 136 tayyare ile girmişken harpte 36 bin top ve 35 bin tayyare yapmıştı. Bu defa, Hitler'in iktidara gelmesiyle beraber Fransa'da bir teslihat nezareti kurmak ve silahlanma işini bu nezarete bırakmak lâzım gelirdi. Halbuki harbiye nezaretine bırakıldı; o da bunu başaramadı.

Başkomutan Gamlen 1936 haziranında harbiye nazırı Daladier'den B tipi (30 ton) on iki tank taburunun kurulmasını istediği halde harb başladığı zaman hizmette ancak 3 tabur mevcuttu.

Daladier Riom mahkemesinde 4 senede sarfedilmek üzere 14 milyarlık bir teslihat programı tesbit ettiğini; zira Fransız endüstrisinin bunu bir yılda karşılayacak durumda olmadığını söyledi ise de Creusot'un şubesi olan Somme'nin müdürü daha fazla sipariş verilmediği cihetle fazla tank yapamadığını açıklamıştır. (475).

Almanya, Fransa'nın müttefikleri olan Polonya ve Çekoslovakyaya taarruz ettiği takdirde Siegfried'i döğmeğe mahsus obüsler yapılmıştı. Halbuki bu obüsler seri halinde ancak harbin başlamasından iki ay sonra yapılabilmiştir. (476).

Harbin açılmasından batı cephesinde faal harekâtın başlamasına kadar geçmiş olan sekiz aylık sükûnet devresinde Almanya 80 yeni tümen kur-

duğu halde Fransa, 10 u geride teşekkül halinde olan 25 tümen teşkil edebilirdi. (476).

Fransa, malzeme noksanından ötürü 1914 de nazaran 1939 da yarım milyon kişiye seferber edememiştir. (477). 1940 mayıs hezimetinden sonra başbakan Reynaud iki sınıf silâh altına almağa karar verince genel kurmay "beyhude! onlara verecek tüfeğiniz yoktur..." diye cevap veriyordu. (477).

Hülâsa "Almanya sınıai seferberliğe 30 ocak 1933 de yani Hitler'in iktidara geldiği tarihte, Fransa ise 3 eylül 1939 da yani harbe girdiği gün başlamıştı." (477).

Halbuki Gamlen başkomutan olduğu zaman harbiye nazırı general Merin'e bir teslihat nezareti ihdası lüzumunu bildirmiş, aynı tavsiyeyi 1936 da Daladier'ye de yapmıştı. Böyle olduğu halde harp çıkıncaya kadar bu nezaret kurulmamıştır.

Reynaud, Fransız ordusunun bu kadar hazırlıksız oluşundan birinci derecede, 1914 harbinden geride kalan iki şöhretli askeri, Pétain ile Weygand'ı mesul tutuyor. Bu muzaffer komutanlar ordu üzerinde sonsuz derecede bir nüfuz sahibi idiler. Her ikisi de Fransa'nın bir tehlike karşısında bulunduğunu kabul edemiyorlar, bunu kabul etseler dahi Fransız ordusunun yine yeni bir zafer kazanacağına inanıyorlardı. Bu noktada muhafazakâr olduklarından orduda ciddi değişikliklere yanaşmıyorlar, onların bu halî ordunun diğer erkânı cesaretsiz ve çekingen kılıyordu.

Léon Blum 1936 yazında iktidara geldiği vakit askerî durum hakkında Pétain'in fikrini sormuş, o da bir mektupla kanaatını bildirmişti: "size, Fransız ordusunun mükemmel bir durumda bulunduğunu ve herhangi bir ordu ile pervasızca karşılaşabileceğini katıyetle söyleyebilirim" diyordu. (485). Pétain her fırsatta Fransız ordusunun kuvvetinden, kudretinden bahsediyor ve harbe hazırlanmak için feryat edenlere karşı halkı teskin ediyordu.

Weygand ta aynı istikamette faaliyette bulunmuştu. Harb sanatında islesule gelmiş olan büyük inkilâbı idrak etmemiş, mecmualarda yazdığı yazılarla memleketi büyük bir nikbinliğe sevkeylemişti. (500-502). Weygand'ın nazarında tayyarenin rolü 1914 de olduğu gibi sadece keşif sahasında idi. 4 temmuz 1939 da Lille'de söylediği bir nutukta orduyu mühalâğa'lı bir tarzda övmüştü: "Fransız ordusunun, tarihinin hiçbir devrinde haiz olmadığı bir ölçüde re sahip bulunduğuna inanıyorum. Birinci kaliteden malzeme, birinci dereceden tahkimat, fevkalâde bir maneviyat ve harikulâde bir yüksek kamata Fransa'da hiçbir kimse harbi arzu etmiyor ve fakat şunu beyan ederim ki yeni bir zafer kazanmağa mecbur edilirse onu kazanacağız." (503).

9 — Yazar, Pétain ve Vichy tarafından “Fransa’yı parlamenter rejim mağlûp etmiştir” yolundaki iddiayı cerhetmiş tersine parlamenter rejim iyi işlemediği cihetle mağlûp düşüldüğünü ileri sürmüştür.

Fransa’yı parlamenter rejimin mağlûp ettiğini söyleyenler bu rejimin istikrarsızlığına mı işaret etmek istiyorlar? Eğer böyle ise 1932 den 1940 mayasına kadar, arada iki yıl dört aylık bir fasıla bertaraf edilirse, bir tek harbiye nazırı iş başında kalmıştır. İstikrarsızlık başkomutanlıkta aranıyorsa 1917 den 1940 senesine kadar 23 yıl zarfında üç baş komutan - Pétain, Weygand, Gamlin - gelmiştir.

Acaba parlamento silâhlanma tahsisatını reddiği için mi bu rejimde kusur aranmaktadır? Halbuki parlamantodan ne istenmişse hiç esirgememiş, parlamantoya baş vurulduğu gün askerlik müddetini iki misline çıkarmıştır.

Hakikat şuradadır ki, iki harb arasında hükümet ve parlamanto kendilerine düşen vazifeyi yapmamışlardır. Hükümetler, esası Pétain tarafından tesbit edilmiş olan Fransa’nın harb siyasetini kabul ve tatbik etmişlerdir. “Halbuki parlamanter rejimin esası sivil kuvvetin askeri kuvvete üstünlüğündedir.” (541). Fransa’nın harb siyasetini tesbit etmek, yanında elbette ki tekniyenleri bulunacak olan harbiye nazırlarının işi idi. Onlar ise hep Pétain’in tesiri altında kalmışlardır.

Parlâmentoya gelince; hükümetlerin ekonomik askerî ve siyasi sahalarda birbirine zıt bir sürü kararlarını tasvip etmiş, kendisine getirilen meseleleri iyi bir tetkikten geçirmemiş, hükümetleri gereği gibi kontrol etmemiştir. Meselâ Hitler 1933 de, elinde Mein Kampf olarak, iktidara geldiği sıralarda Fransız parlamentosu ordunun altında birinden fazla subayını azaltan kararı tasvip etti. 1937 de Parlâmento Fransa’nın muhtaç olduğu zırhlı kitalarla hücum tayyarelerini istiyen teklifi reddederken vazifesini yapmış mı idi?. Mebusan ve ayânın ordu encümenleri harbiye nazırlarına şu suali sormalı idiler: “Biz sizin politikanızdan bir şey anlamıyoruz. Siz bir müdafaa ordusu yapıyorsunuz. Halbuki Almanya Polonya veya Çekoslovakyaya taarruz ettiğinde, Fransa’nın Almanya’ya taarruz etme hususunda bir taahhüdü vardır; böyle bir taarruza müdafaa ordusu ile mi kalkacağınızı hesap ediyoruz? Belçika taarruza uğradığında Fransız ordusu onun yardımına koşacaktır; bu da müdafaa ordusu ile mi yapılacaktır? (544-545). Encümenler daha buna benzer bir sürü sual sormalı ve “ya bakanlar politikalarını değiştirirler veya biz bakanları değiştireceğiz” demeli idiler. Onlar bunu söyledikleri gün parlamenter rejim işlemez olurdu.

O halde, parlamento neden vazifesini yapmadı? Reynaud, bu noktada da yine Pétain’in meşum tesirini görmektedir. Parlâmento, Fransa’nın ulûhiy-

yet derecesine çıkardığı Verdön galibinin otoritesi karşısında kendi otoritesinden feragat etmiş gibi idi. Zira o Verdön galibi ordunun mükemmel olduğunu söylüyordu.

10 — Reynaud, birinci cildin son bahsinde Avusturya'nın Almanya'ya katılması; Çekoslovak hadiseleri ve Münih siyasetinden oldukça etraflı bir surette bahsetmiş; bunların Fransa üzerindeki tepkilerini anlatmış ve bazı gizli noktaları da açıklamıştır. İkinci cihan savaşının arifesini de anlatan yazar 23 ağustos 1939 da yapılmış olan önemli bir toplantı hakkında bilgi vermektedir:

Barişi kurtarmak için her türlü gayreti harcamış olan Fransız dış işleri bakanı Georges Bonnet, Rusya'nın Almanya ile anlaşacağı öğrenilir öğrenilmez, millî müdafaa nazırları ile içtimaa çağırıyor. Daladier'nin başkanlığında yapılan bu toplantı da Başbakan üç soruya açık cevaplar verilmesini istiyor:

1 — Fransa; aksülamel göstermeden, Polonya veya Romanya'nın yahut bunlardan birisinin Avrupa haritasından kaybolmasını lâkaydı ile seyredebilir mi?

2 — Karşı koymak için hangi vasıtalara sahiptir?

3 — Halen alınacak tedbirler nelerdir?

A — Başbakan bu sualleri ortaya attıktan sonra Georges Bonnet birinci mesele hakkında "Romanya ağılebi ihtimal, Almanya'ya erzak ve mühimmat vermeğe razı olacaktır. Rusya'nın Polonya'ya hiç bir yardımda bulunmama çağını daha şimdiden kabul etmelidir. Türkiye, Rusya tarafından desteklenmeyince, ancak bir Balkan devleti taarruza uğradığı zaman işe karışacaktır.

Bu noktalar göz önünde tutularak taahhütlerimize sadakat gösterip derhal harbe girmeli midir yoksa bir mühletten istifade ederek askeri kudretimizi çoğaltmalı mıyız? fakat bu sonucu şık ihtiyar edilse dahi Fransa nihayet birkaç ay sonra yine taarruza uğrayacaktır demıştır. (593)

Reynaud, Georges Bonnet'nin Fransa'yı harbe sokmamak için Polonya'ya verdiği taahhütten sıyrılmak niyetiyle bu meclisi içtimaa çağırduğu toplantıdadır. (589) İçtimadan, maliye nazırı olmasına rağmen Paul Reynaud ve sömürge'ler nazırı Georges Mandel haberdar edilmemişler, ancak 1940'da zabıcalar neşredildiği zaman öğrenebilmişlerdir.

İçtimada Polonya ve Romanya'nın ne kadar dayanacakları hakkında general Gamlin'e soru'an suale general, Polonya'nın Alman kuvvetlerine karşı

baharına kadar mukavemet edeceği, Romanya'nın durumunun Macaristan ve Yugoslavya'ya bağlı olduğu yolunda cevap vermiştir.

Fransa harbe girmeyip te kuvvetlenme için bir mühletten istifade edecek olsa dahi Polonya ve Romanya kaynaklarını elinde tutacak olan Almanya daha da çok kuvvetleneceğinden şimdiden harbe girmekten başka bir çık mevcut olmadığına mutabık kalınmıştır. (594)

Görülüyorki Fransa harbin arifesinde büyük bir tereddüde düşmüş, Polonya'ya sarih bir teahhüdü olmasına rağmen harbe girip girmemek meselesini ciddi bir surette gözden geçirmiştir.

B — Vasıtaların durumu üzerinde hava nazırı Guy Lachambre modern avcı uçaklarının seri halinde imal edildiğini ve İngiliz - Fransız avcı uçaklarının İtalyan - Alman avcı uçaklarını teviz edeceğini; henüz seri halinde çıkmayan bombardıman uçakları için 1940 yılının bidayetine kadar beklemek lâzım geldiğini söylemiştir.

General Gamlin ile amiral Darlan kara ordusu ile donanmanın hazır olduğunun beyan etmişlerdir.

11 — Reynaud, Fransız komünistlerinin Moskovanın emrinde müteaddit defa siyaset değiştirmiş olduklarını hadiselere dayanarak sarih bir surette göstermiştir.

A — Maurice Thorez 15 nisan 1935 de parlâmentoda Fransa'nın Polonya ve Çekoslovakya ile olan ittifaklarını "Fransız emperyalizminin bir tezahürü" olarak gösteriyor ve "İşçi sınıfının bir harbe sürüklenmesine müsaade etmeyeceğiz" diyordu. 2 mayıs 1935 de Fransız - Rus ittifakı imzalandıktan ve Laval Moskova'ya giderek Stalin'den, komünistlerin harb tahsisatlarına itiraz etmemelerini temin etmesini rica ettikten sonra Fransız komünistleri Stalin'in emirlerini dinleyerek vatanperver oluyorlardı.

B — 1938 eylülünde Komünist partisi Rus siyasetinin peşinden yürüyerek Münih politikasını şiddetle tenkit ediyor. Harpten sekiz gün önce, 22 ağustos 1939 da, Humanité gazetesi, bu sefer Polonya'nın zararına yeni bir Münih derpiş eden Temps gazetesini takdir ettiği halde, ertesini gün Hitler'e Stalin anlaşınca Komünist gazetesi bu anlaşmanın "bütün barış dostlarını sadece sevindirmiş olduğunu" söyleyerek Moskova paktını tasvip ediyor. Ve aynı zamanda, Rus siyaseti Almanya ile batı devletleri arasında bir harbin zuhurunu istediğinden, Humanité de Polonya taarruza uğrarsa Fransa'nın ona vermiş olduğu yardım taahhüdünü yerine getirmesi lüzumunu öne sürüyor. (604 — 605)

C — 18 Eylül 1939 da Rusya Polonya'nın taksimine iştirak ediyor ve Hitlerle mutabık kalarak bir barış teklifi yapıyorlar. Bunun üzerine Fransız komünistleri da barışın kabul edilmesi lâzım geldiğini müdafaa ediyorlar. Fransa harbe devam edince komünistler harbi bir emperyalizim vasıtası olarak takbih edip, tayyare, silâh ve mühimmat fabrikalarında sabotaj yapıyorlar. Bunun üzerinedir ki Daladier komünist partisini dağıtıyor. (608).

12 — Fransız genel kurmayının Polonya muharebe'lerinden lâzım gelen dersini alamadığını, general De Gaule'un ikazlarının boşuna gittiğini (614-615) anlattıktan sonra Reynaud Fransız ordusunun Belçika'ya girmesi konusu üzerinde bilgi vermiştir.

Reynaud'ya göre müttefik orduların Belçika'da muharebeye tutuşmaları mağlûbiyetin başlıca sebeplerinden biri olmuştur. (618). Müttefiklerin Belçika'ya girmeleri meselesi ilk defa olarak İngiliz-Fransız genel kurmayları arasında 5 mayıs 1939 da görüşülmüş ve fakat bir karara bağlanmamıştır.

1 Eylül 1939 da general Gamlin, daha evvel yaptığı gibi, Daladier'ye bir mektup göndererek Belçika'nın hali hazır durumunun tamamen Almanya'nın lehine olduğunu bildiriyor. Polonya'ya ancak Belçika yolu ile büyük ve nihayet müssir bir yardım yapılabileceğini, Belçika istilâya uğradıktan sonra yardıma koşmanın hem müttefikler hem de bizzat Belçika için muhtaralarla dolu olduğunu anlatıyor.

Daladier, Belçika nezdinde yapılacak bir teşebbüsün akamete mahkûm olduğunu, zira Fransız ordusunu daha daha evvel kabule yanaşmadığını Gamlin'e bildiriyor.

Belçika kralı ancak 13 ocak 1940 da müttefik orduları Belçika'ya geçişine razı oluyorsa da kabine buna itiraz ettiğinden müttefik ordular zamanında Belçika'ya giremiyorlar. Reynaud Belçika hükümetinin bu kararını çok büyük bir hata olduğunu söylemektedir.

13 — Kitabın ikinci cildinin ilk bahsi "faal harb"e tahsis edilmiş Finlandiya harbi karşısında Fransa ve İngiltere'nin durumları anlatılmaya Fransa, Fin-Rus harbine karşı İngiltere'den daha fazla alâka duymuş, Finlandiya'ya yardıma gitmek istemiş, hattâ İsveç ve Norveç geçit vermiyecek olurlarsa zorla geçmeği dahi göze almıştır. Zira Fransa genel kurmayı Almanya'ya yeni bir cephe, bir "yıpratma cephesi" açtırmakta büyük faydalar sağlanabileceğinden, Almanya'nın hattâ İskandinavya yarım adasına taarruzuna tahsis etmek istemiştir. Fakat Finlandiya'ya yardıma gitmek müttefiklerle Fransa'nın münasebetlerini bozacağından İngiltere, Daladier'nin bu yoldaki kararına uymamıştır (26).

Finlandiya muharebesi karşısında, Fransız kabinesinin aczi görülünce parlamento 21 mart 1940 da Daladier'yi düşürmüş ve yeni kabineyi Reynaud kurmuştur. Reynaud, kabinesini kurarken karşılaşmış olduğu zorlukları muhtemel bir surette anlatmış ve meclisten itimat reyini isterken 268 reye karşı 131 aleyhte ve 111 de müstenkif bulunduğundan bir millî birlik kabinesi kurulmuştur. (17-20).

Reynaud, Norveç muharebeleri, ihraç hareketleri ve bu meselelerde İngiliz ve Fransız görüşlerini açıklamıştır. Almanya'yı Norveçten almakta olan İngiliz demirden mahrum bırakmak için ablukayı şiddetlendirmek fikri Reynaud'dan gelmiş, Fransa bunu İngiltere'ye kabul ettirmiştir. (22).

14 — Bundan sonra Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin Belçika'ya girişleri, bu mesele üzerinde askerlerin ve devlet adamlarının görüşleri açıklanmıştır. Belçika'ya giriş meselesi 9 nisan 1940 da Elysée'de yapılan harb komitesi toplantısında görülmüş, Amiral Darlan buna taraftarlık etmiştir. Reynaud bu harekete taraftar olan askerlere, asker ve malzeme bakımından Almanya'ya bir misli az bir durumda iken müttefiklerin Belçika'ya girmelerinin doğrudan doğruya olmayacağını sorunca General Gamelin bu hususta mesuliyetin kendisinde olduğu yolunda cevap vermiştir. (44).

Reynaud, kuzey doğu orduları Başkomutanı general Georges'un bu fikre taraftar olduğunu tahmin ve ümit ederek onun fikrini sormuş, o da Gamelin'le müttefik bulunduğu söylemiştir. Harbiye ve Millî Müdafaa nazırı Daladier de Belçika harekâtına tamamiyle müzahir olduğunu açıklamıştır.

Bunun üzerine toplantıda Belçika hükümetinin muvafakatı alındığı takdirde harekâtın yapılacağına karar verilmiştir. (45).

Bundan sonra Reynaud Londra'ya gitmiş, Fransız harb komitesinin kararını İngiliz hükümetine bildirmiş ve Belçika'nın muvafakatını almak için çalışacağı kararlaştırılmıştır.

Fakat Belçika müttefiklerinin kendi ülkesine girmelerine müsaade etmemesi böylece Belçika harekâtı tam bir ay, yani Belçika'ya taarruz gününe kadar geciktirilmiştir.

Reynaud, Norveç muharebelerindeki betaetten ve başarısızlıktan, Belçika harekâtına muhalif bulunduğundan 9 Mayıs'ta Cumhurbaşkanına ile görüşmüş, bundan sonra aynı gün kabineyi topluyor; Norveç'teki hataları sayıyor ve general Gamelin'i Başkomutanlıktan uzaklaştırmak lüzumunu öne sürüyor; bu Harbiye ve Millî Müdafaa nazırı olan Daladier itiraz ediyor. Bunun üzerine Reynaud Başbakanlıktan çekileceğini Cumhurbaşkanına bildiriyor. Cumhurbaşkanı da Lyon'da bulunan Meclis reisi Herriot'yu görüşmek üzere çağırıyor.

ıyor. Fakat o gece Alman ordusu Belçikaya taarruz ediyor. Bunun üzerine bu zor şartlar içinde kendisi Başbakanlıktan çekilmekten vazgeçtiği gibi Belçika harekâtını hazırlamış olan Gamelin'i de uzaklaştırmayı isabetsiz buluyor. (54).

Yazar, Po'onya harbinden sonra zırhlı tümenlerini iki misline çıkarmış olan Hitler'in batıda açtığı bu yeni taarruz ve muharebeleri, Alman ordusunun tatbik ettiği muharebe plânını, Fransız mağlûbiyetinin askerî sebepleri araştırmıştır: Fransız yüksek komutanlığı taarruza kalkan bir ordunun fevke doğru yürüdüğü kanaatını beslemiş, Alman taarruzundan korkmak dursun bunu arzu etmiş, Almanya'nın Belçika ve Hollanda'ya taarruzunu tahrik etmek istemiştir. Askerler, karada ve havada Fransız ordusunun hazır olduğuna inanmışlardı. (61).

Batı muharebelerinde Fransız yüksek komutanlığının uğradığı sukutu hayaller ve yaptığı hatalara temas eden yazar sukutu hayaller arasında şunları saymıştır: A — Fransız askerleri Hollandalıların Peel bataklığında iki veya üç gün tutunacaklarını ümit ettiği halde bu tahakkuk etmemiştir. B — Belçikalıların Alman ilerlemesini birkaç gün durduracakları tahmin edilmişken bu ümid de boşa çıkmıştır. C — Ricat eden Belçika kuvvetlerinin Fransız komutasının emrine girerek çarpışacakları beklenmiş, bu da zuhur etmemiştir. (62).

Fransız yüksek komutanlığının yaptığı hatalara gelince; Alman kuvvetlerini Majino hattını son noktası olan Montmédy ile Anvers arasında tutmak lâzımdı. Bu hattın kuzey tarafından yani Anvers tarafından pek korkunç bir icap ederdi. Zira burada Anvers müstahkem mevkiî bulunduğu gibi Dyle ve Nétthe ırmaklarıyla bataklık bir hale getirilmişti. Alman kuvvetleri orada yürüyemezdi. O halde en tehlikeli muntikalar: 1 — Namour ile Dyle arasındaki vadi; 2 — Ardenlerin kuzeyinde Dinant muntikası; 3 — Güney doğusunda Sedan muntikaları idi. Bunlardan son ikisi en fazla tehlikeye maruzdu.

Böyle olunca son iki vadiyi miktar bakımından fazla, kalite itibariyle de iyi kıtalar ve dâfii tanklarla tutmak ve aynı zamanda Sedan ve Dinant'ın gerisinde çok miktarda ihtiyat bulundurmak doğru idi. Fakat bunlardan hiçbirisi yapılmadı. "Müttefikler zayıf olabilecekleri yerlerde kuvvetli oldukları kuvvetli olmaları lâzım gelen yerlerde zayıf bulundular" (66) Meselâ, "Fransanın kapısı" olan Sedan da en kötü teçhizat'a mücehhez en yaşlı askerden bir sınıftan ihtiyatlardan üç tümen kuvvet bulunduruldu. (69).

İkinci mühim askerî hata, general Corap'ın ihtiyatlarını Philippeville ile Verdun'ün kuzey Verdun'ün kuzey doğusunda bulundurmaları, yani ihtiyatların cepheye çok yakında tutmaları idi. (68).

Yazar, Sedan vadisini tutan Hutzinger ordusu ile Dinant vadisini tutan ordunun dağılışı'larını, bu cephelerin dramatik halini hikâye etmiştir.

14 Mayıs 1940 da Fransız cephesi yarılıp Fransız ordusunun durumu kötüleşince Fransa İngiltere'nin muharebelere daha geniş ölçüde iştirakini temin etmeğe çalışmış, Reynaud 14 mayısta Çörçil'e yolladığı bir mektupla düşmanın Parise doğru yürüdüğünü, İngiltere'nin daha büyük hava kuvvetleriyle muharebeye iştirakini istemiş ve bütün gayretler Fransa'daki kara muharebeleri üzerinde toplanmıştır. Bir halde ki, Fransız harbiye nazırının, Romanya ve Türkiye'ye verilmek üzere göndermek istediği 100 tankı general Gamelin Marsilya'da durdurmuştur. (114).

Fransız cephesinin çökmesi üzerine Reynaud bir yandan İngilizlerin muharebeye daha büyük bir gayretle iştiraklerini temine gayret ederken diğer yandan da milletin mâneviyatını sağlam tutmağa önem vermiş ve bu maksatla mareşal Pétain'i Madrid büyük elçiliğinden Başbakan muaviniğine, Suriye'deki yakın doğu kuvvetleri başkomutanı General Weygand'ı, Gamelin'in yerine başkomutanlığa getirmiştir. Zira bu her iki şahsiyet de 1918 zaferini temin etmiş olan büyük askerlerden hayatta kalan iki şanlı komutandı. Memleketin en kritik bir zamanında bu iki askerden birinin hükümet mesuliyetine iştiraki, diğerinin de başkomutanlığı kabul etmiş olması Reynaud'da, onların memleket için kendilerini fedaya hazır oldukları kanaatını uyandırmıştır. Reynaud Pétain'nin bozguncu mazisini bilmekle beraber Fransız halkı üzerinde sonu bir perestije sahip olan Verdun galibini iş başına getirmeyi, ordunun ve memleketin maneviyatını bu suretle sağlam tutmayı lüzumlu ve zaruri görürdü. Kaldı ki biri kabineye girerken, diğeri başkomutanlığı üzerine alırken her iki askerde de katıyen bozguncu bir hal sezilmemiş, harbin devamına abahhtar olduklarını asla belli etmemişlerdir. (124-125). Bütün basın Pétain ile Weygand'ı pek sitayişkâr sözlerle alkışlamışlardır. (125-128). Reynaud, harbi daha büyük bir enerji ile devam ettirmek için kendilerine başvurduğu bu iki şanlı askerle, harbe devam meselesinde bilâhare ihtilâfa düşeceğini kaçıran aklından geçirmemiş ve bu noktada büyük bir hata işlediğini itiraf etmiştir.

Reynaud, biri kara orduları baş komutanı ve diğeri kuzey doğu kuvvetleri baş komutanı olan general Gamelin ile general Georges arasındaki ihtilâfın mahdelif safhalarını nakletmiş, yüksek komutanın iki ayrı elde bulundurulmasının mahzurlarını göstermiştir. General Georges, bir başkomutanda olma gereken yetkilere sahip bulunmadığını iddia etmiş, yüksek komutanın iki ayrı kişide bulunması yüzünden bir takım tereddütler ve geçikmeler hasıl olmuştur. General Gamelin, başkomutanlıktan ayrılacağı gün, 19 Mayıs sabahı Georges'in karargâhına geliyor; onunla bir müddet konuşuktan sonra bir kâ-

ğit ve kurşun kalem istiyor; birşeyler yazıyor; kâğıdı katlayıp, kendisi karar-gâhtan ayrıldıktan sonra okumasını söyleyerek Georges'e veriyor. Gamelin bu kâğıtta, kuzey-doğu cephesi baş komutanının selâhiyetlerine müdahale etmek istememekle beraber, durumu düzeltmek için, şahsî ve gizli kaydıyla alınması gereken tetbirler hususunda ona bir takım telkinlerde bulunmuştur. Georges'a göre baş komutanlıktan ayrılmak üzere olduğunu bilen Gamelin (140-141) bu suretle mesuliyetten kaçınmış ve onu kendisinin üzerine yüklemek istemiştir. Zira Gamelin, alınması lüzumlu ve zarurî gördüğü bu âcil tetbirleri alması için Georges'a emir vermek yetkisine sahipken bunu yapmayıp ona telkinlerde bulunmuş; durum daha da vehamet kesbederse mesuliyeti mahiyetindeki üstüne yıkmayı düşünmüştür.

Reynaud, yüksek komutanın iki ayrı elde bulunmasının mahzurlarını gösterirken büyük Frederik'in "bir kötü general iki iyi generalden daha iyidir" yolundaki sözünü zikrediyor ve bu büyük mahzurların istikbalde önünde tutulması gerektiğini hatırlatıyor.

Yazar, 19 mayısta başkomutanlığa getirilmiş olan Weygand'ın durumu düzeltmek için hazırladığı plândan uzun uzadıya bahsettikten sonra Weygand plânının akim kalmasının sebepleri üzerinde kat'i bir hükümde bulunmaktan çekiniyor. İngilizlerin Weygand'ın emirleri hilâfına limanlara doğru çekildiklerini vesikalara dayanarak gösteriyor ve fakat Weygand plânına suya düşmesinde kat'i hükmün verilmesini askerlere bırakıyor. (159).

15 — Eserde, üzerinde ısrarla durulmuş olan meselelerden biri de Fransa'nın İngiltere'den ayrı olarak bir mütareke imzalayıp imzalamaması hususundaki görüş ayrılıklarıdır.

25 mayısta Elysée'de toplanan harb komitesinde general Weygand harbin devamı meselesi üzerinde İngiltere hükümeti ile derhal müzakerelere bağlanması lüzumunu öne sürüyor. Pétain de bu teklifi destekliyor. Yazara göre Weygand, teklifini kabul ettirmek için durumu çok karanlık göstermiştir. Halbuki bilâhare hadiselerin de isbat ettiği gibi 25 mayısta başkomutan durumu olduğundan fazla ümitsiz göstermiştir. (180). Reynaud mütarekeye gözetle aleyhtarlık etmiştir: A — Fransa'nın kaderi ve istiklâli iki büyük anglo-sakson demokrasisine sıkı sıkıya bağlıdır. B — Fransa, bu devletlerin yardımı olmaksızın harpten sonra da kendisini kalkındıracaaktır. C — Fransa'nın elinde Avrupa'nın ikinci derecede kuvvetli bir filosu vardır. D — Fransa, müttefiki İngiltere'ye karşı münferit mütareke imzalamak hususunda bir tahhüt altına girmiştir. (28 mart 1940 taahhüdü).

Pétain ile Weygand münferit mütarekeye taraftar oldukları gibi Fransız halkını düşmanın elinde bırakıp dışarı gitmenin de aleyhinde bulunuyor.

lar, her ikisinde İngiltere'nin yakında yenileceğine inanmışlardır. Fransa'da nizama muhafaza etmek için orduyu muhafaza etmek lüzumuna da kanidirler. (177).

Reynaud, Pétain'le Weygand'ın fikirlerini beğenmediği halde onları iş bından uzaklaştırmaktan çekinmiştir: A — Fransız halkının maneviyatını yüksek tutmak için hemen bir hafta önce iş başına getirmiş olduğu bu iki şanlı askerinin mütarekeye taraftar olduğunu öğrenecek olan memlekette bir ümitsizlik havası esecektir. B — Başbakanla başkomutan arasındaki bu görüş ayrılığının ortaya çıkması memlekette olduğu kadar kabine üzerinde de kötü tesirler bırakacaktır. C — Esasen Weygand başkomutanlıktan uzaklaştırılsa bile onun yerine getirilecek değerli bir asker mevcut değildir. Kuzey-Doğu cephesinin betbaht başkomutanı Georges'dan başka orduda prestij sahibi üç general vardı. Biri Hutzinger. Fakat ordusu Sedan'da yarılmış olan bu general Fransız felâketinin menşesinde bulunuyordu. İkincisi Giraud idi; o da esir düşmüştü. Üçüncüsü ölmüş olan Billotte di. (178). 1914 harbinde olduğu gibi bu harpte yüksek askerî şöhretler kalmamıştı. Joffre, Foch, Galliéni, Fayolle, Franchet d'Esperey, Sarraill, Dubail, Mounoury, Castelnau, Mangin, Maistre, Guillaumat gibi askerlere bu harpte rastlanmıyordu. Zira 1914 harbinde Fransa seçkinleri esirgememiş, şef olabilecek istidatlar hep harcanmıştı. D — Mütareke hususunda hükümet'e Pétain ve Weygand arasındaki ihtilâf gizli kalmalı idi. Aksi takdirde bu, düşman propogandasının eline en tehlikeli bir silâh vermiş olurdu. Almanya Reynaud'nun harpçi ve kan dökücü olduğunu söyleyerek Fransız halk efkârını ikiye bölerdi.

İşte Reynaud bu sebeplerle askerlerle arasının açılmamasına dikkat etmiş mütareke yapılıp yapılmaması hususunda açılacak müzakereleri imkân nisbetinde geciktirerek, harbe Kuzey Afrika'da devam imkânlarını hazırlayıp, mütarekeye taraftarlık edeceklerini tahmin ettiği nazırları kabinesinden çıkardıktan sonra bu meseleyi görüşme konusu yapmak taktiğini gütmüştür. (179). Kabine mütarekeye tam aleyhtar bir durum alırsa o zaman Pétain'le Weygand'ın da kendi fikirlerinden vaz geçeceklerini ümit etmiştir.

Böyle olduğu halde general Weygand, Pétain dâvasında mütarekeden ilk bahsedenlerin Reynaud ile Cumhur başkanı Lebrun olduğunu söylemiştir. Reynaud'ya göre Weygand hakikatları birçok defa tahrif etmiş ise de bu yolda onun en cüretkâr sözleri mütareke üzerindeki olmuştur. (181).

Pétain münferit mütareke hususunda Weygand'dan daha ileri gitmiştir. Ona göre Fransa'nın İngiltere'ye karşı vazifesi ondan gördüğü yardım ölçüsündedir. Bu yardım ise pek fazla zayıftır. Böyle olunca İngiltere'ye karşı Fransanın taahhüdünün önemi kalmamıştır. (181-182).

Kuzey Afrika'da harbe devam taraftarı olan Reynaud oradaki 400 bin kişilik kuvveti ana vatandan göndereceği yeni kuvvetlerle takviye etmek için iki sınıfı daha silâh altına alıp oraya göndermek istiyor. Buna ordu kurmay başkanı general Colson "beyhude! onlara verecek silâh bulamayacaksınız!" yolunda cevap veriyor. (186). Amiral Darlan da bu iki sınıf askeri, hattâ İngiltere'nin yardımı ile dahi, Afrika'ya sevkedecek imkânlarla sahip olmadığını söyleyince Reynaud bu defa yarım sınıfı, yani tasavvurunun dörtte birini, 125 bin kişiyi Afrika'ya yollamağı düşünüyor. Bu hususta da general Noguès Cezayir'den 2 haziranda Reynaud'ya bir tel çekerek Afrika'ya gönderilecek askerin orada karşılaşacağı müşkilâtı sıralıyor: A — Cezayir ve Fasta ne kışla ne baraka ve ne de yatma vasıtaları yoktur. B — Techiz ve teslih vasıtaları ana vatandan temin edilmelidir. C — Talim bakımından bütün kadrolar da ana vatandan gönderilmelidir. D — Kuzey Afrika'da eylül sonuna kadar fazla sıcaklar hüküm sürdüğünden buraya gönderilecek olan genç Fransız askerlerinin sıhhi durumları da düşünülmemelidir. Zira Kuzey Afrika'da sıhhi vasıtalar pek noksandır.

General Noguès bütün bu imkânsızlıkları saydıktan sonra Cezayir ve Fas'ta ancak 20 bin kişilik bir kuvvetin yerleştirilip yetiştirilebileceğini bildiriyor. (188-189).

16 — Reynaud; bundan sonra İtalya'nın harbe girmesini önlemek için Fransa'nın sarfettiği büyük gayretlerden bahsetmiştir. Fransa'nın amacı İtalyayı tarafsızlıkta tutmaktır. Roma'daki Fransız büyük elçisi François Poincaré'ye bu yolda talimat verilmiştir. Fakat İtalyan dış işleri bakanı Kont Ciano büyük elçiye İtalyan dış siyasetine istikamet verecek olan esaslı amil ve sözlerle haber vermiştir: "Beyhude propoganda gayretleriyle yorulmuyoruz; zafer, işte yegâne propoganda. Eğer zafer kazanırsanız sizinle beraberiz; aksi halde size karşı oluruz." (191). Filhakika harbin başından muharebelerin bittiği cephesinde faal bir duruma girmesine kadar geçen müddet zarfında İtalya Fransa'ya harb malzemesi satarak para kazanmıştır. (191).

İngiltere ve Fransa İtalyan tarafsızlığını, daha doğrusu harb dışı durumunu devam ettirmek maksadiyle İtalya ile aralarındaki ihtilâfları dostane bir şekilde halletmek için 1940 nisan ve mayısında İtalyan hükümeti nezdinde müteaddit teşebbüslerde bulunmuşlar, Papa ile Rozvelt araya girmek için gayret sarfetmişler; fakat bunların hepsi semeresiz kalmış, "bu teklifler ve müdahaleler Duçede, kendi zaaflarını müdrik düşmanlarla karşı karşıya bulunduğu intibahı uyandırmaktan başka bir tesir bırakmamıştır." (192).

Esasen Fransa hükümeti 1 eylül 1939 dan evvel ve sonra, İtalya ile Fransa arasındaki ihtilâfları halletmek için İtalya'ya müteaddit tekliflerde bulunmuş ve fakat karşı taraf buna yanaşmamıştır. (196).

Fransa'da cephe yarılıp askeri durum kötüleşince, Roma'daki Fransa büyükelçisi İtalya'ya karşı fedakârlıkta bulunmak, bu devlete kat'i ve vazih teklifler yapmak zaruretini kendi hükümetine bildiriyor. Büyük elçi bu noktada hükümetini o derece sıkıştırıyor ki, Reynaud'dan acele ve sağlam bir cevap alması için elçilik kâtiplerinden birini bu iş için Paris'e gönderiyor.

İtalya'yı memnun bırakmak için yapılacak fedakârlıklar İngiltere'yi de memnundireceğinden, Reynaud 25 mayısta Londra'ya gidiyor. Ancak bu noktada İngiltere Fransa'dan daha soğuk kanlı davranıyor ve nitekim Çörçil, Çemberlain ve Attlee fedakârlığa pek yanaşmıyorlar.

Çörçil'le Reynaud, Roosevelt vasıtasıyla Mussolini'ye bir teklifte bulunmaya karar veriyorlar. 26 mayısta Roosevelt Duçe'ye mesajını yolluyor; onun isteklerinin bildirilmesini, kendisinin de bunları İngiltere ve Fransa'ya bildireceğini, taraflar arasında bir anlaşma olursa kendisi araya girdiği takdirde bu anlaşmanın harp sonunda harfiyen tatbikinde onun da taahhüdü olduğunu söylüyor. Mussolini verdiği cevapta, hareket serbestisini muhafaza edeceğini ve her ne olursa olsun müzakereye girmek istemediğini bildiriyor. (206).

Bundan sonra Fransa tek başına müteaddit teşebbüslerde daha bulunmuş ve fakat bunlar hep sonuçsuz kalmış, 10 haziran 1940 da İtalya İngiltere ve Fransa'ya karşı harbe girmiştir. Kont Çiyano bu kararı Fransız büyük elçisine bildirdiği zaman o "ne sebeple?" diye sorunca Çiyano: "İttifakımız sebebiyle!" diyor ve büyük elçinin bu sözlerini cevapsız bırakıyor: "yere düşmüş bir adamı hançerliyorsunuz." (283).

Reynaud, İtalya'yı harbe sürüklerken Mussolininin neler düşündüğünü ve İtalyan ordusunun harbe hazırlıksız girdiğini genel kurmay başkanı Bodoglio'nun hatıralarından iktibaslar yaparak göstermiştir: Bodoglio İtalya'nın harbe hazır olmadığını, bunun bir intihar olacağını Mussolini'ye söylemiş, o da cevaben: "Eylülde herşey sona erecektir. Barış masasına muharip safiyle oturmam için sadece birkaç bin ölüye ihtiyacım vardır." (226).

İtalya halkı harp ilânını şevksiz karşılamıştır: 10 haziranda Mussolini Venezia sarayının balkonundan harbin ilânını bildiren nutkunu söylerken partinin "ileri gelenlerinden" ve "esirlerinden" mürekkep bir "sürü", Duçe'nin her cümlesini alkışlamak emrini almışlar, nutuk bitince da halk mutlak bir sessizlik içinde dağılmıştır. (227).

Reynaud, bundan sonra Belçika'nın teslimine ait malûmat vermiş Dünyaya ricatı üzerinde, rakamlara dayanarak açıklamalarda bulunmuştur. Tablâyede ilkin daha ziyade İngiliz askeri kurtarılmış, 31 mayısa kadar 220 bin İngilizden 150 bini, 200 bin Fransızdan da 15 bini kurtarılmıştır. Reynaud'ın

Çörçil nezdinde yaptığı teşebbüsler sonunda kurtarılan Fransız askerinin sayısı 110 bine çıkmıştır (251-252).

17 — Kitapta bilhassa haziran başlarından itibaren İngiltere ile Fransa arasında, İngiltere'nin daha büyük bir gayretle muharebelere iştiraki için yapılmış olan müzakerelere büyük bir yer ayrılmıştır. Bu hususta Reynaud ile Çörçil arasında bir sürü muhabere cereyan etmiştir. Dukerque ricatından sonra muharebenin hemen bütün yükü Fransa üzerinde kalmıştır. 7 haziran Fransa'daki İngiliz kuvvetleri, general Fortune'nin komutası altında bulunan 20 bin kişilik bir tümenle, 20 mayısta Fransa'ya çıkarılıp muharebelere başlatacağı yığılmış ve 3 bin kişi ile 180 tanktan mürekkep bir zırhlı tümenidir. (280).

12 haziran sabahı Reynaud, Pétain, Weygand, De Gaulle (5 haziran itibaren kabinede Millî Müdafaa Müsteşarıdır), Çörçil, Eden ve general John Dill arasında Briaire'de bir toplantı yapılıyor.

Çörçil, İngiltere'nin sonuna kadar harbe devam edeceğini söylüyor. İngiltere'ye bir Alman taarruzunun yapılmasını beklemekte olduğunu ve bu taarruzun Fransız cephesini tesbite yarıyacağını anlatıyor. O gece ihraç edilen bir Kanada tümeniyle Fransa'daki İngiliz kuvvetlerinin 4 tümene çıkması gerektiğini, yeni bir tümenin de 20 haziran sıralarında ihraç edilebileceğini bildiriyor. Eğer Fransız ordusu 1941 baharına kadar tutunabilecek olursa o zaman İngiltere'nin 20-25 tümen kuvvete sahip olacağını ve bunu istenilen yerde kullanacaklarını söylüyor. (298).

Sonra Weygand cephe durumlarını izah ediyor; zaferi yine ümit ediyor söylüyor ve Reynaud ile birlikte İngiltere'den bilhassa uçak yardımı istenmesini ve bunların Fransız toprağında üs tutmalarını istiyorlar.

Weygand, anavatan işgal edilecek olursa Fransanın harbi devam etmeye kadir olup olamayacağını bilinmeyeceğini de ortaya atıyor.

Reynaud, baş komutanın bu sözlerinin Fransa'nın münferit bir müdahale yapmak istediğini açığa vurması itibariyle hemen söze karşıyor ve başkomutanın askerî plân üzerinde en selâhiyetli bir fikir verdiğini, fakat harbe devam meselesinin siyasi mahiyette olup hükümetin kararına bağlı bulunduğunu söyleyerek Weygand'ın sözlerini tamir ediyor. (300).

Çörçil, muntazam bir mukavemet imkânsız olunca çete harbi nezdinde bir harbin yapılabilip yapılamıyacağı yolunda bir söz ortaya atınca, Pétain memleketin harabesi demek olacağını söylüyor.

Çörçil, kendi memleketinin, her ne olursa olsun, harbe devam etmesini

vuzuhla belirtiyor. Reynaud, Fransız hükümetinin kararının da bu yolda olduğunu ilâve ediyor. Çörçil, Fransa harbi durduracak olursa Fransız filusunun ne olacağı konusunu ilk defa burada öne sürüyor.

Toplantıdan sonra Reynaud, Pétain ve Weygand'la görüşerek onlara İngiltere'den ayrılmanın mahzurlarını anlatmış, Weygand, Pétain'in de tasvip ettiği şu sözleri söylemiştir: "Eğer İngiltere'ye sadık kalmak için bir barış imkânını reddederseniz memleket sizi affetmez". (303).

18 — Bundan sonra münferit mütareke bahsi alevlenmiş ve Fransız kabinesindeki çekişme şiddetlenmiştir. Aynı gün, 12 haziranda, Cangé de yapılan ilk kabine içtimasında Weygand, hükümetin mütareke istemesi lüzumunu müdafaa ediyor ve muharebenin devam etmesi ordunun inhizamıdır, diyor. Askerlerle karışık olarak kaçmakta olan muhacir kitlelerinin umumi bir karşılığı tevlit edebileceğini, sosyal nizamın muhafazası için mütareke yapmak zaruretini anlatıyor.

Reynaud, yukarıda hülâsa ettiğimiz fikirlerle başkomutana karşı koyuyor ve Bretagne'a çekilerek oradan İngiltere ile teması muhafaza edip, imkân nisbetinde harbe devam edilmesini ve bu imkân mevcut olmadığı zaman da Kuzey Afrika'ya geçilmesi yolundaki tezini müdafaa ediyor. (314-315).

Weygand, askerin bitap bulunduğunu, mücadeleye artık devam edemeyeceğini, derhal mütareke istenilmeyecek olursa karşılığın ordulara ve sivil halka, muhacirlere de yayılacağını o zaman mütarekenin de artık faydasız olduğunu söylüyor. (315). Bu talebi sadece Pétain'le, Prouvost destekliyor.

Toplantı sonunda, ertesi günkü içtimada Çörçil'in davet edilmesine karar veriliyor. Zira Çörçil sabah-eyin yapılmış olan toplantıda kendisini yenden dinlemeden Fransa'nın bir karara varmamasını söylemişti.

Reynaud, 13 haziran öğleden sonra Tours'da Çörçil'le görüşüyor. Fransız askerlerinin bir mütareke istediklerini bilen Çörçil'den daha fazla yardım koparacağını ümit eden Reynaud bu konu üzerinde konuşuyor. Amerika nezdinde yapacağı bir teşebbüsü İngilterenin de desteklemesini rica ediyor. Kendinin harb taraftarı olduğunu ve fakat mütarekeçiler bir hükümet kuracak olursa İngiltere'nin Fransa'ya karşı nasıl bir durum takınacağını Çörçil'den soruyor. Çörçil, İngiltere'nin Fransız dâvasını benimsemekte devam edeceğini, İngiltere harpten zaferle ayrılacak olursa Fransanın eski haliyle ihya edileceğini ve fakat bu sözlerin Fransayı 28 mart taahhüdünden beri kılmak demek olmadığı yolunda cevap veriyor. Bu toplantıda donanmadan bahsedilmiyor. Roosevelt'den cevap alındıktan sonra bir kere daha görüşmeğe karar veriyorlar.

Reynaud, Canggé'ye gidiyor ve kabineyi topluyor. Weygand Fransa'dan çıkmıyacağını, hattâ emir dahi olsa Fransa'yı terk etmeyeceğini söylüyor. Reynaud, bu söz'er üzerine Weygand'ı değiştirmek lâzım geldiğini anlıyorsa da bunu derhal yapamıyor. Zira Weygand'ın uzaklaştırılması ile Pétain'nin de birkaç arkadaşıyla hemen istifa edeceğini, halbuki böyle kritik bir zamanda kabineyi istifalarla zayıflatmak değil, onda tadilat yapmanın doğru olacağını düşünüyor. (325).

Weygand'dan sonra Pétain'in Fransa'yı terk etmenin imkânsızlığını, Bretagne'da inhizam halindeki Fransız kuvvetleriyle bir mukavemet kurulamayacağını, bunun ancak taze İngiliz kuvvetleriyle yapılabileceğini söylüyor. "Ben Fransız toprağını terk etmemek ve vatan ve onun çocuklarına empoze edilecek ızdırabı kabul etmek fikindeyim. Acılarımı ve sefaletini paylaşmak için Fransız milletinin içinde ka'acağım. Benim nazarımda mütareke ebedî Fransa'nın devamının zaruri şartıdır." diyor. (325).

Pétain'nin bu sözleri harbe devam taraftarları için ağır bir darbe olmuş, nazırların bir kısmını da o tarafa geçirmiştir.

15 haziranda öğleden sonra Reynaud başkomutanla bir görüşme daha yapıyor. Weygand, hükümetin Fransa'dan ayrılamıyacağı hakkındaki kararında ısrar ediyor; Reynaud da hemen o gün kabine toplantısından sonra Weygand'ı değiştirmek lâzım geldiği neticesine varıyor. (338).

15 haziran saat 4 de kabine cumhur başkanının reisliği altında toplanıyor. Başkomutan durumun her saat biraz daha vahimleştiğini ve acele olarak mütareke istemek gerektiğini, bunun bir zaruret olduğunu söylüyor ve cepheden gelen haberleri almak için yandaki odaya geçiyor.

Reynaud, eğer başkomutanlık durumu cidden böyle tehlikeli görüyor ise, Hollanda'nın yaptığı gibi, derhal ateş kes emrini verebileceğini ve fakat hükümetin harbe devam edebileceğini söylüyor. Bu sureti halle Weygand'ı istifa etmek için Pétain yandaki odaya gidiyor ve çeyrek saat sonra gelerek istifa edemediğini söylüyor.

İşte bu şartlar içinde Reynaud, Weygand'ı değiştirmeyi düşündüğü bir sırada Başbakan muavini Chautemps'nin ortaya attığı bir teklif durumu bütünü karıştırıyor: Chautemps, Kuzey Afrika'ya geçecek nazırların halk edip karşısında durumlarını takviye etmek, onları mazur göstermek için, gayri bilibili kabul olacağı tahmin olunan mütareke şartlarının düşmandan sorulmasını ve bu şartların ilân edilmesini teklif ediyor. Bu takdirde halk, kabineyi Kuzey Afrika'ya geçmekten başka yapacak bir işi olmadığını görecektir.

Bu suret'e kabine ikiye bölünmüş oluyor ve Weygand-Pétain grubu...

ının mahzurlarını sayıyor: mütareke şartlarının düşmandan sorulmasının Fransa'da mukavemet ruhunu kıracağını söyleyerek şiddetle itiraz ediyor.

Bu suretle kabine ikiye bölünmüş oluyor ve Weygand'Pétain grubu şimdiki Chautemps grubuyla birleşmiş oluyor. Yeni teklif 13 lehte ve 6 aleyhte rey kazanınca başbakanın durumu zayıflıyor. Reynaud, Cumhur başkanına dönerek istifa ettiğini bildiriyor. Lebrun, elini masaya vurarak şiddetle itiraz ediyor ve kendisinin de istifa edeceğini söyleyerek ekseriyetin teklifine boyun eğmesi için Reynaud'ya ricada bulunuyor.

Reynaud, bunun üzerine İngiltere'nin münferit mütarekeye muvafakat edip etmeyeceğinin sorulmasında fayda mülahaza ediyor. Chautemps'nin teklifi İngiltere'nin müsaadesiyle yapılabacağından, İngiltere muvafakat etmeyecek olursa Reynaud, kendi durumunun kuvvetleneceğini umuyor ve içtimadan sonra, kabinenin ekseriyetinin fikri olduğunun söyleyerek İngiliz büyük elçisine meseleyi açıyor. (342).

16 haziran saat 10 da Reynaud, hükümetin Kuzey Afrika'ya geçmesi fikrini desteklemelerini Meclis reisi Herriot ve ayân reisi Jeanneney'den rica ettikten sonra saat 11 de kabineyi topluyor. Ve filhakika ayân reisi kendi adına Herriot adına hükümetin Afrika'ya geçmesi fikrinde olduklarını söylüyor.

Bunun üzerine, mütareke talebindeki geçikme dolayısıyla Pétain cebinden bir istifa mektubu çıkararak okuyor ve meclisi terk etmek istiyor. Reynaud, itidal tavsiye ediyor; hiç olmazsa İngiltere'den gelecek cevabı beklemek durumunu belirtiyor. Pétain, mektubu elinde, bu sözleri ayakta dinliyor ve muvafakat ediyor.

Az sonra İngiliz büyük elçisi, Fransız filusunun İngiliz limanlarına gönderilmesi şartıyla İngiltere'nin münferit mütarekeye razı olduğunu bildiriyor. Reynaud, Fransa harbe devam edeceği cihetle bunun, Kuzey Afrika'yı İtalyan filusunun teşebbüslerine terk etmek demek olacağını söyleyerek itiraz ediyor. Bunun üzerine bir kaç saat sonra, İngiltere Fransa'ya verdiği muvafakatı geri alıyor.

Bu sıralarda Londra'da bulunan De Gaulle, telefonla Reynaud'ya, İngiltere'nin Fransa'ya bir ittifak teklifi yapacağı haberini veriyor ve teklifin metnini bildiriyor. Muhteme'len de Reynaud'nun müşterek harp kabinesinin başkanı olacağını ilâve ediyor. (351).

De Gaulle'den sonra Çörçil'de telefon ederek ittihada prensip itibariyle muvafakat ettiğini ve ertesi gün çin Quiberon'da buluşmayı teklif ediyor.

"İngiltere ile ittifak istiklâl, Almanya ile ittifak esaret mânasını taşıdığından" Reynaud bu teklifi sevinçle karşılıyor. (350).

Kabine aynı gün, 16 haziran, saat beşte toplanıyor. Reynaud, ittihat meselesini açıyor. Ybarnegary İngiltere'nin Fransa'yı bir dominyon yapmak niyetinde olduğunu haykırıyor. Chautemps'da bu tenkitlere iltihak ediyor. Kabine, tek lifi nefretle karşılıyor.

Reynaud, İngiltere'nin muvafakatı alınmadığı cihetle artık Chautemps teklifinin yapılamıyacağını söyleyerek mütarekenin imzalanmamasında ısrar ediyor. (353). Başbakanı, Dahiliye nazırı Mandel şiddetle destekliyor ve sert konuşuyor; onunla Chautemps arasında bir dilleşme oluyor.

Fakat Başbakanın durumu son derece nazikleşmiş, iki başbakan müzare ile birlikte nazırların bir çoğu da ona karşı bir cephe almışlardır. Weygand'ı değiştirmeyi düşünen Başbakan şimdi kendisi çekilmek zorunda kalıyor.

Yeni kabineyi kurmağa yine kendisinin memur edileceğini umarak istifasını Cumhurbaşkanı'na veriyor. Fakat bu arada, yeni kabine içtima hilâfı iken Weygand Cumhurbaşkanı'na tesir ve tazyik altına almıştır: General Georges'un, cephe durumlarının gittikçe vahamet peyda ettiğini ve karar vermemek kat'i bir zaruret olduğunu bildiren telini başbakana vermek lâzımken Cumhurbaşkanı'na verdimiştir.

Cumhurbaşkanı, Reynaud'yu hükümetin başında muhafaza etmek istediğini ve fakat onun da ekseriyetin kararına boyun eğmesini kendisinden istiyor. Reynaud bu siyaseti tatbik etmek için kendisine değil fakat Mareşal Petain'e müracaat etmek gerektiğini Cumhurbaşkanı'na söylüyor. ve aynı zamanda, fikirlerinin kendi lehinde olduğunu bildiği meclis reisleriyle görüşmesini ondan rica ediyor.

Saat 9 da iki meclis reisi ile Başbakan ve Lebrun arasında bir görüşme yapıyor. Reynaud, görüşünü açıklıyor, Chautemps teklifini Fransanın şeref ve haysiyetine aykırı bulunduğunu ve bu politikayı güdemeyeceğini söylüyor. Lebrun, reislerin fikirlerini soruyor. Her ikisi de mütarekeye muhalif ediyorlar ve yeni kabinenin kurulmasının yine Reynaud'ya verilmesi müzakeresinde bulunuyorlar. Lebrun, kabine ekseriyetinin görüşünde olduğunu, reisleri de o fikire yatırıma çalıştırsa da muvaffak olamıyor. İşte bunun üzerine, reislerin fikri hilâfına, Pétain'e müracaata karar veriyor. (358). Lebrun'e göre İngiltere, kuvvetlerini adada tutup Fransaya kâfi miktarda yardım yapmadığından 28 mart taahhüdünden onun Fransayı beri kılmak hususunda bir yetkisi kalmamıştır. (361). Reisler Lebrun'un yanından ayrılınca, Cumhurbaşkanı Petain'i çağırıyor ve kabineyi kurmağa onu memur ediyor. Mareşal da o dakikada portföyünü açarak "işte hükümetim" diyor.

Yeni kabine o gün saat 23 de toplanıyor ve mütarekeye karar veriyor. İspanyol Büyük Elçisi vasıtasıyla Almanya'dan mütareke şartlarını soruyor.

Reynaud, mütareke müzakere'eri akim kaldığı takdirde kendinin tek başına Başbaka nolaacağını ümit etmiştir. (371).

19 — Yazar bundan sonra Fransız imparatorluk kuvvetlerinin harbe devam hususunda büyük imkânlara sahip bulunduğunu anlatmış, hattâ mütarekelerin başında ku unan general Weygand'ın bile imparatorluk kuvvetleri bir muharebeye devam edip edemeyeceklerini ve fakat mütarekenin imzalandığı gün, araştırmış olduğunu vesikalara dayanarak göstermiştir: Weygand, 22 haziranda Kuzey Afrika kuvvetleri Başkomutanı general Noguès'ye bir tel çekiyor. Mihver devletlerinin İspanyol Rifinden yapacakları bir müdahaleye karşı Tunus, Cezayir ve Fas'taki mukavemet imkânlarını ve Tunus'un hareketle hava ve kara kuvvetlerinin girişecekleri taarruzî bir hareketin müessiriyetini ondan soruyor. Nougès ertesi gün bir telle Weygand'a cevap veriyor: Kuzey Afrika'nın hali hazırdaki kaynakları ve takviye edilmekte olan hava kuvvetleriyle ve filonun yardımıyla "düşmanın teşebbüslerine uzun müddet mukavemet edecek bir durumda" bulunduğunu ve İspanya tarafından bir tehdidin esası bir tehlike olduğunu, bu tehlikenin İspanyol arazisi- ne Alman ve İtalyan kuvvetleri girer girmez açılacak olan önleyici bir harekate halledilmesi gerektiğini, şu şartla ki şimdilik Tunusta müdafaada kalacak oradan bir kısım askeri almanın munasip olacağını, eğer derhal zırhlı birlikler ve dafi tank vasıtaları alabilirse Kuzey Afrika'nın muvaffakiyet şansını geniş miyasta artacağını,

Eylül ve ekim aylarında Trablusta'da büyük taarruz harekâtına girişilebileceğini,

Kuzey Afrika'da mevcut 600 uçakla yalnız kara ve deniz harekâtını kuvvetle desteklemek değil, aynı zamanda Libya ve İtalya'nın hayati noktalarına kolay müessir bir surette müdahalede de bulunabileceğini, bunun için de anahtardan da olmasa dahi İngiltere ve Amerika'dan hava mühimmatının gönderilmesinin elzem bulunduğunu bildiriyor. (379-380).

Reynaud, İngiliz ve Fransız fi'olarının birleşmesi halinde İtalyan filosuna karşı bir üstünlük elde edilmiş olacağını da ilâve ediyor.

Weygand, İspanya'nın Alman ordusuna geçit vereceğine kat'i bir nazarla bakmış halde bunda da a'danmıştır.

Reynaud'ya göre, Fransa Kuzey Afrika'da da nihayet mağlûp düşse Afrika'da harbe devamın müttefik zaferi için büyük faydalar sağlayacaktır: Fransa Alman kuvvetlerinin bir kısmını Afrika'ya çekerek İngiltere'nin ayakta kalmasını muazzam bir hizmet yapmış olurdu. İngiltere'nin ayakta kalması ise müttefikler dâvası için elzemdi. Nasıl ki 1944 de, Fransayı kurtaracak olan birlikler İngiltere'den hareket etmiştir.

Böylece, mütarekeci'ler Fransa'nın sahip olduğu imkânları ölçememiştir. Mütarekenin ferdasında general Noguès, Weygand'a bir tel çekerek Bredaux hükümetin "bir panik havası içinde" durumu ve Afrika imparatorluğunun sahip olduğu maddî ve manevî kuvvetlerin ehemmiyetini salim bir şekilde takdir edememiş olduğunu, kendisinin bütün kuvvetlerin komutasını ele alarak harbe devam etmeğe hazır bulunduğunu, eğer mütarekenin Kuzey Afrikaya'da tatbiki istenecek olursa bu emri hicabla icra edeceğini ve o zaman komutanlıktan derhal kaldırılmasını istiyeceğini bildiriyor. (381-382).

Weygand bunun üzerine, görüşmek için Noguès'yi Fransa'ya çağırıyor; bu vahim şartlar içinde mevkiinden ayrılmıyor. Weygand, Noguès'nin yanına general Koeltz'i yolluyor ve ona kendi görüşünü kabul ettirmeğe muvafık oluyor.

Suriye'deki komutan, general Mittelhauser de "her ne olursa olsun" İngilizlerin yanında mücadeleye devam etmek istiyor ve Weygand'ın ihtarı üzerine boyun eğiyor.

20 — Reynaud, Farnsız filosu hakkında da izahat vermiştir. Mütareke müteakip İngiliz büyük elçisi Fransız hükümetine birkaç kere müracaatta bulunarak münferit mütareke şartının, filoyu İngiliz limanlarına göndermek olduğu noktasında ısrar etmiştir. Roosevelt de mareşal Pétain'e bir tel çekerek filonun terkinin Fransız imparatorluğunu ve Fransa'nın istiklâlinin tehlikeye koyacağını bildirmiştir. Reynaud'ya göre, Fransa filoyu Amerika'ya teslim etmeli idi. Darlan 24 haziranda donanmaya verdiği emirde, ister Alman ister yabancı bir devlet, gemileri ele geçirmeğe teşebbüs ettiği takdirde batırılmalarını bildirmiştir. (392-393).

21 — Yazar, ayrı bir bahiste Pétain ile Weygand'ın karakterleri, mizajları ve 1914 harbinde ve ondan sonra Fransa'da oynamış oldukları roller hakkında geniş izahat vermiş, bunlar hakkında Clémenceau, Poincaré ve Léon Georges'in hatıralarından pasajlar nakletmiştir. Clemenceau 1919 yılında İtalyan başbakanı Nitti'ye Pétain hakkında şu sözleri söylemiştir: "a. bir şeye inandıran bir bozguncudur; İngilizlerden nefret eder. 1918 martında teslim olmak istiyordu. Pétain eğer günün birinde bir rol oynayacak olursa Fransa için büyük bir felâket olacaktır." (412). Nitti bu sözleri Reynaud'ın son harpte Almanya'da birlikte geçirdikler esaret sırasında anlatmıştır.

Her iki askerin mizaçları, kabiliyetleri tahlil edildikten sonra bunların asker olmalarına rağmen, bir sürü siyasî entrikalara karıştıkları görülmüştür. Bu sözler arasındaki mübayenetler belirtmiştir.

Reynaud'ya göre Weygand'ın 1940 yılının sonlarında Afrika harbinde

imparatorluk kuvvetlerini iştirak ettirmemiş olması pek büyük bir hatadır. (457).

Bundan sonra, 10 temmuz 1940 da başlayan Pétain diktatörlüğü, Vichy hükümetinin durumu, 1 ağustos 1940 da görülen Riom. yargılaması üzerinde malûmat verilmiş ve Pétain'in icraatı, 24 aralık 1940 da Hitler'le Pétain arasında yapılan Montoire görüşmesinden sonra başlayan işbirliği siyaseti anlatılmış ve sert bir dille tenkit edilmiştir.

Sonra, Pétain'in Almanya'da Sigmaringen şatosundaki hayatı ve bilâhare, Pétain dâvası hakkında bilgi verilmiştir.

Reynaud, Laval'in siyasi görüşleri ve politikası ile kendi görüş ve politikası arasında hiçbir benzerlik bulunmadığı ve onun siyasetini çok ağır bir surette tenkit etmesine rağmen, eski Vichy başbakanının muhakemesinde adaletin incitilmiş olduğunu söylemekte, hâkimlerin tarafsız davranmadıklarını, adaletin icablarını yerine getirmediklerini ileri sürmektedir. Ona göre Laval dâvasından maznun da hâkimler de mahkûm olarak çıkmışlardır. Zira hâkimler şahitleri ve müdafaayı dinlemeden verecekleri kararı açıkça bildirmişler, Laval'in avukatlarına ittihâm vesikalarının hepsi tebliğ edilmemiştir. Hâkimler, idam edileceğini Laval'e bildirmek üzere onun hüccesine girince mahkûm zehir almış ve fakat midesine lavaj yapılarak zehir tesirsiz kılınmış, ondan sonra kurşuna dizilmiştir. (527-528).

22 — Reynaud, "Güzidelerin İflâsı" isimli bahiste, harpten evvel Fransız seçkinlerinin memleketin büyük meseleleri ve dâvaları karşısında lâkayt ve ilgisiz kaldıklarını gösteriyor; iktisadî, malî ve siyasi meselelerde bunların, üzerlerine düşen vazifeleri yapmadıklarını, bazı hallerde de aksi bir yol tuttıklarını anlatıyor. Bu arada Action Française gazetesinin ve onun Müdürü Charles Maurras'ın Fransız menfaatlarına aykırı olan neşriyatından bahsediyor. Maurras'ın Jacques Bainville'in yolundan ayrılmış olduğunu ve Vichy hükümeti zamanında, evvelce cumhuriyet hükümetlerini amansız bir surette tenkit etmiş olan muharririn şimdi Pétain'e kulluk, kölelik ettiğini, harbin açılmasından Fransa'yı mesul göstererek Alman propagandasına hizmette bulunduğunu yazıyor. (533-539).

23 — Reynaud, son bahiste, dört yıl sekiz ay sürmüş olan mahsubiyet ve esaret hayatını anlatmıştır. İlk mareşal Pétain tarafından hapsedilmiş, 26 ay sonra eski başbakan Almanlara teslim edilmiştir. Reynaud, mahbusiyet ve esaret hayatının 33 ayını, kendisi gibi sonuna kadar harbe devam taraftarlığı etmiş olan dahiliye nazırı Georges Mandel'le birlikte geçirmiştir. Her iki devlet adamı mütarekeyi reddedip durumu vahimleştirdikleri cihetle takibata uğramışlardır.

Yazar, mahbusiyet ve esaret hayatını, oldukça mufassal bir surette anlatmış, mareşal Pétain'in, Reynaud'yu suçlu göstermek için mahkemeler nezdinde yapmış olduğu ve neticesiz kalmış olan bir sürü teşebbüslerinden bahsetmiş, kendisinin mareşala yolladığı sert bir kalemle yazılmış protesto mektuplarını kitabına aynen koymuştur.

Eserin hülâsası ölçsüz derecede uzamış olduğu cihetle bu bahsin çok enteresan olan pasajlarını almaktan vaz geçiyoruz.

24 — Reynaud'nun kitabı Fransa'nın iki cihan savaşı arasındaki iç ve dış politikasının muhtelif safhalarını pek iyi bir surette anlatan ve İkinci Cihan Harbinin hassaten Fransa'ya müteallik kısımlarını vesikalara dayanarak açıklayan önem i bir eserdir. Kitapta dikkatimizi çeken bir cihet harb içinde Fransız dış politikasının bazı cihetlerinin müphem bırakılmış olmasıdır. Meselâ Türkiye Fransa'nın müttefiki olduğu halde Reynaud, bu iki devletin harb içerisindeki münasebetlerine hiç temas etmemiştir.

Bununla beraber İkinci Cihan Savaşının askerî ve siyasi olayları üzerinde tetkik yapacak ve bilgi edinecek olanlar için Reynaud'nun eseri çok esaslı bir kaynak hizmetini görecektir.

Prof. Rifki Salim Burçak

THE BURDEN OF BRITISH TAXATION - By G. FINDLAY SHIRAS and L. ROSTAS. Cambridge. 1942. 240 s. (1).

Kitap, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Millî Enstitüsünün isteği üzerine, muhtelif gelir seviyesindeki mükelleflerin 1937-38 ve 1941-42 senelerinde ne kadar vergi ödemek zorunda olduklarını hesap etmek gayesi ile, Shiras ve Rostas tarafından yapılan bir incelemenin neticesidir. (2).

Yukarıda adı geçen Enstitü bu inceleme için hususi bir komisyon kurmuş ve müellifler, gerek bu komisyondan ve diğer resmî dairelerden gerekse hususi müessese ve şahıslardan geniş ölçüde istifade etmiştir.

Bu konuda daha evvelce İngiltere'de yapılmış olan incelemelerden ilki 1919 da Sir Herbert Samuel'in Kraliyet İstatistik Cemiyetinde söylediği ha-

(1) İngiliz vergilerinin yükü.

(2) Amme masraflarından edilen istifade birtarafa bırakıldığı takdirde, vergi yükü hesapları başlıca iki bakımdan yapılabilir.

1 — Bir yıllık vergi hasılatı umum gelire, umumi nüfusa, veya kâhil nüfusa nispeten edilir. Bu tarz hesaplama, basittir ve varılan netice ancak sathî bir fikir verebilir.

2 — Muhtelif gelir ve aile durumlarında farzedilen mükelleflerin mevcut vergi yüküne göre ödenek zorunda kaldıkları vergi yükü hesap edilir.

tanlık nutkudur. Bundan sonraki en esası hesaplama 1927 de yapılmış olup, umumiyetle Colwyn Committee diye bilinen Report of The Committee on National Debt and Taxation'dır.

Konumuz olan sonuncu araştırma evvelkilerinden hem neticeleri hem hesaplama usulleri bakımından istifade etmiştir. Ancak gerek bazı münferit hallerdeki hesaplama usullerindeki farklar gerekse sonuncusunun daha geniş bir vergi sahasını için almış olması sebeplerinden, bu iki araştırmanın neticeleri birbirleri ile mukayese edilemeyecek durumdadırlar. Mamafih bazı münferit vaziyetler için son araştırmanın rakkamlarında gerekli tadiller yapılarak birkaç mukayeseli cetvel tanzim edilmiştir.

İntihap edilen yıllar, birisi ikinci dünya harbinden evvelki son yıl ve diğeri harbin üçüncü yılı oldukları için, önemli bir dönüm noktası incelemenin içine girmiş bulunmaktadır.

Kitabın önsözünde iki nokta üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Birincisi vergi yükü hesaplarında âmme masraflarından edilen istifadenin nazarı itibara alınmamış olması, ikincisi verilen rakkamların nihayet birer tahmin oldukları hususudur.

Fakat bu tahminlerin çok ince hesap ve faraziyelere dayanılarak ve mevcut olan bütün bilgilerle karşılaştırılarak yapılmış olduğuna işaret etmek lâzımdır.

Kitap iki bölümdür. Birinci bölümde araştırmaların istinad ettiği genel tarif faraziyelerle, varılan neticeler toplanmıştır. Neticeleri hülâsa eden cetveller bu bölümün arkasına ilâve edilmiştir.

İkinci bölümde ayrı ayrı her vergi yükünün nasıl hesaplandığı gösterilmiştir.

Biz kitaptaki bahis sırasına tam riayet etmeyecek ve evvelâ başlıca tarif ve faraziyeleri gördükten sonra ikinci bölüme atlayıp, birkaç verginin nasıl hesaplanmış olduklarını görüp, tekrar birinci bölüme dönecek ve neticeler üzerinde duracağız.

A. Başlıca Tarif ve Faraziyeler.

Araştırmanın gayesi, muhtelif gelir seviyelerine göre vergi yükünün hesaplanması olduğu için, gelir, aile, vergi v. s. gibi bilinmesi lâzım gelen unsurların sarahatle tarifi ve bunlara dair gerekli faraziyelerin önceden yapılması lâzımdır.

Kitabın bu husustaki tarif ve faraziyeleri şunlardır.

Vergi:

Bu araştırmanın maksadına uygun olarak halktan mecburi olarak alınan her türlü paralar vergi telâkki edilmiştir.

Böyle bir tarifin içine vergilerden başka, Sosyal Sigorta aidatları, P. T. nin net kârı ve diğer vergi karakteri almış harçlar da girmektedir. Ancak her nevi vergilerin mükelleflere tevziine imkân görülemediğinden Mahallî Vergilerle, Şirket kârları üzerindeki vergiler, vergi yükünün hesabında dikkate alınmamışlardır.

Böylece bu araştırmanın şumulüne giren vergiler, 1937-38 ve 1941-42 senelerinde, sıra ile, Maliye varidatının 90 % ve 80 % nini ve bütün vergilerin (yani yeni anlama göre) 82 % ve 70 % ini teşkil etmektedir.

İn'ikas:

Verginin, kimin tarafından taşınması istenilmişse onun tarafından taşındığı kabul edilmiştir.

Böylece, aşağı yukarı, vasıtasız vergilerin mükellef tarafından ve vasıtaların da müstehlik tarafından taşındığı farz edilmiştir.

Emek ve Sermaye Gelirleri:

İngiliz gelir vergisi bu iki nevi geliri ayrı ayrı nisbetlerde vergilemektedir. Bu sebepten, sırf emek ve sırf sermaye gelirlerinin yükleri ayrı ayrı hesap edildikten başka, bir de bunların muayyen gelir seviyelerindeki nisbetleri göz önünde tutularak *temsili* gelirler içinde ayrı hesaplamalar yapılmıştır.

Aile:

Aile, vergi ödeyen ailedir. Bu aile karşı, koca ve 16 yaşından küçük bir çocuk olmak üzere Dört kişilik olarak farz edilmiştir.

Bu ailenin içtimai aileden farkı yalnız bir gelir sahibi ihtiva etmektedir. Karı ve kocanın gelirleri, Gelir Vergisi Kanununa göre bir gelir kabul edilmiştir.

Mamafih mümkün olan hâllerde, vergi yükü muhtelif büyüklükteki aileler için de hesap edilmiştir.

Gelir:

Gelir, Gelir Vergisi Kanununun tarifine uygun olan gelirdir.

Gelirler sınıflandırılmıştır. En aşağı sınıf 100 ve en yukarı sınıf 50.000 dir (sterlin).

Hesapların kifayetsizliği.

Başlıca yukardaki tarif ve faraziye'lere istinaden yapılmış olan hesaplar-
da bulunması muhtemel olan kifayetsizlikler ve bunlara sebep olan hususlar
kitabta sıra ile gösterilmiştir. Bunlar aşağıdadır.

- 1 — İn'ikasin basit şekilde alınışının sebep olabileceği hatalar.
- 2 — Vasıtalı vergilerin hesaplanmasında, meselenin karışıklığından ötü-
mü düşülmüş olması muhtemel hatalar. Bu sebepten birçok hallerde tahmin-
ler sadece üç kategori gelir için yapılmıştır.
- 3 — Âmme masraflarının menfaati hesaba katılmamıştır.
- 4 — Araştırma bütün vergileri şümulü içine alamamıştır.
- 5 — Yalnız Para olarak yük ölçülmüştür. Hakikî fedakârlık değil.
- 6 — Yalnız toplanan paralar yük olarak dağıtılmıştır. Meselâ himaye si-
yaseti neticesi olarak yerli müstahsile ödenen paralar veya masrafların daha
tatminkâr sahalara çevrilmesinin sebep olduğu yükler hesap edilmemiştir.
- 7 — Her verginin aid olduğu sene ödendiği farzedilmiştir. Ayrıca birden
alınan vergilerle taksitle alınan veya vasıtalı vergiler dolayısıyla bahis mevzu
olabilecek faiz meselesi ihmal edilmiştir.

Vergi yükünün vergi katagorilerine göre tevzi.

Yükün muhtelif gelir seviyelerine nasıl tevzi edilmiş olduğunu göster-
mek için vergiler muhtelif katagorilere ayrılmıştır.

Birinci kategori, sakınılmaz vergileri ihtiva etmektedir. Bunlar, şahsi
vergilerle, esashi ihtiyaç maddeleri üzerindeki vergilerdir.

İkinci kategoride yarı zaruri maddelerin vergileri vardır. Alkol tütün gibi.

Üçüncü kategori ikisi arasında olup muamele vergisi ile gümrük vergile-
rini ihtiva eder.

Dördüncü kategori istihsal üzerindeki unumi vergilerdir.

Beşinci kategori şirket kârları üzerindeki vergilerdir.

Altıncı kategori harb tahribatı ve harp riski primleridir.

Yedinci kategori müteferrik vergileri ihtiva eder.

Her kategori için aynı hesap metodu takip edilmemiştir. Birinci kategorinin yükü gayet teferruatlı olarak ve muhtelif büyüklükteki ailelere göre hesaplanmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü kategoriler yalnız dört kişilik aileler için hesap edilmişlerdir.

Araştırmanın dışında bırakılan vergi kategorileri şunlardır:

- 1 — Mahalli Vergiler. (Birinci kategorinin bir kısmı.)
- 2 — Beşinci kategori.
- 3 — Altıncı kategori.
- 4 — Yedinci kategori.

B. Birkaç verginin hesaplanması.

Gelir Vergisi ve Surtax.

Gelir Vergisi ve Surtax'ın yükünü hesap etmek için sadece vergi haklarını bilmek âzımdır. Muafiyet halleri çıkarıldıktan sonra her gelir seviyesindeki vergi yükünü bulmak için basit bir hesap ameliyesi kâfidir.

Veraset Vergisi:

Veraset vergisi sermayeden alınan bir vergidir. Bu sebepten bazı kişiler, bunun gelir üzerinde hiçbir yükü olmadığını ileri sürerek, bu gibi uygulamaların dışında bırakılmak isterler.

Fakat veraset vergisinin muhakkak ki gelir üzerinde bir tesiri vardır. Böyle mühim bir verginin, umumi vergi yükü hesaplanırken nazara alınmaması çok garip olurdu.

Gerek bu, gerek evvelki incelemeler Veraset Vergisinin mirasçılarının gelirlerinde bir yük olduğunu kabul etmişlerdir.

Bu yükü şu şekilde ifade etmek mümkündür.

Eğer bir kimse bütün servetini bir sigorta kumpanyasına terk eder ve mukabilinde kendisi ve ahfadı için ebedi bir yıllık gelir talep eder. Eğer şirketi, pek tabî olarak, eğer o memlekette veraset vergisi varsa daha az fark veraset vergisinin yükünü teşkil eder.

Eğer sermaye sahibi mirasçılarında sermayesini hiç azaltılmaması için intikal ettirmek istiyorsa, yıllık gelirinin bir miktarını tasarruf ederse, bu takdirde, alınacak veraset vergisini karşılayacak olan, tasarruf edilmiş

veraset vergisine tabi olacağından ve vergi nispetleri müterakki olduğundan ağırlaşmış olacaktır.

Hesaplamanın matematik safhaları kitapta gösterilmemiştir. İki ayrı vaziyete (yani hiç tasarruf yapılmadığı ve yapıldığına) göre hesaplanmıştır.

Veraset vergisinin, tasarruf yapıldığı takdirdeki yükü, aşağı, orta ve yüksek gelirler için, Gelir Vergisi, Surtax ve Veraset Vergilerinin her üç seviyedeki kombine durumlarının hususiyetler arzetmesinden ötürü, ayrı ayrı meblağlarla hesaplanmıştır.

Alkollü İçkiler Vergisi:

Alkollü içkiler üzerindeki vergi esas itibariyle spesifik olmakla beraber, vergi nispeti içkinin nevine (Şarap, Bira, veya Viski olması) ve derecesine göre değişmektedir. Bu sebepten, vergi yükünün tayininde, her şeyden evvel, istihlâk miktarı ve bunun hangi nevi ve derecede olduğunun bilinmesi lâzımdır.

Bu hususta, muhtelif aile bütçeleri anketlerine dayanılarak aşağıdaki malumat toplanmıştır.

Evvelâ asrın başından beri içki istihlâkinde bir azalma vardır. 1920 ye kadarın 1942 deki azalma 25 % dir.

İkinci olarak istihlâk gelir seviyelerine göre evvelâ nevi itibariyle ayrılır. Aşağı gelirli esas itibariyle bira, orta gelirli Viski ve yüksek gelirli şarap içerler.

İstihlâk miktarı, gelir ve ferdi farklılardan başka, iş nevine ve ikamet mekânlarına göre değişir. Meselâ ağır endüstride oturanlara nazaran az istihlâk ederler. Ayrıca memleketin muhtelif muntkalarında içki istihlâki de muhtelifdir.

Üçüncü olarak, kadın ve erkeklerin istihlâk miktarları da farklıdır. Aynı içki içmeğe başlama yaşı asrın başında nispetle on sene yükselmiştir.

Nihayet tiryakiler, arasıra içenler ve hiç içmeyenler vardır.

Eldeki bu bilgilere dayanarak, iki ayrı yoldan yürünüp tahminler yapılmıştır.

Birinci Yol:

Umumi istihlâk ve bundan elde edilen gelir miktarı aşağıdaki faraz-
lere göre üç gelir gurubuna taksim edilmiştir.

- 1 — On sekizden yukarı insanlar arasında içki içmeyenler.
- 2 — Kadın ve erkek istihlâkinin nispeti.
- 3 — İstihlâk edilen içki nevelerinin birbirine nispeti.

İkinci Yol:

İçki içme adetlerine göre muhtelif gelir seviyelerindeki istihlâk miktarları hesap edilerek yapılmıştır. Cetveller pek çok ihtimalleri ihtiva eden tarzda tanzim edilmişlerdir.

Birinci yolla bulunan rakamlar her gelir seviyesi için vasatî yükü gösterir. İkinci yolla bulunanlar ise, bu vasatiler etrafındaki muhtemel temenniler gösterir.

İçki masrafları geniş mikyasta cep harçlığından karşılandıkları için bütçeleri üzerinde yapılan anketlerden fazlaca istifade kabil olamamıştır.

Aşağı gelirler için yapılan tahminler yukarı gelirler için yapılmış olanlardan çok daha doğrudur.

1941-42 için tahminlerde bulunmak çok daha güçtür. Müsbet ve menfi istikametlerde bir sürü tesirler peyda olmuşlardır. Meselâ hayat pahalılaşmış, arz azalmış fakat bunlara mukabil ücretler ve içki içmek fırsatları artmıştır.

Bütün bunlara rağmen bir azalma vardır. Yapılan tevzi çok kabodur.

C. Neticeler.

lunmuştur.

Başlangıçta temas etmiş olduğumuz üzere, vergi yüküiki türlü hesap edilmiştir. Birincisinde bilfiil vergi hasılatı umumi nüfusa taksim edilmiştir.

Bu suretle bulunan rakkamı elde etmek için Maliyenin senelik verimlerini gösteren cetveller ele alınmış ve bunlar üzerinde aşağıdaki tadilat yapılmıştır.

- 1 — P. T. T. safi hasılatı ilâve edilmiştir.
- 2 — Mahalli Vergiler ilâve edilmiştir.
- 3 — Sosyal sigorta ve harb tahribatı pirimleri ilâve edilmiştir.
- 4 — Gizli vergi diyeceğimiz tarzda, yerli sanayiinin himayesi için

Bu cedvellerin tetkikinden çıkarılmış olan neticeler şunlardır.

1 — Vergiler gittikçe artmıştır.

2 — 1937-38 senelerinin vergi yükünün dağılışı daha evvelki senelere nispetle pek farklı değildir: 1000 liradan (sterlin) yukarı doğru vazih *şekilde* progressive ve 300 liradan aşağı doğru regressive, orta gelirliilerin yükü nispeten hafiftir.

3 — Harb zamanı vergileri, orta gelirlerin hafif yüklü olmalarına bir son vermiştir. Her türlü muafiyet hadleri azaltılmıştır.

Progression 250 liradan itibaren başlar ve 1000 liradan sonra çok şiddetlenir. Fakat aşağı gelirler için regressive'lik devam etmektedir. Hattâ bir ne kadar daha artmıştır. (1).

4 — 1937-38 de vasıtasız vergiler daha ziyade yüksek gelirler için bir yüküttü. Aşağı gelirler hemen hemen muaf, orta gelirler ise pek hafif bir yük taşımakta idiler.

1941-42 de ise vasıtasız vergiler üç sınıfı da ağır surette vergilemektedir. Fakat yüksek gelirler üzerindeki yük son derece ağırdır. Gelir Vergisi ve Sarıtax'ın nispetleri o şekildedir ki, 7000 liradan daha fazla harcanabilir gelir sahibi olmak imkânsızlaşmıştır. Bu gelir tavanı 150.000 liralık gelirden tepki küll eder.

5 — Vasıtalı vergilerden çay ve şeker vergileri 100 ve 150 liralık gelir sahipleri için çok ağır bir yüküttür. Alkollü içkiler ve tütün vergileri de aynı şekilde aşağı ve orta gelirler için çok ağırdır.

6 — 1941-42 de 1937-38 e nazaran vergi yükü,

Aşağı gelirlerde	50 %
Orta gelirlerde	200 %
Yüksek gelirlerde	70-80 % artmıştır

Kitapta doğru olmadığını zan ettiğimiz bir hesaplama tarzı görülmüş çarptı.

Şöyle ki: Vasıtalı vergilerin yükü hesaplanırken, mükellefin bu grup için ödiyeceği hesap edilen miktar *umumi* gelirine nispet edilmiştir. Bu suretle bulunan nispet, aşağı gelirler için oldukça yüksek, yüksek gelirler için ise nispet itibara alınmayacak kadar düşüktür.

Halbuki mükellef vasıtalı vergileri umumi gelirinden değil, Vasıtasız Vergileri ödedikten sonra kalacak olan, harcanabilir gelirinden öder. Bu

bepten vasıtalı vergilerin *harcanabilir* gelire nispet edilmesi lâzımdır. Hakkı vasıtalı vergi yükünü ancak bu suretle bulunacak nispet gösterir.

Kitaptaki hesaplama tarzından ötürü, Vasıtalı Vergilerin 1941-42 de 1937-38 e nazaran yüksek gelirleri daha düşük, aşağı gelirleri daha yüksek bir nispette taziyk ettiği şeklinde, hakikatin belki de tam tersi olan, bir neticeye varılmıştır.

Aşağıda her iki usule göre hesaplanmış olan nispetler ve 1937-38 e göre 1941-42 deki artış nispetleri gösterilmiştir. (3).

Vasıtalı Vergilerin Yüğü.

Gelirler Lira	1937 - 38		1941 - 42		Artma 100 e göre	
	Umumi gelire nispeti	Harcana- bilir gelire nispeti	Umumi gelire nispeti	Harcana- bilir gelire nispeti	Umumi gelire nispeti	Harcana- bilir gelire nispeti
100	14.4	15	23.2	24	160	160
150	14.1	14.3	21.3	22	150	153
200	13.5	13.7	19.3	19.3	140	140
250	12.5	12.6	17.8	18	140	142
300	11.9	12.	16.5	17.4	140	145
350	11.3	11.3	16.	17.	140	150
500	12.8	13.	15.2	17.9	120	138
1000	9.	10.	9.7	13.8	107	138
2000	7.1	8.4	7.2	11.7	101	140
2500	6.2	7.6	6.2	11.	100	144
5000	4.2	6.	3.9	8.6	94	143
10000	2.8	4.6	2.3	6.9	80	150
20000	2.	3.7	1.2	6.5	60	175
50000	1.1	2.5	0.6	6.2	55	250

Bu cetvelin tetkiki açıkça göstermektedir ki,

A — Vasıtalı Vergiler şüphesiz regressivedir. Fakat derecesi kitapta gösterildiğinden daha yumuşaktır.

B — Bu regression kitapta iddia edildiği gibi (yukarıda neticelerden madde 3) 1941-42 senesinde şiddetlenmemiş bilâkis yumuşamıştır.

Bu neticelerin sebebi de aşikârdır. 1941-42 de vasıtasız vergilerin nispeti 1937-38 e nisbetle çok artmış ve böylece yüksek gelir sahiplerinin *harcanabilir* gelirleri artar nispette azalmıştır. Böylece Vasıtalı Vergiler daha az bir gelirden ödendikleri için yükleri artmıştır.

Sadun AREN

(3) Kitabın rakamları 10 numaralı cetvelden aynen alınmış, bizim hazırladıklarımız da aynı cetvelin rakamlarına dayanılarak hesap edilmiştir. (S. A)

Edouard BENES, *La démocratie aujourd'hui et demain*, trad. Ch. Renard, O. Zeluck, Paris, 1944.

Eski Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Dr. Beneş devlet ve ilim adamı olarak dünyaca tanınmıştır. İkinci dünya harbinden önce, Münih anlaşması ile Çekoslovakya, Almanya lehine bazı fedakârlıklarda bulunmağa icbar edilince bu arada, Almanların şiddetli hücumlarına maruz kalan Cumhurbaşkanı Beneş de, memleketi ile Almanya arasındaki münasebetlerin düzelmesine engel olmamak endişesiyle ve büyük devletlerin Çekoslovakya'nın tamamîyetini garanti etmiş bulunmalarına güvenerek istifa etmişti. İstifasını müteakip Amerika'ya giden Beneş, Chicago Üniversitesine profesör olarak kabul edilmiş ve İkinci Dünya Harbi esnasında "Müstakil Çek Devleti" kuruluncaya kadar emî çalışmalarında bulunmuştur. "*Bugünün ve yarının demokrasisi*" adını taşıyan bu eserin büyük bir kısmı 1939 yılının şubat ayından mayıs ayına kadar Chicago Üniversitesinde verilen derslerden mürekkeptir. Müellif tarafından eserin İngilizce, almanca ve Fransızca başlıklarına yazılan önsözlerden anlaşılacağına göre, harb dolayısıyla zarurî görülen bazı kısaltmalar ve birtakım ilâfeler haric tutulursa, 1939 yılında verilmiş olan bu derslerin muhtevasında ve ana hatlarında esaslı bir değişiklik yapılmamıştır. (S. 7, 11, 13.)

Beneş, sonradan yazdığı bu önsözlerde, dünyanın geçirdiği büyük değişikliklere rağmen, eserin ana tezi olan "insanîyetçi demokrasi" prensibinin sadık kaldığını (s. 7, 11) ve siyasi hürriyet fikri ile insanlar arasında içtimai, iktisadî ve kültürel *müsavatı*, artırmak fikrini telif etmek imkânına inanmış olduğunu belirtmektedir (s. 8, 12). Bu husustaki bazı düşüncelerimizi ileriye taşıyarak, evvelâ eserin muhtevasını göstermeğe çalışalım.

Eser, ilk bakışta birbirlerine sıkı bir şekilde bağlı görünmeyen, fakat bütün teşkil eden yedi bölümden ibarettir. Birinci bölüm, "*Avrupa'nın feodal ve siyasi tekâmülü ve modern demokrasi*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, demokrasinin kurulmasından önce Avrupa'nın geçirdiği üç safha: feodalite devri, mutlak monarşi devri, Amerikan ve Fransız ihtilalleri incelenmektedir. Feodalite devrinde içtimai hiyerarşi prensibi hâkimdir. Hiyerarşiye bağımlı prens veya kral vardı. Diğer taraftan katolik kilisesi bütün manevî hayatı kontrolü altında bulundurmaktaydı: ne düşünce serbestisi, ne iman hürriyeti mevcuttu. Felsefe ve diğer bütün ilimler teolojinin birer kolu sayılmıyordu. Bununla beraber, kralın egemenliği feodal devletlerin, kilisenin, şövalyelerin ve muhtar şehirlerin hakları ile sınırlanmış olduğu için, Avrupa böyle muhtelif siyasi zümreler arasında bölünmesinden çok mahdut bir siyasi hürriyet doğuyordu. Bu devirde Thomas d'Acuin, protestanlar, Erasme, Erasmus ve ütapyacı sosyalist Thomas More, fikrî dinî ve siyasi istibdadı kırarak cephe aldılar.

Fakat XVII nci ve XVIII inci asırlarda, mutlakiyetçi monarşilerin kuvvetlenmesi, uyanmakta olan ferdiyetçilik ve hürriyet cereyanını boğdu. Bütün iktidarı elinde tophyan merkezî, müttehit ve despotik Devlet tipi ortaya çıktı. Bu devirde ferdin, vatandaş olarak, siyasi ve şahsî hakları yoktu; ferdî menfaatlar Devletin menfaati içinde erimişti. "Tabiî haklar" tanınmış değildi (s. 14-18).

Nihayet, İngiltere'de parlömanter rejimin inkişafı, Amerikan ve Fransız ihtilâlleri ve insan hakları beyannameleri ile, beş asırlık siyasi ve fikrî mücadelelerin neticesi olan yeni bir nizam kuruldu. XVIII inci ve XIX uncu asırlarda, bu yeni sistem, ferdiyetçi liberalizm Avrupa'ya hâkim oldu. Bu devirde, iktisadî sahada, sanayi burjuvazisi; siyaset sahasında, liberal demokratik rejim; felsefe sahasında, hürriyet ve fikrî, dinî tolerans (hoşgörülük); ilim sahasında, tabiî ilimlerin, tekniğin ve tatbikî ilimlerin harikulâde inkişafı göze çarpar (s. 20).

Beneş'e göre, Avrupa, bundan sonra yeni bir devreye daha girmiştir: büyük işçi ve köylü kütlelerinin siyasi hayata iştiraki ve iktisadî sınıf fikrinin doğuşu (s. 22 ve müt.). Bu yeni siyasi cereyan, esas itibarıyla Fransız ihtilâlinin ve onun getirdiği yeni fikirlerin mahsulü olmakla beraber, liberal burjuva demokrasisi geleneklerinden iki noktada ayrılmıştır: a) Sosyalistler, iktisadî sahada ferdî hürriyetin daraltılmasına, iktisadî ve iktisadî meselelere devletin daha geniş ölçüde müdahale etmesine taraftardır. b) İkinci büyük fark da, sosyalizmin sınıf mücadelesi nazariyesine dayanmasıdır. Komünizm, bu nazariyeyi mantıkî sonucuna kadar götürerek, modern demokrasinin ana prensiplerini inkâr etmek pahasına, proleterya diktatörlüğünü müdafaa etmektedir.

1914-1918 harbinden sonra dünyanın karşılaştığı en mühim ve âcil mesele, "siyasi ve liberal demokrasiyi" yeni bir "sosyal demokrasi" şekline sokmak meselesi olmuştur. Harb sonu (Rus, İtalyan, Alman) diktatörlükleri, siyasi demokrasiyi tamamiyle redderek, dikkatlerini sosyal meseleler üzerinde toplamışlardır. Beneş'e göre, bu mücadele sonunda ortalama bir yol bulunacak, sadece siyasi mahiyet taşıyan eski burjuva demokrasisinin yerine, hem siyasi, hem de iktisadî mahiyette yeni bir demokrasi doğacaktır. Bu yeni demokrasi şekli, eskisinden daha yüksek, daha mükemmel olacak ve her vatandaş şahsî hürriyetine, siyasi hürriyetine, haysiyetine kavuşturacaktır. Buna insanîyetçi demokrasi adı verilebilir (s. 27). "Yeni demokrasi, Fransız ihtilâlinin ferdiyetçi ve siyasi felsefesini korumağa çalışmakla beraber, hürriyet, mülkiyet ve kardeşlik prensiplerini iktisadî sahalara da tatbik etmeğe çalışmalıdır" (s. 27). Avrupa demokrasisi bugün iki taraflı bir tehlike

karşındadır: bir tarafta totaliter faşizm ve otoriter nasyonal-sosyalizm; diğer tarafta marksist sosyalizm ve komünizm vardır (s. 27). Fransız ihtilâli, insanın gizli ve âtil kalan bütün maddî ve ruhî kuvvetlerini hürriyete kavuşturmuş, beşeriyetin hem manevî, hem de maddi bakımdan alabildiğine inkişaf etmesine imkân vermiştir. Fakat XX nci asır şovinizmi; ferdin kıymetini ve hürriyetin değerini inkâr eden faşist, nasyonal-sosyalist ve komünist diktatörlükler, 1914 harbinden sonra demokrasiyi tehlikeye düşürmüştür. (s. 32-33). Bu çıkmazdan kurtulmak, modern demokrasi için bir ölüm-dirim meselesidir. Halli imkânsız gibi görünen bu meselenin mutlaka çözülmesi lâzımdır. (s. 27).

1914-1918 dünya harbi ve bu harbin Avrupa'nın demokratlaşması üzerindeki tesirleri" başlığını taşıyan ikinci bölümde, 1914 harbinin sebepleri ve harb esnasında yeni bir demokrasi ideolojisinin doğuşu izah edilmektedir. Beneş'e göre birinci dünya harbinde iki ideoloji çarpışmıştır. Mutlak bir istibdat altında bulunan, parlamentosu her türlü iktidardan, halk kütleleri en ufak siyasi terbiyeden mahrum olan, siyasi, iktisadi, içtimai bünyesi bakımından ortaçağı yaşıyan, tefessüh etmiş bir bürokrasinin hâkimiyeti altında erilen Rusya, ideoloji bakımından değil, sırf askerî ve siyasi sebeplerle müttefikler cephesinde yer almıştı (s. 54). Birinci dünya harbi, Rusya dahil olmak üzere, bir çok mutlak monarşilerin yıkılmasına müncer olmuştur. (Beneş'e göre, 1939 harbinde de iki ideoloji cephezi vardır. Demokrasi, bir yandan faşizm ve nasyonal-sosyalizmle, öte yandan komünizmle çarpışma halindedir, s. 58-59). Beneş, bundan sonra, Avrupa'da demokrasinin gelişmesi bakımından Birinci Dünya Harbinin doğurduğu neticeleri izah etmektedir. (s. 58 ve müt.).

Fakat, "*Avrupa'da demokrasilerin sukutu ve bunun sebepleri*" başlığını taşıyan üçüncü bölümde, Birinci Dünya Harbinden sonra demokrasinin kazandığı zaferin pek sürekli olmadığı gösterilmektedir. Bazı Avrupa milletlerinin fikren demokrasiyi benimsemeğe kâfi derecede hazırlanmış olmaları (s. 69), komünizm, faşizm, aşırı milliyetçilik cereyanları, muhafazakâr unsurların komünizm karşısındaki mübalâğalı korkuları, demokratik usullerin tatbikinde düşülen hatalar, nihayet büyük demokrat Devletlerin dış siyaset sahasındaki gafları (s. 76-77), demokrasilerin sukutuna yol açan başlıca sebeplerdir. Müellifin gösterdiği bu sebepler üzerinde uzun uzun duracak değiliz. Ancak, sol temayüllü bir devlet adamı olmasına rağmen, Dr. Beneş'in, komünizmi, demokrasiyi tehdit eden başlıca unsurlar arasında saydığı belirtmek ve bu nokta üzerinde biraz durmak istiyoruz. Münih'te garp demokrasilerinin Çekoslavakya hakkındaki Alman taleplerine boyun eğmiş olmaları, Rusların ise Çekoslavak dâvasına daha fazla bağlı görünmesi, bütün Çeklerin olduğu gibi, Beneş'te de Sovyet Rusya'ya karşı bir sempati uyandırmıştır. Bu

hissi unsurun tesirlerini, bütün eser boyunca sezmek kabildir. Bununla beraber, Beneş, bir ilim adamı sıfatıyla şu hakikatı açıkça göstermiştir: "Harb sonu demokrasilerinin sukutunda, komünizm mühim bir rol oynamıştır." (S. 77)

İngiliz işçi partisi hariç olmak üzere bütün Avrupa sosyalist partilerinin benimsedik'eri ve marksizmin temellerinden birini teşkil eden sınıf mücadelesi nazariyesini ve üçüncü enternasyonal tarafından demokratik müesseseleri yıkmak için girilen mücadeleyi, tatbik edilen ihtilâl, sabotaj, suikast, şiddet istijmali gibi usulleri, Dr. Beneş reddetmektedir (s. 77-79). "İçtimai adalet, hem de radikal bir içtimai adaletle ötedenberi taraftarım; fakat bu gaye, tedricî usullerle, merhale merhale gerçekleştirilmelidir; proletarya diktatörlüğü yoluyla değil." (S. 79). Ortodoks marksizmi asla kabul etmediğini söyleyen Beneş, harb veya ihtilâl yoluyla bir hamlede yepyeni bir cemiyet nizamı kurabileceklerini ve dünyayı cennete çevireceklerini zanneden sosyalist ütopyacıları ikaz etmektedir. Bilâkis, böyle bir nizam, yıktığı nizamdan daha kusurlu olacak ve bilhassa başlangıçta çok büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu bakımdan, harb sonu komünizmi, demokrasiye karşı cephe almakla tarihî bir hata işlemiştir (s. 80).

Beneş, komünistlerin burjuva demokrasisi ile faşizmi aynı gözle görmelerinden ve hattâ, zaman zaman, komünizm ile faşizmin liberal ve sosyalist demokrasiyi ezmek üzere işbirliği yapmış olmalarından şikâyet etmektedir. Bu iki zat kutbun (yani faşizm ile komünizmin) birçok meseleler karşısında müşterek tavırlar takınmaları ve kullandıkları vasıtalar bakımından büyük bir benzerlik göstermeleri Beneş'in dikkatini çekmiştir (s. 81). Sol temayüllü bir devlet ve ilim adamının bu fikirlerinin, Londra Üniversitesi profesörlerinden F. H. Hayek'in "Esaret Yolu" adlı eserinde ileri sürdüğü tezi takviye ve teyid etmesi son derece şayanı dikkattir. Hayek, faşizm nazizm ve komünizmin ister istemez siyasî hürriyetin ve bütün ferdî hakların imhasına müncer olduklarını ve birbirine zıt görünen bu doktrinlerin hakikatte gerekçeleri, gerekse kullandıkları vasıtalar bakımından aynı kategoriye girdiklerini isbat etmektedir. (Bk. Hayek, *The Road to Serfdom*; London, Routledge, 1944; bu eser, *La Route de la Servitude* adıyla fransızcaya ve *Der Weg zur Knechtschaft* adıyla almancaya çevrilmiştir; türkçe tercümesi de dergimizde çıkmaktadır).

Dr. Beneş'in, demokrasilerin düştükleri hatalar hakkındaki realist görüşlerini burada hülâsaten de olsa nakletmemize maalesef imkân yoktur. (Bk. S. 91-103). Şu kadarını söyleyelim ki, Beneş, particiliğin bazı ifratlarına ve zararlarına rağmen, tek parti nizamının daima daha fena neticeler doğurduğunu açıkça göstermiştir (s. 93). Zahiren daha çabuk iş görmelerine ve da-

ha verimli çalışmalarına rağmen, hakikatte, totaliter rejimlerin memleketi maddî ve manevî iflâsa sürüklediklerini ve ani yıkılışlara mahkûm olduklarını isbat etmiştir (s. 95). Bu satırların 1939 da yazılmış olduğunu unutmamalıdır.

Dördüncü bölüm, "*Milletler Cemiyeti*" ne ve bu müessesenin demokrasi fikri ile münasebetine ayrılmıştır. Bu bölümde evvelâ Milletler Cemiyeti fikrinin doğuşu ve tarihî inkişafı, sonra ilk dünya harbi esnasında sarfedilen gayretler, Milletler Cemiyetinin demokrasiyle alâkası, nihayet Milletler Cemiyetini muvaffakiyetsizliğe uğratan sebepler incelenmektedir. Burada dikkate değer olan nokta, Beneş'in, Milletler Cemiyetinin tereddidini yaratan sebeplerin başında, Avrupa'da demokrasinin gerileyişini göstermiş olmasıdır (s. 141).

Beşinci bölümde, antidemokratik ideolojilerle demokrasi ideali karşılaştırılmaktadır. Beneş'in faşizm, nasyonal-sosyalizm, komünizm hakkındaki fikirlerini ihtiva eden bu bölüm, iç âmme hukuku ile uğraşanlar bakımından, eserin en fazla ehemmiyet taşıyan ve müellifin hukuk ve dünya görüşünü en iyi gösteren kısımlarından biridir.

Faşizm, nasyonal-sosyalizm, marksizm, ve Rusya'da tatbik edilmekte olan şekliyle komünizm, felsefî hareket noktaları bakımından demokrasiden ayrılırlar. Bütün bu totaliter sistemlere göre, beşerî hayat mücadeleye dayanır. Maddî kuvvet hayata hâkimdir. Bu felsefî esaslardan "üstün devlet, üstün millet, üstün ırk, üstün sınıf" fikirleri doğar. (S. 147-148). Demokrasi ise, mücadeleyi içtimai tekâmülün esası olarak kabul etmez. Mücadeleyi ve harbi tamamiyle reddetmemekle beraber, bunun yanında, işbirliği, serbest münakaş, anlaşma, sevgi, sempati, içtimai cazibe gibi başka faktörlerin de bulunduğunu unutmaz. Fikir ve menfaat ihtilâflarının hallinde, maddî ve kaba kuvvetin değil, manevî ve ahlâkî kuvvetin hâkim olması lüzumuna inanır. (S. 148).

Demokrasi din aleyhtarı da olamaz. Din, cemiyetin inkişafında o kadar büyük rol oynayan bir içtimai faktördür ki, dini inkâr veya ihmal etmek ya sathîlik, yahut ta kültürsüzlük alâmetidir. Din her câmiada daima büyük bir fikir ve ahlâkî kuvvet olmuştur. Tesamuha, fikir hürriyetine ve spiritüel bir dünya görüşüne dayanan demokrasi, din aleyhtarlığı ile kabili telif değildir (s. 148-149).

Beneş'e göre, demokrasi ile totaliter sistemlerin temelindeki farkları aydınlatırsak, eski çağdan zamanımıza kadar bütün felsefe tarihinin esasını teşkil eden maddecilik ile ruhçuluk (materyalizm ile spiritüalizm) arasındaki temel mücadele ile karşılaşırız. Bu bir metafizik problemdir ve bir taraf kesin olarak halli mümkün değildir. Yalnız, her insan, bu zıt görüşlerden birini

zini seçmek, kararını vermek ve bütün hayatını ona göre tanzim etmek cesaretini gösterebilmelidir. Her insan, madde ve kuvvet taraftarı mı, yoksa ruhi ve hak taraftarı mı olduğunu söylemek cesaretini göstermeli ve hayatı boyunca yapacağı her işte ya sırf maddî kuvvet tarafını, yahut ta ahlâki kuvvetler tarafını tutmalıdır (s. 149).

Totaliter sistemleri demokrasiden ayıran ikinci ana fark, Devletin “kadir-i mutlak” olmasını istemeleridir. Faşizm, nasyonal-sosyalizm ve komünizm ana tezleri itibariyle ferdiyetçilik aleyhtarındırlar. Aslıolan câmiadır, fert ikinci plânda kalır. Demokrasi ise, esas itibariyle ferdiyetçidir. Beşerî varlığı, ferdi *asıl* olarak; fertlerden mürekkep olan her çeşit topluluğu *tâli* olarak kabul eder. Bu iki fikir birbiriy'e bağdaşamaz; bunlardan birini seçmemiz ve hayatımızı, siyasi ve ahlâkî sistemimizi buna göre ayarlamamız lâzımdır. Sırf ilmî bakımdan, ferdin mi, yoksa camiânın mı asıl olduğunu tesbite imkân yoktur. Bu mesele tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıkmıştır yolundaki skolastik münakaşaya benzetilebilir. İnsan cemiyeti de fert kadar eskidir. Fakat, metafizik ve ahlâkî bakımdan, ferdin *asli* varlık olduğunu ve beşerî mahlûkun, cemiyet içinde en yüksek metafizik ve ahlâkî kıymetleri temsil ettiğine şüphe yoktur. “Bu sebeplerle, diyor Beneş, ben ferdiyetçiyim ve ferdiyetçi bir hayat telâkkisine müstenit bir sistem olan demokrasiye taraftarım” (s. 150-151).

Bununla beraber, Beneş'e göre, ferdiyetçilik, iktisadi ve içtimai durumun ıslahı maksadiyle kollektivist tedbirlerin alınmasına mâni değildir (s. 151). Beneş şunları ilâve ediyor: Demokrasi lehindeki bu delillerin yanı başında, kanaatımı kesinleştiren ameli bir sebep daha vardır... Bir siyasi sistemin kıymeti aşağıdaki meseleleri halletmek hususunda temin ettiği imkânlarla ölçülüdür: Fertlerle devlet arasındaki münasebetler nasıl tanzim edilecektir? Bir taraftan, ferdin inkişafına yetecek ve hür, haysiyetli bir hayat yaşamasına imkân verecek derecede şahsî hürriyet; diğer taraftan, ferdi egoizme rağmen, cemiyetin disiplinli ve intizamlı bir ha'de devamını sağlayacak kadar Devlet iktidar ve nüfuzu nasıl temin edilecek, bu otorite ile hürriyet nasıl bağdaştırılacaktır? Hürriyet faz'ahlığı yüzünden devletin anarşiye düşmesi nasıl önlenecektir? Ferdî hürriyetin kifayetsizliği yüzünden, kastların, sınıfların veya fertlerin istibdat kurmasının önüne nasıl geçilecektir? İnsan cemiyetlerinin bu ezelî ve ebedî problemini âdil bir şekilde çözüme muktedir yegane sistem demokrasidir (s. 151). İnsanlık tarihi boyunca, hiçbir otoriter sistem, fert ile cemiyet arasında böyle bir muvazene kuramamıştır (s. 152).

Beneş, demokrasi hakkındaki görüşlerini bu suretle açıkladıktan sonra faşizmin nazari esaslarını tahlil etmekte ve faşizmin 19 uncu asrın siyasi

doktrinlerine karşı bir reaksiyon olduğunu belirtmektedir. "Faşist devlette otorite mefhumu"nu izah eden sayfalar çok şayanı dikkattir (bilhassa s. 158). Beneş, burada da komünizm ile faşizmin akrabalığına temas etmektedir (s. 159). "Faşist devlette şef telâkkisi"ni de (s. 163) izah eden Beneş, nasyonal-sosyalizmin tahliline geçmektedir (s. 166-187). Umumiyetle bilinen fikirlercederli toplu bir şekilde izahından ibaret bulunan bu kısımda, en dikkate değer sayfalar, nasyonal-sosyalizm ile komünizm arasındaki müşterek noktaları (s. 175) ve nazizmin hukuk telâkkisine (s. 177) müteallik olanlardır.

Beneş, komünizmi de antidemokratik doktrinler arasında saymakla beraber, kitabın neşredildiği tarihteki dünya durumu göz önünde tutulursa kolaylıkla anlaşılacak olan bir takım siyasi ve hissi sebeplerle, komünizm üzerinde faşizm ve nazizm kadar durmamıştır. Bununla beraber, demokrasi ile komünizmin bağdaşamayacağını ve bir demokrat sıfatıyla, komünizmin başta siyasi ve felsefi esaslarını kabul edemeyeceğini açıkça yazmıştır (s. 187-188). "Komünizmde de, tıpkı diğer diktatörlüklerde olduğu gibi, Devlet en yüksek organdır, her şeye kadirdir; ferdi hürriyet bu üstün ve kadir-i mutlak uğruna feda edilir... Bu bakımdan, komünizm de totaliter bir sistemdir. Komünizm de, liberal demokratik sistemin sağladığı ferdi hürriyeti, düşünme, matbuat ve toplanma hürriyetlerini kabul etmeyen bir tek parti nizamıdır" (s. 188-189). "... Komünizmin sınıf mücadelesi telâkkisini, ihtilâl ve diktatörlük nazariyesini reddediyorum; bir sınıfın diğerine hâkim olmasını, yani gerek işçi sınıfının burjuva sınıfına, gerekse burjuva sınıfının işçi sınıfına hâkim olmasını kabul etmiyorum... Sınıflar arasında âhenk yaratmak ve müsavatsızlıkları tedrici surette ortadan kaldırmak, ancak demokratik usullerin tathikiyle kabildir." (s. 190). Bu usul de, Beneş'e göre, "münakaşa, anlaşma, anlaşma" usulüdür.

Altıncı bölüm, "Yeni dünya harbinin yaklaşması, bu harbin demokrasinin mânası ve gayesi" başlığını taşımaktadır. Bölümün baş tarafları 1939 yılı nisan ve mayıs aylarında, yani harpten önce, son kısmı ise 1942 de yazılmıştır. Müellifin bu bölümdeki harp sonuna ait tahmin ve temennilerinden habsetmeğe lüzum görmüyoruz. Esasen, hâdiselerin inkişafı karşısında, bunlardan birçoğunun daha şimdiden hiçbir kıymeti kalmamıştır. Buna mukabil, eserinin en mühim kısımlarından biri olan sonuncu bölüm üzerinde biraz durmak isteriz.

"Demokrasinin istikbal" adını taşıyan ve 1942 de yazılmış olan bu bölümde, Beneş, harp sonu devresinde siyasi demokrasi sistemi ile komünizm karşı karşıya kalacağını söyledikten sonra, şu suali sormaktadır: Bu iki sistem yanyana yaşayabilecekler midir? İşbirliği yapamasa bile, birbirlerini tahammül edebilecekler midir? Yoksa, harbin bitkinliği geçinceye kadar...

ardından sonra, aralarında iki sistemden birinin imhasıyla neticelenecek olan müddetî bir mücadele mi başlayacaktır? Beneş bu suallere iyimser bir şekilde cevap vermektedir (s. 227). Gerçi demokrasi ile marksizm ve sovyetizm arasındaki esaslı fark arın telif ve izalesine imkân yoktur. Marksizm, materialist bir esasa dayanır. Demokrasi ise, özü itibarıyla spritüalisttir. Komünizm ferdiyetçilik aleyhtardır. Demokrasi ise ferdiyetçilik prensibine müstahaktır. (Beneş burada da ferdi en yüksek kıymet olarak mütalâa edilmesi lazım geldiğini, fakat bu ferdiyetçiliğin iktisat sahasında ferdi hürriyet ve refahı artırmağa matuf bazı kolektivist tedbirlerin alınmasına mâni olamayacağını tekarlamaktadır.) Demokrasi ile komünizm arasındaki uçurumların biri de, marksizmin "proletarya diktatörlüğü" nazariyesidir. Gerçi proletarya diktatörlüğü faşist diktatörlüklerden farklıdır (!) ve marksizm bunun geçici bir diktatörlük olduğunu ileri sürer. Fakat, her türlü diktatörlüğe karşı olan hakikî demokrasi, bunu da kabul edemez.

Beneş, harb sonunda karşı karşıya kalacak olan iki sistem arasındaki ziddiyeti böylece belirttikten sonra, karşılıklı müsamaha sayesinde, bu sistemlerin yanyana ve işbirliği içinde yaşayabileceklerini iddia ediyor. Müellife göre bunun için, iki taraf ta bazı tavizlerde bulunmalı, demokrasiler sosyalizme razı vermeli, Sovyet Rusya ise proletarya diktatörlüğünü bir tarafa bırakarak demokratik hürriyetleri süratle ve geniş ölçüde gerçekleştirmelidir. (s. 235) Beneş, bu değişikliklerin esasen harbin tabii neticesi olarak kendiliğinden gerçekleşecek olduğunu; bilhassa iktisadî ve içtimai müsavat, kapitalizmin tasfiyesi, sanayiî devletleştirilmesi yolunda harb esnasında atılan adımların bir kısmını geri alınamayacağını ileri sürmektedir (s. 236-241).

Bundan sonra, demokrasilerin takip etmesi lâzım gelen siyasetten bahsetmektedir (s. 241) ve demokratik bir rejimin hangi tipte devlet adamlarına muhtaç olduğu meselesine geçilmektedir (s. 245).

Demokrasi tatbikî ilimlere, rasyonalizme, insanların eşitliğine, serbest düşünüşe, tedricî tekâmül usulüne ve dürüstlüğe, namusa dayanan bir sistemdir. Bu itibarla, demokrasilerin şefleri umumi efkârı göz önünde tutmak, hareket etmek, tahlilci bir düşünceye sahip olmak, siyasi partileri ve parlamentoyu ikna etmek, seçmenleri hesaba katmak mecburiyetindedirler. Bu bakımdan totaliter devletlerin şeflerinden daha güç durumdadırlar. Totaliter şefler sert karakterli insanlardır, muhakeme adamı olmaktan ziyade şiddet adamıdır. Frensiz, mağrur, egosantrik, hislerine mağlûp kimselerdir. Demokrasilerde ise devlet adamı geniş kültürlü, kendi memleketini gayet iyi tanıyan bir adam olmalıdır. Gayreti, dürüstlüğü, fedakârlığı ve tahammülü devlet kahramanlık derecesine varmalıdır, çünkü daima yeni yeni meselelerle karşılaşacak, yeni hücumlara göğüs gerecektir; muhalefeti akıl ve mantıkla

yola getirmeğe uğraşacaktır. Bu itibarla, totaliter devletlerin şeflerinden çok daha çabuk yıpranması mukadderdir. Demokrasiler şeflerini çabuk ihtiyar ederler. Demokrat memleketlerde, her devlet adamı, günün birinde geçici bir zaman için de olsa, gözden düşmeğe ve şöhretini kaybetmeğe mahkûmdur. Akıllı bir devlet adamı bunu hiçbir zaman hatırandan çıkarmamalıdır. Düştüğü ve şöhretini kaybettiği zaman da, bunu, devletin idamesi uğrunda ve milletin menfaati için katlanılacak bir fedakârlık olarak görmeli; anormal bir şey veya nankörlük telâkki etmemelidir (s. 247-248).

Beneş'in şu fikrini de nakletmeden geçemeyeceğiz: "Demokrat memleketlerde, kıymetli insanların kendilerini siyasete hasretmeleri daha fazla lüzumludur. Entektüel insanlar siyasetle uğraşmalıdır, çünkü hakikî demokratlar bilhassa onlar arasından yetişecektir." (s. 249). Bundan sonra, Beneş, bazı sonu demokrasilerinin yeni vazifelerini gözden geçirmektedir. Beneş'e göre:

1) Yeni demokrasilerde devletin müdahale sahası genişleyecek, iktidar artacaktır. Komünizm, faşizm, nasyonal-sosyalizm bu yolda fazla ileri gittikler, devleti kadir-i mutlak hale getirerek, teşriî ve kazaî organları icra organının âleti, hattâ esiri derekesine düşürmüşlerdir. Bu ifratlar bertaraf edilecek üç kuvvet arasında daha iyi bir muvazene, daha mükemmel bir âhenk kurulmalıdır (s. 250).

2) Parti sisteminin ve bilhassa partilerin çokluğunun doğurduğu zararlara çare aranmalı; fikir ve neşir hürriyeti korunmakla beraber, matbuatın tefessüh etmesi de önlenmelidir. Partilerin asıl vazifeleri "bizzat icrayı hâkim ederek" hükümetin yerine kaim olmak değil, hükümeti ve idareyi denetleyerek hürriyet ve demokrasiye hizmet etmektir (s. 251-252).

3) İşçi ve köylü sınıfını koruyacak tedbirler alınmalı, kapitalizmin zararları önlenmeli, toprak aristokrasisine son verilmelidir (s. 252).

4) Nasyonal sosyalizmin ırkçılığı ile mücadele edilmelidir. Fakat komünizm de "millet" mefhumunun mâna ve kıymetini fazla küçümsemiştir. Hakikî vatanseverlik ve milliyetçilik ile insani beynelmilelcilik arasında devamlı bir senteze varılmalıdır (s. 253).

5) Yeni bir kollektif emniyet sistemi kurulmalıdır (s. 253). Birleşik Milletler Teşkilâtının kurulması, Beneş'in bu son arzusunun, mükemmel bir şekilde olmasa bile, gerçekleştirmiştir.

Netice olarak, müellif, Avrupa'nın istikbalini karanlık görünenlerin ellerini reddetmekte ve "Demokrasi çökemez. Hürriyet ölemez. İnsan şablonunun serbestçe gelişmesi uğrunda mücadele duramaz" demektedir (s. 254). Beneş'e göre, bazı memleketlerde, muayyen bir zaman için hürriyet ve demokrasi

razi ortadan kaldırılsa bile, fikirlerin - hâle hürriyet ve demokrasi fikirlerinin siyasi hudutlardan içeri sızmasına mâni olacak hiçbir kuvvet yoktur. Medeniyetin ölüm tehlikesi karşısında olduğu yolundaki fikirler hatalıdır. Harbler ve ihtilâller bütün âbideleri, maddî medeniyet eserlerini, şehirleri, müzeleri, kütüphaneleri, üniversiteleri yok edebilir. Fakat insan kültürü asla yok edilemez (s. 254). Avrupa'nın ve Çekoslovakya'nın bugünkü durumu karşısında bu sözlerin taşıdığı mâna büsbütün artmıştır. Beneş kitabını şu sözlerle bitiriyor: "Demokrasi ideali o kadar yüksek, o kadar kıymetli, o kadar asil bir idealdir ki ona inanabilmek ve onun için yaşamak bir saadettir. Demokrat olmak bir sadettir."

Görülüyor ki, Dr. Beneş'in ana tezi, garbın liberal demokrasisi ile sosyalist cereyanların mezcedilmesi suretiyle, hem ferdi hakları ve siyasi hürriyetleri korumak, hem de insanlar arasında iktisadî, içtimai müsavatsızlığı azaltmağa çalışmaktır. Beneş bunu gerçekleştirecek olan sisteme "insaniyetçi demokrasi" adını vermektedir. Beneş'e göre, böyle bir uzlaştırıcı yol, yalnız insanların saadetini artırmakla kalmıyacak, garp demokrasisi ile sovyetler arasında devamlı bir anlaşmanın vücudunu mümkün kılacaktır..

Beneş, Fransa'da ve İngiltere'de hukuk tahsil etmiş, garp demokrasisini yakından tanımış ve vatandaşlara sağladıkları hürriyetlerin kıymetini öğrenmiş, bu büyük netice'ere ulaşmak için yapılan uzun mücadelelerin mânasını kavramış bir adamdır. Bütün siyasi hayatında bu fikirlerin müdafaasını yapmıştır (s. 13). Bu itibarla onun samimi bir demokrasi ve hürriyet taraftarı olduğundan şüphe edilemez. Ancak, fikren ve kalben bağlı olduğu bu prensiplerle, taraftar görüldüğü kolektivist iktisat nizamı, aşırı sosyalist tedbirler ne dereceye kadar kabili teliftir? Beneş, kitabında bu ana meseleyi meskût bırakmış, teklif ettiği uzlaştırıcı sistemin teferruatı ve yaşama kabiliyeti üzerinde pek durmamıştır. Siyasi demokrasi ile sosyal demokrasiyi aynı zamanda gerçekleştirmek; bütün siyasi ve insanî hürriyetleri tehlikeye düşürmeksizin iktisadî müsavat yolunda alabildiğine ilerlemek mümkün bulunsaydı, Beneş'in fikirlerini kabul etmek çok kolay olurdu. Fakat sayıları gitgide artan bankacı, iktisatçı, sosyolog ve devlet adamlarının kanaatları, iktisat sahasında ferdi hürriyetin ortadan kalkmasıyla birlikte, siyasi hürriyetin ve hakikî demokrasinin de yok olacağı merkezindedir. Esasen XVIII inci asırdan beri bütün liberal mütefekkir'ler bu tehlikeyi belirtmişlerdir. Londra Üniversitesi İktisat profesörü Hayek, Prof. Fethi Çelikbaşla birlikte tercüme etmekte olduğu "Esaret Yolu" adlı eserinde, kolektivizmle hürriyetin bağdaşabileceği kuralına kapılmanın hüsranlı netice'lerini kuvvetli delillerle göstermiştir. Bugün, hiç kimse, geniş halk tabakalarının iktisadî refaha kavuşturulması ve kapitalizmin ifratlarının önlenmesi dâvasını ihmal edemez. Fakat bu gayeye nasıl

varılacaktır? Kollektivist bir iktisat nizamı insanlara ne vâdetmektedir? Böyle bir sistemi siyasi ve fikrî esarete düşmeden gerçekleştirmek kabil midir? Beneş, gayeye demokratik usullerle ve tedricen varılacağını söylüyor. Fakat kolektivizm yolunda muayyen bir hâdden fazla ileri gidildi mi, artık ne demokratik usul-erden, ne hürriyetten, ne de Beneş'in o kadar bağlı bulunduğu ferdiyetçilikten eser kalmıyacağını ileri sürenleri, mantık ve tecrübeler hakkı çıkarmıyor mu? Muhakkak olan şudur ki, Beneş'in eklektik nazariyesi fazla iyimserdir. Siyasi ve fikrî hürriyet ile iktisadi müsavata aynı zamanda gerçekleştirecek sihirli formülü beşeriyet henüz bulamamıştır.

Harb sonu devresinin tecrübeleri ve Çekoslovakya'da olup bitenler Beneş'in düşüncelerinde ne gibi değişiklikler yapmıştır? Komünist nizam ile demokratik nizamın yanyana ve işbirliği yaparak yaşayabilecekleri; siyasi hürriyet ve ferdiyetçilik ile iktisadi kolektivizmin bağdaşabileceği yolundaki görüşlerinde değişiklik olmuş mudur? Şimdilik bu hususta birşey bilmeyiz. Fakat yeni sentezlere ve tecrübelere sahne olan bu harb sonu devresinde fikirlerde istikrarsızlık olmasına şaşmamak lâzımdır. Tecrübeler, sosyalizme bel bağlamış olan birçok dürüst mütefekkirlerin imanını sarsmıştır. Beşeriyet buhranlar içinde yolunu aramaktadır ve dünya yeni hadiseler, yeni fikirlere gebedir. Bu buhran içinde, milletini ve insanlığı seven her münevverin vazifesi, tarih dolusu mücadeleler sonunda elde edilen başlıca kıymetleri - hürriyeti, demokrasiyi, insan haysiyetini ve haklarını - karınca kararınca korumağa çalışmaktır.

Turhan FEYZİOĞLU

ALİ HİMMET BERKİ: *'Miras ve Tatbikat'* İstanbul 1947. 384 sahife 650 kuruş.

Yargıtay 2. Hukuk dairesi sayın reisi ve çok değerli hukuk bilginimiz Ali Himmet Berki çoktan beri beklenen (*Miras ve Tatbikat*) adlı eserlerini yayınlamakla, muhakkak ki, Hukuk müntesiplerine pek değerli bir hizmet bulunmuştur.

Bunun sebepleri çeşitlidir. Bir kere açıkça kabul etmek icap eder ki 1924'te vukua gelen kanun inkilâplarının en esaslî bir değişikliğe maruz bırakılan alanlardan biri de miras hukuku şahasıdır. Miras hukukunun dayandığı esaslar, mirasçılardan tayin usulü, mirasın intikali ve bununla ilgili hükümler tamamıyla denecek şekilde değişmiş, hukukî geleneklerimize yabancı olan bazı müesseseler (kanuni intifa hakkı gibi) alınmış, müteveffanın ana babasının fûru ile içtima ettikleri zaman hiçbir kanunî miras hakkı tanınmaması gibi adalet ve gelenek duygularına zıt yenilikler yapılmıştır.

Kanunun yeniliğinden ileri gelen zorluklar yanında bizzat kanunun bünye ve sisteminden ileri gelen güçlükleri de işaret etmek lâzımdır. Tatbikatta o kadar mühim olan veraset senetlerinin hukukî mahiyeti ve bunların tanzim tarzı ve usulü hakkında kanunda hemen hiçbir sarahat veya delâlete rastlamak kabil değildir. Diğer taraftan, henüz taksim edilmemiş bulunan terekede mirasçılarının haklarının iştirak halinde mülkiyet usulüne tabi tutulmuş olması ve bu şekil mülkiyet usulünün hukuk geleneklerimize tamamiyle yabancı bulunması, hele mirasçılarının tasarrufunda ittifakın şart teşkil etmesi de tatbikatta pek büyük zorluklara, karışıklıklara sebep olmuştur ve olmaktadır. Kanunun tercümesinde yapılan bazı yanlışlıklar; hattâ aynı fıkranın müteakip maddenin ikinci fıkrasını teşkil etmesi ve böylece gerçekten içinden çıkılmaz durumlar ihdas eden maddî basım hatalarının varlığı, matlapların takdimatının me'hadze olduğu gibi muntazam ve numaralı olmayışı da bu güçlükleri artıran âmiller içinde mütalâa edilmek lâzımdır.

Fakat Miras hukukunun doğurduğu müşkilâtın hepsi yürürlükte bulunan kanunun eseri değildir. Denebilir ki asıl büyük müşkilât medeni kanunun yürürlüğe girmesinden önce tatbik edilmekte olan hükümlerin Hukuk Fakültelerinde ayrıca bir ders halinde okutulmamasından ileri gelmektedir. Bugün mahkemelerimize intikal eden birçok dâvalarda eski hükümlerin tatbikine mecburiyet hasıl olmakta ve sayın Ali Himmet Şerki'nin tecrübelerine dayanarak edindiği kanaata göre bu durum daha altmış yetmiş yıl devam edecektir. Tatbikatta yargı teşkilâtımızın pek ziyade yüklü oluşu yeniden bir ilim tahsil edercesine eski miras hükümlerini tetkikata fırsat ve zaman vermemektedir. Kendisine emniyetle müracaat edilecek ve kolayca anlaşılabilir eserlerin yok denecek kadar az olması da ayrıca bir güçlük unsuru olmak belirmektedir. Filhakika eskiden miras bahislerini tanzim eden kaideler müdevven bir halde değildi.

Bütün bu arzedilen sebeplerin miras hukuku alanında doğurduğu vuzuhsuzluğu, hattâ kargaşalığı tasavvur etmek kolaydır.

Bu bakımdan bugün mahkemeleri işgal eden başlıca miras konuları üzerinde nazariyet ve tatbikatın tebellür etmiş içtihatlarını selâhiyetle izah eden bir kitaba duyulan ihtiyaç çok büyüktü.

Elimizdeki kitap bu ihtiyaçları giderecek mahiyettedir. Pek uzun yıllardan beri Yargıtay 2. hukuk dairesinin yani miras hükümlerini uygulayan dairesinin başkanı bulunan sayın müellif ön plânda tatbikatın istifadesini göz önünde bulundurmuşlardır: (Bir kaç sene evvel bu konu üzerinde bir rehber vücuda getirmeği düşünerek (irs ve intikal) adlı eseri neşretmiştim. Bunun meşahaları tükenmiş olduğundan anlaşılması daha kolay ve aynı Medeni kanun

hükümlerini içine alan bir eserin yayınlanmasını bir borç telâkki etti, Mâsat tatbikatı kolaylaştırmak olduğu için meselelerin ilmî ve nazarî cihetlerini fazla temas etmedim...) diyerek eserin asıl maksadını belirtmişlerdir.

Kitap dört bölüme ayrılmıştır: Feraiz, İntikal, Medenî kanunda ~~miras~~ hükümleri, tatbikat.

Faraize ayrılan *birinci bölümde* bu kabil kitaplardaki eski ve güzel geleneğe uyularak önce Feraiz ıstılahları, sonra hesap ıstılahları tesbit edilmiştir. On üç fasla ayrılan *birinci bapta* önce irsin rükün, şart ve sebepleri incelenmiştir. Bunu takibeden irse mani olan haller tetkik edilmiştir. Daha sonra sırasıyla verasetin başlaması, terekeye taallük eden haklar, varisler ve dede ve masraflar, varislerin ve hisse ve derecelerinin icmali (ferazinin teknik isimleri), asabe, avliyye reddiyye, zevil erham, veciyyet ve nesep ikrarı, vasiyyet, mirasda hazine (beytülmal) bahisleri ele alınmıştır.

İkinci bap taharrüc ve sulha, üçüncü bap mirasta hacip ve mahrumların dördüncü bap miras meselelerinin hesaplarına, altıncı bap münasahaya ayrılmıştır.

İkinci bölüm *İntikal'e* tahsis edilmiştir.

Üçüncü bölüm Medeni kanunda miras hükümlerine taallük etmektedir. Bu bölümün ilk faslında eski ve yeni hukukta veraset hükümleri arasındaki başlıca farklara işaret edilmiştir. Sayın müellife göre (... Mülkiyet hakları ve iktisadi menfaatlerle kabili te'lif olmıyan intifa hakkı ile ana babanın ikinci ve dede ve ninelerin, Baba ve Ana furuundan muahhar dereceye alınması ve aynı karabette olan fûruda halefiyyet tarikiyle taksim olunup fûrâların sayılarına göre müsavat üzere aralarında taksim edilmemesi ve karabette yakınlık ve uzaklığın nazara alınmaması) tatmin edici olmıyan hükümlerdir. Pek sayın müellife göre eski hukukla yeni hukuk arasındaki başlıca farklar şu suretle hülâsa edilebilir: İslâm hukukunda mirasçı nasbı usulü yoldan. Ancak velayi müvalat ile gayır üzerine nesep ikrarı mirasçı nasbına benzer.

İslâm hukukunda vasiyyet yoluyla malın üçte biri vasiyyet olmalıdır. Üçte birden fazla hakkında mirasçılar icazet vermedikçe vasiyyet müdahil olmaz. Bu icazetin ölümden sonra olması lâzımdır. Medeni kanun ise mirasçının dercelerine göre muhtelif tasarruf nisapları tayin etmiştir. (m. 43).

İslâm hukukunda öteki mirasçılar icazer vermedikçe bir mirasçı vasiyyet sahih olmadığı halde Medeni kanuna göre mirasçıya vasiyyet müdahil olmaz.

İslâm miras hukukunda intifa hakkı olmadığı halde medeni kanunda intifa hakkı vardır (m. 442, 444).

İslâm hukukunda ana babaya herhalde hisse ayrılmış olduğu halde medeni kanun ana babayı ikinci, büyük ana ve babaları üçüncü derece de mirasçı saymıştır.

İslâm hükümlerinde nesebi sahih olmayan çocuk ve bunlar için miras hakkı kabul edilmemiş, halbuki medeni bazı kayıt ve şartlarla gayri sahih nesep ve bu kabil nesebi sahih olmayanlar için tevarüs hakkı kabul etmiştir. (Bununla beraber İslâm hukukunda gayri sahih nesep rabitasına fiiliyatta çok raslanmaz. Çünkü bu hukukta bir kimse zina mahsulü olduğunu söyleyerek nesebi meçhul bir çocuk için bu çocuk benim çocuğumdur diye ikrar etse nesebi sahih çocuğu olmak üzere bu ikrar muteberdir.)

İslâm hukuku evlât edinme ve bu sebeple mirasçılık hakkı kabul etmemiş. Medeni kanunsa bunları evlât edinene nisbetle nesebi sahih fûru gibi adanmıştır.

Yine İslâm hukukunda varisi mirastan iskata cevap olmadığı halde Medeni kanun bazı sebeplerle mirascıyı mirastan iskata cevaz vermiştir.

Bu esaslı farkların yanında daha başka farklar da bulunduğunu ifade ettikten sonra sayın müellif Medeni Kanunumuzun mirasa müteallik hükümlerini açık ve özlü bir şekilde izah etmişlerdir. Sayın müellif bu kısımda yer yer şahsî mülâhaza ve tenkitler ileri sürmüştür, birçok hallerde Yargıtay kararları ile tatbikattaki durumu belirtmiştir.

Kitabın son kısmı en çok rastlanan miras davalarına ait tatbikat ve davaların şerh ve izahına ayrılmıştır. Miras hukukunun tabir caizse hayatî meseleleri için pek faydalı bir kılavuz mahiyetini taşıyan bu kısım bilhassa dikkate değer. Eski ve yeni miras hukukumuz hakkında Yargıtay içtihatlarını ve tatbikatı da ihtiva etmek üzere kaleme alınan bu çok değerli eserin müellifini gayretle tebrik etmek isteriz.

Pierre AEBY: "*Cours de Droit Commercial Suisse*" (5. éd., Fribourg, Sagnière Frères, Editeurs 1947).

Fribourg Hukuk Fakültesinin eski dekanı ve aynı Üniversitenin müteadif defalar rektörü olan, sayın medeni hukuk ve ticaret hukuk profesörü Pierre AEBY artık klâsik denecek kadar tanınmış ve beğenilmiş eserin yeni basımını yorulmak bilmez bir gayretle okuyucularının istifadesine sunmaktadır.

Mükemmel bir öğretici olduğu kadar incelikleri kavrayan bilgin bir hukukçu da olan sayın müellif uzun siyasi hayatında bilgisini kanunlar yapma sanatında tatbik etmek suretiyle Kefalet bahsinin tadili, köylü mülkiyetinin himayesi ve köylülerin borçtan kurtarılması gibi birçok önemli yasama eserlerinin meydana gelmesinde en mühim rolü oynamıştır.

Profesör Pierre AEBY kısaca belirtmeğe çalıştığımız bu ilmî hüviyetinin yanında sıcak bir türk dostu olarak da tanınmıştır. Yetiştirdiği talebeler arasında türklere daima ayrı bir alâka ve sevgi göstermiş, Memleketimizin olan sempatisini her vesile ile açıklamaktan geri kalmamıştır.

İsviçre Ticaret Hukuku Dersleri her şeyden önce, isminin de ifade ettiği gibi, bir ders kitabıdır. Fakat bir ders kitabının, mükemmel bir ders kitabının bütün meziyetlerini taşıyan bir kitap. Kısa, açık ve en esası meseleleri izahına, ana fikirlerin ve müesseselerin ve onları doğuran ihtiyaçların açıklanmasına en büyük önemi veren bir eser.

1936 yılında yapılan tadilat ile tamamiyle modern bir hal alan ticaret ve kıymetli evrak bahsi en aydınlık bir tarzda izah edilmiştir. Bu kıymetli Mahdut mesuliyetli şirketler bahsinde verilen izahlar bizim için bilhassa de kate değer. Çünkü Ticaret kanunu ile Borçlar kanununun ahenkleştirilmesi münasebetiyle Ticaret kanunumuza *Kıymetli evrak* hakkında umumi esaslar ihtiva eden bir bahsin ilâvesi ve limited şirketler bahsinin düzeltilmesi şartı olacaktır. Bu takdirde İsviçre kanunundan faydalanmak, diğer kıymetli evrak arasında bu mevzuatı özel bir dikkle incelemek kaçınılmaz bir iş olacaktır. Büyük ve etraflı şerhlerin yanında müracaat edilecek muhtasar fakat bu eserlerin başında Profesör Aeby'in kitabı, Prof. Theo Guhl'un kitabı ile birlikte en başta gelen bu kılavuz olacaktır.

Yaşar KARAYALÇIN: "*Türk hukukunda kamuya faydalı müesseseler var mıdır?*" (Türk Hukuk Kurumu yayını) Ankara 1947, 143 sh. 2 Eri.

Ankara hukuk fakültesinde Ticaret hukuku asistanı genç ve başarılı hukukçu Dr. Yaşar Karayalçın tarafından (Türk hukukunda kamuya faydalı müesseseler var mı?) Başlıklı doktora tezi ilk bakışta ciddi bir emek mahsulü olduğunu belli eden bir eser. Ankara hukuk Fakültesinde yapılan ilk monografi ratezlerinden olan bu monografi, bir konu üzerinde mevcut bilgileri bir araya getiren alelâde bir compilation mahsulü olmayıp tez adının ifade ettiği gibi bir kaziyenin isbatına yönelebilen sistemli ve tenkidî bir incelemedir.

Yaşar Karayalçın'ın ispat etmek istediği ana fikir şudur: (Demokratik ve

rek 1901 tarihli Fransız kanununda gerek eski Cemiyetler kanununda olduğu gibi adı ve kamuya faydalı olarak ikiye ayırmanın 1938 tarihli Cemiyetler kanununun sistem ve bünyesi bakımından hiç bir anlamı kalmamıştır. 1938 tarihli Cemiyetler kanununda dahi böyle ayırma yapılmış olmasına rağmen Türk hukukunda - bu tarihten sonra - kamuya faydalı derneklerin hukukî durumu ile adı derneklerin hukukî durumu arasında özel mahiyette birkaç kanunî hükümle tanınmıştır. Türk mevzuatında hattâ doktrininde rastlanan *menafii umumiye*ye *hâdim* müessese, terimi, bu terimin ifade ettiği müessese Türk hukukunda mevcut olmadığı için, muhtevası olmıyan boş bir kalıptan başka birşey değildir. Zira Türk hukukunda kamuya faydalı kurum (menafii umumiye hadim müessese) adı verilebilecek tesisler yoktur.)

Kanunlarımızın muhtelif kaynaklardan iktibas edilirken mevzuatımızın bütününe göz önünde tutulmaması, ilga edilen kanunlarla beraber hukuk aleminden göç eden kalkan müesseselerin bazen kuru bir kelime olarak kanunlarımızda sürüklenip kalmasına sebep oluyor. Meselâ mücazati terhibiye, yahut bunun türkçe'leştirilmiş şekli olan terhipli ceza tabiri şu anda akla gelen bir misal olarak anılabilir. Karayalçın'ın dikkatli çalışmaları böyle kurumuş bir dalın mevcudiyetini apaçık ortaya koymaktadır. Hukuk îmi ancak ahdinlik kavramlarla kurulup ilerliyebileceğine göre bu kabil araştırmaların bilhassa muhtelif menşeli kanunların buluşağı olan memleketimiz hukukiyatı için bilhassa değeri vardır. Eskiden kalma fakat tatbikat hayatında hâlâ devam edip giden şu meşhur (meni müdahale, fuzulî işgal) gibi terimlerin ve kavramların da tatbikattan alınacak misallerde göz önünde tutulması ne kadar faydalı olurdu.

Karayalçın'ın tezi iki bölüme ayrılan bir *Giriş* kısmı ile başlamaktadır. İlk bölümde müşterek ihtiyaçların giderilmesi zaruretinin ortaya attığı teşekküller, ikinci bölümde terim meselesi hususiyle kamuya faydalı müessese terimleri ele alınmıştır.

Kitabın ilk kesimi *kamuya faydalı dernekler* bahsine ayrılmıştır. Dernek kurma hakkı hususunda kabul edilen muhtelif sistemler kısaca incelendikten sonra Fransa'da kamuya faydalı dernekler meselesi üzerinde etraflı bir şekilde duran müellif bu a'anda elde edilen malzemeyi Türk hukukunda kamuya faydalı dernekler bahsinin incelenmesi sırasında dikkatle kullanmaktadır. Bu arada Cemiyetler kanununda 1946 yılında yapılan ve derneklerin kurulmasında serbesti sistemini açıkça ve şuurlu bir şekilde tesis eden 4919 sayılı kanun da temas etmek imkânı bulunmuştur. Adalet bakanlığında bulunduğu sırada üzerinde çalışmak fırsatını bulduğumuz bu tadilatın müellifçe yapıldığını görüyor. Müellifin fikrince (beraber çalışma işbirliği ve ortaklık) zihniyeti maalesef yeter derecede gelişmemiş olan memleketimiz-

de yeni kanunun müsbet ve mühim bir rolü olacağına kani bulunuyoruz) s. 101. Bununla beraber müellif (kanun yapma tekniği bakımından yeni kanunun Cemiyetler kanununu tamamen kaldırmasını ve Medeni kanunda mevcut olmayan hukukî ve cezaî hükümleri ihtiva eden bir nevi ek kanun olmasını temenni) ediyor. Fakat dikkat edilecek olursa Cemiyetler kanunu artık bu mahiyeti almıştır. 1938 kanununda belki söylenilen mahzur vardır. Yani bu kanun Medeni kanun birçok esaslarını ortadan kaldırmıştır. Fakat yeni kanunun hedefi bilhassa bu iki kanun arasındaki ahengi temin etmek ve medeni kanunun zarurî olarak muhtasar hükümlerini tamamlamak, cezaî müeyyideler tesbit etmektir.

Kamuya faydalı dernekler memurlarının cezaî bakımdan tabi olacağına jim hakkında verilen izahları da faydalı bulmamak imkânsızdır. Metinler dışında ve onlara rağmen teessüs eden bir tatbikat müellif tarafından haklı olarak tenkit edilmektedir.

Kitabın ikinci kesimi Kamuya faydalı kurumlara yani tezin asıl başlığına tahsis edilmiştir. Bu kısım hacim itibariyle kitabın ancak 11 de 1 ini tutuyor: ancak 10 sahife!. Fakat bunun böyle olması da tabii. Çünkü müellif isbat ediyor ki Türk hukukunda bu terim hiçbir gerçeğe dayanmıyor.

OSER - SCHÖNENBERGER (çeviren: Dr. Recai Seçkin): "BORÇLAR HUKUKU. Madde 1 - 40" XCIV - 336 sahife 300 kuruş. Ankara Yeni Cemaat matbaası. 1947.

Çok değerli hukukçu ve yargıçlarımızdan, İzmir Ticaret mahkemesi başkanı Dr. RECAİ SEÇKİN, Oser - Schönenberger'in İsviçre Borçlar kanunundaki meşhur şerhinin birinci kısmını (madde 1 - 40) ikinci basından dilimize çevirmiş bulunuyor. İsviçre'de Borçlar hukukuna dair yazılan en mühim ve en etraflı iki şerhden biri olan ve ilmî değeri bakımından kendi memleketinin sınırları dışına taşan bir göhrete mazhar olan bu eser, *Zweite Serhi* namıyla tanınan maruf serinin içinde yer almıştır.

Bu eser Adalet Bakanlığınca bastırılmıştır. Bu bakanlık; 1943 yılının son aylarında ve sayın *Ali Rıza Türel*'in bakanlığı zamanında doğrudan doğruya onun şahsî anlayış, alâka ve himmetiyle imkânsızlık derecesine varan çeşitli güçlükleri göze alarak bu büyük eserin dilimize çevrilmesi için çalışmıştı. Bakanlığın bu eseri dilimize kazandırmakla güttüğü amaç, bu eserin takımının mütercimlerine o zaman gönderilen bir yazıda şu suretle ifade edilmişti: (Yürürlükte bulunan Medeni kanunumuzun kendisinden beklenen

timai rolü oynayabilmesi ancak onu tatbik etmek durumunda bulunanların kanununun hem ana prensipleri, hem de bütün teferrüatı hakkında tam ve doğru bir bilgi sahibi olması ile mümkündür. Bu zarureti takdir eden vekâletimiz kanunumuzun mehazı İsviçre medeni kanunu hakkında yazılmış almanca iki büyük şerh takımından, en son nazariyyat ve mahkeme içtihatlarını da ihtiva etmesi bakımından, Züriç şerhi adı ile tanınan büyük şerh serisini - kanunumuza alınmayan ticaret hukukuna ait kısım hariç - tamamiyle dilimize çevirtmek kararını vermiş bulunuyor. Yalnız medeni kanunu değil, fakat bütün hususi hukuk anlayışımız için mesut bir hadise teşkil edecek olan bu teşebbüsün istenen mükemmellik ve süratle başarılabilmesini teminen tercüme işi ... selâhiyetli bilginlerimizden müteşekkil bir heyete tevdi edilmiş

Aradan beş yıla yakın bir zaman geçti. Şimdi bu büyük teşebbüsün ilk meyvası idrak edilmiş bulunuyor.

Kitabın müelliflerinden birincisi Federal Mahkeme üyelerinden Hügo Oser'dir. Uzun zaman İsviçre'nin Fribourg Hukuk fakültesinde hukuku medeniye okutmuş, ilmî incelemeleriyle büyük bir şöhret temin etmiş bir zattır. İsviçre medenî kanununun hazırlanmasına ve Borçlar kanununun tadilinde emekleri geçmiştir. Bugün dilimize tercüme edilmeğe başlanmış olan eserin ilk tekli yalnız profesör Oser tarafından 1915 yılında yazılmıştı. Bu eser o zaman İtalyancaya da tercüme edilmiş, hattâ İtalyanca tercümesinin basımı Almanca aslının basımından evvel yayımlanmıştır.

Eserin ikinci müellifi Schönerberger de Fribourg üniversitesinde medeni hukuk tedrisatı ile tanınmıştır. Hususi hukuk alanında yaptığı değerli incelemeler kendisine daha genç yaşta şöhret temin etmiş, 1932 yılında Oser'in tedrisatı üzerine onun yerine Federal mahkemeye üye seçilmiştir. Dilimize çevrilmiş eserin medhali - ki 100 sahifeden fazladır. - ve 41-61 maddeler şerhi onun kaleminden çıkmıştır.

Eserin kendisine gelince: İsviçre'de nazariyatta ve mahkeme içtihatlarında çok mühim bir yer tutan bu eser, bir şerhtir. Bu itibarla tatbikatçıya her maddede altında o maddenin en tam ve en teferruatlı izahını vermektedir.

Fakat bu kitap bir şerh olmakla kalmıyor, sistematik bir eserin hususi bölümlerini taşıyor. Gerçekten her faslın başında geniş ve kavrayıcı izahlara yer verilmiştir. Her faslın ve her maddenin şerhinde kanun metninin dar hududunda kalmamış, geniş ve ilmî bir izah metodu takip edilmiştir. İnceleme konusu olan her meselede İsviçre borçlar ilmine ait kavramlar nazariyeler ve mahkeme içtihatları göz önünde tutulmuş, çok zengin bir bibliyografya verilmiştir.

Bu bakımdan eser, yazıldığı zamanki İsviçre hukuk ilminin durumunu başarı ile aksettirmektedir. Önemle kaydetmek icap eder ki bu eserin ilk basımına şarih *Becker*, fakat bilhassa *von TUHR* tarafından yapılan tenkitler şimdi dilimize tercüme edilen ikinci basımda geniş ölçüde göz önünde tutulmuştur. Müellifler, birçok ahvalde *von TUHR*'un tenkitlerini kabul etmişler, bazan da bu tenkitlere rağmen eski görüşlerini niçin muhafaza ettikleri uzun izah etmişlerdir.

Bu saydığımız vasıflar eserin en bariz vasıfları ve meziyetleridir. Fakat bu eseri bizim hukuk âlemimizce biraz yadırgatması muhtemel iki noktaya işaret etmek lâzımdır. Bir kere, bu eser hemen tamamıyla müsterek Alman hukuk ilminde işlenmiş ve Alman medenî kanununda tam kıvamını bulmuş kavramlara ve nazariyelere dayanmaktadır. Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak daha çok Fransız hukuk kültürü ile yetişmiş olan hukukçularımız için bu mefhumlar biraz yabancı, biraz zor gelecektir. Bir ihdasî hak (*Gestaltungsrecht*), bir kazandırıcı muamele kavramı (*Zuwendung*), bir tasarruf meselesi kavramı (*Verfügung*). Bu kavramların artık Fakültelerimizde tedris edilmesine rağmen hukukçularımızın büyük ekseriyeti tarafından her halde biraz yadırganacaktır. Fakat pek kısa bir zaman sonra medenî hukukumuzun bu kavramlarla en tam, en doğru ve en elverişli izahı kavrayacağı görülecek, bugün hâlâ devam etmekte olan mefhum kargaşalığının ortadan kalkmazsa kısmen açıklığa kavuştuğu teslim edilecektir.

Sonra, bu eserde icaz, ihtisar son hadde vardırılmıştır. Umumiyetle Almanca eserlerin ayırt edici tahrir vasıflarından olan bu ihtisar İsviçreli Almanca konuşan müelliflerinde birazda müphemiyete kaçacak bir demeye vardırılıyor. Şerhlerde mümkün olduğu kadar çok ve çeşitli meseleye temas etmek zarureti ile izah edilebilen bu halin bizim hukuk okuyucuları için az alışılmış bir usul olduğu meydandadır. Gerçekten müellif her şeyi hemen daima yalnız bir veya birkaç cümle ayırmıştır. Bu bakımdan eser okurken aynı fikri en aşağı birkaç defa tekrarlayan, eski tabirle *ittah* kavramı, çok yer veren eserlerin alıştırdığı ve yerleştirdiği bir nevi fikri tedbir yerine, gergin bir dikkati daima uyanık tutmak icap edecektir. İlk okuyucu kavranılamayan mâna ve fikir, ikinci ve dikkatli bir okuyuşa bütün sağlanabilir ve zarafetle kendini teslim edecektir. Unutmamak gerekir ki, sayın ve tecrübeli bir hukukçumuzun dediği gibi, faydalı olan şeyler hemen daima güçlü olan şeylerdir. Birşey hem faydalı olsun hem kolay olsun, bu imkânsız bir bidir.

Tercüme gelince, her şeyden önce başardığı çok zor, çok yorucu ve dolaylı çevireni tebrik etmek isteriz. Zamanının ve aslî vazifesinin müessesesi nisbetinde doğru, iyi, hattâ mükemmel bir tercüme yapmak için elinden geleni yapmıştır.

len gayreti sarfettiği eserin her satırında hissedilmektedir. Mütercimim asıl hedefi, müellifin asıl düşüncesini Türk okuyucusuna anlatmak olmuştur. Bunun yaparken müellifin fikrine hiyanet etmemeğe de muvaffak olmuştur.

Mütercim biraz kapalı veya çok muhtasar gördüğü yahut bizim hukuk mahitimiz için biraz yabancı bulduğu izahlarını *kısa ve özlü notlarla* açıklamakla çok isabet etmiştir. Zira bu kabil eserler hitap ettiği okuyucu kitlesine bir çok şeyleri malûm farzetmekte, hazırlanmış bir hukukçular âlemine seslenmektedir. Halbuki bilinen sebeplerden dolayı hukuk kütüphanemiz boş denecek bir haldedir ve tamamlayıcı kaynaklara baş vurmak imkânı pek az okuyucu için mevcuttur.

Mütercim, bilhassa ticaret şirketlerine ve ticaret senetlerine yapılan atıflarda bizim ticaret kanunumuzun ilgili maddelerini de ilâve etmeği ihmal etmemiş, bu suretle bir nevi küçük bir adaptasyon işini de başarmıştır.

Tercümenin üslûp ve diline gelince, eserin aslındaki üslûp ve fikir ağırbaşlı zarurî olarak kısmen tercümeye de sirayet etmektedir. Fakat umumiyetle olanaklı bir üslûp, kolay anlaşılabilir bir ifade okuyucunun işini kolaylaştırmaktadır. Eserde, 1945 yılında Anayasa'da yapılan dil değişikliğine de uyulmuştur.

Memleketimiz hukuk irfanı için her halde mesut bir hadise teşkil eden bu tercüme işinin bir an önce tamamlanmasını temenni ederken değerli müellifini başarılı tercümesinden dolayı candan tebrik etmek isteriz.

HİLMİ ÖZARPAT: "*Genel hukuk bilgisi*". İstanbul Ahmte Sait matbaası. 366 sahife 150 kuruş.

Millî savunma bakanlığı hukuk müşavir muavini ve Harb Okulu ceza hukukunu öğretmeni, askerî yargıç ve değerli hukukçu *Hilmi Özarpat*, (Notlu ve basıyelyeli askerî ceza kanunu) adlı faydalı eserinden hemen biraz sonra *Genel Hukuk Bilgisi*) adlı muhtasar fakat özlü kitabını yayımlamış bulunuyor.

Bu eser mütevazî şekline, küçük hacmine rağmen hukukun temel kavramları hakkında güvenilir bir kılavuz hüviyet ve değerini taşıyor. Konuyu net ve net bir tarzda izaha elverişli bir tasnif, sağlam me' hazlar, Türk mevzuatına dayanan bir izah tarzı, açık bir ifade fırsat düştükçe yapılan küçük tarafsız ve ileri sürülen kanaatlar (meselâ talimatnamelerin hukukî mahiyetleri ve askerî talimatnamelerin hukukî durumu. Sh. 45-46 hakkındaki düşüncelere) bu küçük esere ilmî bir ciddiyet ve hüviyet vermektedir.

Hukuk hakkında temel bilgileri edinmek isteyen her münevver için olduğu kadar sosyal ilimler okuyan öğrencilere de faydalı olabilecek bir eser.

VEHBİ BAYKAN: “Şuf’a hakkının istimali ile açılan dâvalar.” 1947 Lâhî Dinç basımevi (basıldığı yer yazılı değil) 122 sah. 150 kuruş.

Isparta Asliye Ceza yargıçısı bay Vehbi BAYKAN (birbirine benzeyen hukuk dâvaları ile ilgili kanunlar içtihatlar, makaleler serisi)nin ikinci cildini yayınlamıştır. Bu cilt şuf’a dâvalarına taallük eden içtihatların bir araya getirilmesinden meydana gelmiştir.

Kitap üç kısımdan meydana gelmiştir:

I. Kısım şuf’a ile ilgili meselelerin tasnifini ve her meseleye taallük eden Yargıtay kararlarının özetini veriyor.

II. Kısım doğrudan doğruya yargıtay kararlarına tahsis edilmiştir. Bu kararlar muntazam bir sıra numarası takip etmektedir. I. kısımda verilen izahlarda bu kararlara matuf olanlar sıra numarasına işâret suretiyle gösterilmiştir.

III. kısım şuf’a ile ilgili makalelerden iktibaslardır. Bu kısmın hayli eksik olduğu, dilimizde şuf’a ile ilgili olarak yayımlanmış bir çok incelemelerden hattâ özet halinde bile bahsedilmediği görülüyor. Eserin tamamıyeti bakımından bunun bir mahzur olduğu muhakkaktır.

Eserde göze çarpan bir başka noksan da zikredilen yargıtay kararlarının yalnız tarihlerinin verilmiş olup numralarının zikredilmemiş, birçok kararlarda hangi dairece verilmiş olduğunun, daha önce Adalet dergisi ve Adalet

Bakanlığı Temyiz mukarretai serisinde neşredilmiş olup olmadığına, neşredilmiş ise hangi ciltte neşredildiğinin gösterilmiş olmasıdır. Bu hususların eksik bırakılması, icabında kararın tamamını görmek isteyenlerin, yargıtay kararları kontrol etmek isteyenlerin işini güçleştirdiği gibi eserin mevsukiyet derecesini de azaltabilir.

Bununla beraber kitap tatbikatta pek ziyade rastlanan meseleleri kabaca bir şekilde tasnif etmek, şurada burada dağılmış bulunan Yargıtay kararlarını bir arâyâ getirmek ve yaymak suretiyle çok faydalı bir hizmette bulunuyor. Müellifin, bu kabil eserlerini tevali etmesi temenniye değer.

PROF. Dr. HIFZI VELDET: "Medenî hukukun umumi esasları" 3. basım.
İstanbul Matbaacılık T. A. O. 1948. VIII 438 sh. 665 kuruş.

İstanbul hukuk fakültesi dekanı ve aynı fakültenin ve İktisat fakültesi-
nin çok değerli medeni hukuk profesörü sayın Hıfısı VELDET'in güzel eseri
beş yıl içinde üçüncü basılışını idrak etmek gibi üstün bir mazhariyetle kar-
şınıza çıkıyor. Bu kitabın ilk basımı münasebetiyle belirtmeğe çalıştığımız
vasıfları, bu neticeyi tabii gösteren birer başarı unsuru idi (bak. ADLİYE
SERİDESİ 1943 sayı 12, sh. 1057-1059). O zaman belirtmekle pek büyük se-
vinç duyduğumuz o vasıfları şimdi tekrarlamaktan çekiniriz. Ancak şu nok-
tayı önemle kaydetmek isteriz: eser her basımında daha mükemmel doğru
gelişmekte, bir önceki basımı muvaffak kılan durumunu da yetersiz bulmak-
tadır. Gerçekten üçüncü basım ilk basıma nazaran iki misli, ikincisine naza-
ran da üçte bir nisbetinde büyümüş ve genişlemiş ve sistem bakımından ta-
mmamen değişmiş bulunmaktadır.

Geniş bir bibliyografya ile bilhassa Türk mahkeme içtihatlarına müm-
kin olduğu kadar geniş bir yer vermekle de temayüz eden bu yeni basımı ha-
metle selâmlamak isteriz.

Dr. SİDDİK TÜZEMEN: "L'institution du sursis et sa réglementation
dans le Code pénal suisse" (Lausanne Hukuk Fakültesine verilen doktora te-
zi) Lausanne, İmprimerie Centrale S. A. 1947. 142 sahife.

Ankara ve Lausanne hukuk fakültelerinden mezun ve değerli yargıç Sıddık
Tüzemen (Tecil müessesesi ve İsviçre ceza kanunda tanzimi) adlı doktora te-
zisinde yeni birleştirilmiş İsviçre ceza kanununun mühim bir müessesesini ba-
zı yerlerde izah etmiş ve hukuk doktoru ünvanını kazanmıştır.

Eser ki kısımdan mürekkeptir.

Genel kısım diye adlandırdığı birinci kısımda, müellif önce bu müessese-
nin nasıl doğduğunu, nasıl geliştiğini, muhtelif büyük hukuk sistemlerinde
nasıl şekillere büründüğünü, bu müessesenin hukukî mahiyetini izah etmek-
tedir.

Genel kısım hüviyet ve mahiyetini taşıyan ikinci kısımda birleştirilmiş İsviç-
re ceza kanununda tecil müessesesinin tanzim tarzı ve İsviçre mahkemelerinin
uygulama yer almıştır. Müellif bu kısmı dört fasla ayırmıştır.

İlk fasılda ergin (reşit) suçlulara bahşedilen tecil meselesi ele alınmıştır.
Münasebetle İsviçre ceza kanununun 41. maddesinin nasıl meydana geldiği,

bu maddenin tefsiri, yargıcın bu alanda haiz olduğu takdir hakkı, tecilin tatbikinde pratik şekil ve tarzlar, tecil ve ferdî cezalar, tecil edilen cezaların hasıl ettiği genel netice ve tesirler, tecilin kaldırılması konuları tetkik edilmiştir.

İkinci fasılda küçüklere tatbik edilen tecil konusu incelenmiştir.

Üçüncü fasılda İsviçre ceza kanununun 97 maddesinde yer alan (sententia suspendue) kavramı, IV. fasılda ise tecilin tatbikatta arzettiği durum ve bunların müteferri bir çok istatistik malûmat verilmiştir.

Eserin sonunda zengin ve en yeni kaynakları ihtiva eden bir bibliyografya mevcuttur.

Müell'iften, başarılı tezinden sonra, değerli eserler beklemek hakkımızdır.

K. Fikret ARIK